

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KLAUS BERNTSEN

ERINDRINGER

FRA

MANDDOMMENS AAR

KØBENHAVN

V. PIOS BOGHANDEL POVL BRANNER

1 9 2 3

ERINDRINGER
FRA MANDDOMMENS AAR

KLAUS BERNTSEN:
E R I N D R I N G E R
I. FRA BARNDOM OG UNGDOM
II. FRA MANDDOMMENS AAR

KLAUS BERNTSEN
(1873).

KLAUS BERNTSEN
ERINDRINGER
FRA
MANDDOMMENS AAR

V. PIOS BOGHANDEL & POVL BRANNER
NØRREGADE & KØBENHAVN & MCMXXIII

**ANDET OPLAG
(9—12. TUSINDE)**

S. L. Møllers Bogtrykkeri — København.

388006

I.

MINE FØRSTE RIGSDAGSAAR.

Den første Rigsdagssamling, jeg deltog i, blev en af de korteste ordinære Samlinger i Forfatningens Historie. Den varede nemlig kun 12 Dage. Under dette korte Ophold i Hovedstaden boede jeg paa Gæstgivergaarden »Holland«, der laa paa Nørregade, hvor nu den store Telefoncentral har sin Bygning. Her traf jeg flere ældre Rigsdagsmænd af Venstre, deriblandt Jens Jensen af Trunderup, hvis Børn senere har taget Navnet Aadal. Det var i hans Hjem, at Kold oprettede en af sine første fynske Friskoler, og her var et hyggeligt Samlingssted for Ungdommen i Birkedals Menighed. Jens Jensens ældste Datter blev gift med min ældste Broder, der arvede min Fædrenegaard, og en yngre Datter blev gift med min første Hustrus Broder, der arvede hendes Fædrenegaard, »Højvang« i Ryslinge Sogn. En tredie Datter styrede i nogle Aar mit Hjem i Højby efter min Hustrus Død, og en af Jens Jensens Sønner repræsenterede under Navnet Jensen-Aadal i flere Aar Bogensekredsen. Endvidere traf jeg i »Holland« paa Nørregade sammen med Landstingsmand Niels Rasmussen af Lisberg-Terp, hvis begavede Datter, Ane Nielsen, en Tid forud havde optegnet og sendt mig en Række Eventyr, der findes optaget i min

første Eventyrsamling, som udkom 1873. Og endelig opholdt sig her Landstingsmand Niels Hansen af Oure, Stifteren af »Fyns Landbosparekasse«.

Efter at Folketinget den 17. Oktober 1873 som en Protest mod Ministeriet Holstein-Holsteinborg med 53 Stemmer mod 45 havde nægtet Finanslovforslaget Overgang til 2den Behandling, blev Tinget opløst Dagen efter, og nye Valg udskrevne til den 14. November samme Aar; men før vi skiltes, enedes »Det forenede Venstre« om at udsende dette Opraab:

»Vælgere!

Striden mellem Ministeriet og Folketinget er ført fra os ud til Dem.

Ministeriet vil hævde for sig at styre Folket trods Folketinget. Vi vil hævde for Folket, at en saadan Styrelse er mod Grundlovens Ord og Aand.

Det er en stor Strid, som er Kraft og Udholdenhed værd; dens Udfald vil være af gennemgribende Vigtighed for Frihedslivet i Danmark. Sejrer Ministeriet, er Grundloven lammet. Sejrer Folketinget, vil et af de farligste Forsøg paa at forvanske vor folkelige Frihedsudvikling være tilintetgjort.

Møder alle paa Valgdagen! Intet skal formaa at udviske Stridens Genstand: Paa den ene Side staar ministerielt Enevælde, en Hindring for Folkefrihedens Trivsel i alle Folkets Livssager, en Trusel og Fare for alt politisk Lighed og Frihed; paa den anden Side staar den ved Grundloven hjemlede folkelige Selvstyrelse, alt frugtbart Frihedslivs uundværlige Middel.

Vi har paa Tinget værget om Folkets Ret; nu er De kaldede til Kampen; værg De paa Valgdagen den samme Ret«.

Endvidere blev der lagt en Felttogsplan, hvorefter Venstre vilde tage Kampen op mod Højre hele Landet over. Det var let at forudse, at Striden vilde blive haard, og det gjaldt derfor om for Partiet at sende de bedste agitatoriske Kræfter i Ilden. Det blev selvfølgelig Venstres to Hovedførere C. Berg og I. A. Hansen, der maatte

trække det største Læs i Valgkampen; men ogsaa andre blev udpegede til at gøre Tjeneste udenfor deres egne Valgkredse. Blandt disse var tre unge Fynboer Anders Tange, Hans Madsen og jeg, der fik den Opgave ved Siden af vor Kamp paa Fyn at bearbejde tre Kredse i Vestsjælland, nemlig Skelskør, Ruds-Vedby og Slagelse. Hidsigere parlamentarisk Kamp var ingensinde tidligere ført i Danmark. Hele Landet var som én stor Valplads; der blev fra den 24. Oktober 1873, da Slaget begyndte, og til den 30. November, da det sluttede, afholdt ikke færre en 431 Vælgermøder. Det hændte, at I. A. Hansen og Berg paa en Dag holdt hele tre politiske Møder i tre forskellige Landsdele, nemlig om Formiddagen i Roskilde, om Eftermiddagen i Odense og om Aftenen Kl. 11 i Kolding. Udover de to Førere var der ingen af Venstres Mænd, der deltog kraftigere i Kampen end os Fynboer, og vi erhvervede os derfor Hædersnavnet »De tre fynske Frihedshelte«. Betegnelsen opstod ved, at Redaktør Tauber i sit Blad »Sorø Amtstidende« meddelte, hvilke Møder der vilde blive afholdt i Vestsjælland, og at de tre unge fynske Frihedsmænd vilde komme til Stede. Nogle Højreblade forandrede da Ordet »Frihedsmænd« til »Frihedshelte«, formodentlig for paa Forhaand at gøre os latterlige. Forsøget lykkedes ikke.

Egentlig vilde jeg ikke være aktiv Politiker og havde derfor kun lovet at stille mig én Gang, nemlig den 20. Maj 1873. Men nu da ikke blot mine Vælgere, men ogsaa mine Partifæller i Rigsdagen trængte ind paa mig, gav jeg efter. Jeg stillede mig atter i Bogense og fik nu Lejlighed til første Gang at holde Møder omkring i Kredsen og paa Steder, hvor jeg ikke før havde talt. I Særslev f. Eks. var der samlet saa mange Mennesker, at Mødet maatte holdes i Krogaarden ved Landevejen. Jeg anede ikke den Dag, at jeg senere skulde blive Højskolefor-

stander dør og Byens Sogneraadsformand. Da jeg i min Tale havde udviklet Indholdet af Venstres Program fra en Fjællevogn som Talerstol, forlangte Sognepræst Hassager Ordet. Jeg blev siddende paa Vognens bageste Sæde, medens Hans Velærværdighed begyndte sin Tale saaledes:

»Mine Venner! Naar jeg, der ellers kun taler til min Menighed fra det hellige Sted, i Dag træder frem her, saa er det, fordi jeg føler det som en Samvittighedspligt at advare min Menighed mod at slutte sig til denne unge, farlige Mand. Hvis de Anskuelse, han her har gjort sig til Talsmand for, faar Flertal i vort Folk, da vil Samfundet ryste i sine Grundpiller.«

Præsten nævnte dog ikke noget bestemt, der vilde føre til dette farlige Resultat, og da jeg atter fik Ordet, imødegik jeg hans Udtalelser Punkt for Punkt og spurgte ham, hvad han sigtede til med sine Ord om, at Samfundet vilde ryste i Grundpillerne. Var det maaske den Betragtning, jeg havde gjort mig til Talsmand for, angaaende Forslag til Lov om Retten for Menighederne til at faa Medbestemmelsesret ved Valget af deres Præster, eller om en anden Præstelønningslov, der havde gjort ham bange? Efter sidstnævnte Lovforslag vilde Præsterne ganske vist komme paa fast Løn i Stedet for som nu, hvor enkelte Sognepræster i Nordfyn, blandt disse ogsaa den Sørslev Præst, sad med meget store Indtægter og med Gaarde paa henvend 100 Tdr. Land udmærket Jord. Under min Tale mærkede jeg snart, at jeg vændt Tilslutning i den store Forsamling. Præsten havde taget sin Frue og sine to Plejedøtre med. De sad for lukkede Vinduer i Kroen, medens jeg talte, men da han fik Ordet, lukkede de Vinduet op for rigtigt at nyde det Nederlag, som han havde tiltænkt mig. Mødet sluttede paa Forslag af Dirigenten, Gaardejer Knud Jensen af Sørslev, med kraftige Hurra-

raab for mit Genvalg, og dermed var det klart, at Slaget var tabt for Præsten. Men mange Aar senere mærkede jeg Følgen af Sammenstødet. Pastor Hassager og Frue stiftede som bekendt »Hassagers Kollegium« paa Frederiksberg med Adgang for unge begavede Mænd fra de tre Sogne, hvor han havde været Præst; men Bestemmelsen om, hvem der skulde nyde godt af denne Institution, fik en meget iøjnefaldende Affattelse. Det hedder nemlig i Fundatsen, at de skal være Sønner af »rigtige« Gaardmænd eller »rigtige« Husmænd, og at de skal have gaaet i »rigtige« af Staten anerkendte Almueskoler. Da Kollegiet skulde til at begynde sin Virksomhed, kom Professor Matzen en Dag til mig og bad mig, som da var Sogneraadsformand i Sørslev, om jeg vilde benytte min Indflydelse i Folketinget til at udvirke en Bevilling paa ca. 30,000 Kr. til Ordningen af Forholdene ved Købet af Bygningen. Matzen, som var Executor testamenti, blev højlig forbavset, da han hørte, at jeg var den eneste af Sørslev Sogns Beboere, hvis Børn var udelukket fra at komme paa Kollegiet, og han beklagede, at han ikke havde kendt dette Forhold, medens Enkefru Hassager endnu levede, thi han havde da haft Haab om at kunne faa Bestemmelsen forandret. —

I Sørslev var Ægteparret kendt som meget paaholdende Folk. Naar nogen havde Ærinde til Præsten, maatte de holde sig »paa Maatten«, bogstavelig talt, og fik hverken vaadt eller tørt. Redaktør Pagh i Bogense fortalte mig senere et Eksempel paa, hvor smaalig Fru Hassager kunde være. Han bad hende engang om Hjælp til et af Fruens Plejebørn, der var kommet i stor Nød og var henvist til Fattigvæsenets Forsorg, men da han fremførte sit Ærinde, afbrød Fruen ham straks og sagde: »Det er jo Dem, der i Deres Blad var saa ond mod min salig Mand.« Pagh svarede, at det

Mellemværende, der engang havde været mellem ham og Pastor Hassager, var afgjort i god Forstaaelse, men efter en længere Forhandling om Sagen, endte Samtalen dog med, at Fru Hassager gav ham — 10 Kr. til den Nødlidende.

Mit sidste Vælgermøde i Bogensekredsen under denne Valgkamp afholdtes i Skovshøjrup Kro, Brænderup Sogn, hvor min Modkandidat H. M. Petersen boede, og hvor Flertallet af Vælgerne stod paa hans Side, da han var en dygtig og afholdt Mand. Det blev et stort Slag, som varede til langt ud paa Aftenen. Lige saa lidt dør, som noget andet Sted, var der paa den Tid Forsamlingshuse, og Krostuen var for lille til at rumme saa mange Deltagere. Vi holdt derfor som sædvanlig Mødet paa Landevejen ved Kroen, og da det blev mørkt, maatte jeg anmode om at faa en Lygte tændt, for at vi kunde se hinanden og læse vore Notater. Efter dette Møde viste der sig ogsaa i dette Sogn en kendelig Forandring i Vælgernes Opfattelse af Datidens politiske Forhold. Der var mødt en Del Lærere fra Egnen, og flere af disse, særlig Lærerne Boesen af Ore og Winther fra Frederiksminde Skole i Forening med en Mand fra Holse, der gik under Navnet »Den politiske Væver«, støttede min Modkandidat ved at rette stærke Angreb mod Venstres Politik, men den værste var H. M. Petersen selv, der eftersom Stemningen gik over paa min Side, blev personlig og ubehagelig imod mig. Han rettede forskellige Spørgsmaal til mig; bl. a. spurgte han, om jeg turde paatage mig at være Kommandant paa et af »de flydende Forter«, der var bragt i Forslag af daværende Kaptajn F. H. Jøhnke, og som Venstre mente vilde blive et virksomt Led i Kjøbenhavns Søforsvar. Jeg maatte tilsidst ty til det gamle Ordsprog, der siger, at som man raaber i Skoven, faar man Svar, og da min Modkandidat paa det Tidspunkt var kendelig paavirket af

Spiritus, svarede jeg ham paa hans Spørgsmaal: »Nej, Hr. Petersen, det overlader jeg virkelig til Dem, for De har større Færdighed i at kunne bevæge Dem paa et flydende Grundlag.« Da Mødet var sluttet, kom den gamle Venstremand Pastor Melby fra Asperup og indbød mig til at køre med hjem. Han var taget derhen nærmest for at støtte min Kandidatur, fordi han vidste, at jeg paa det Sted vilde blive haardt angrebet, men da han syntes, at jeg klarede mig godt, tav han; han hørte jo heller ikke til Valgkredsen. Jeg modtog Pastor Melbys venlige Indbydelse og tilbragte en hyggelig Aften i hans Hjem, men næste Morgen tidlig maatte jeg af Sted med Toget fra Nørre-Aaby til Nyborg for at støtte min Ven Anders Tange ved hans Vælgermøde dèr. Da Toget naaede Ejby Station, saa' jeg, at min Modkandidat H. M. Petersen kom gaaende i Regnvejret med Støvler og Benklæder plettet af Vejsnavs; Kravebrystet var overhældt af Punchesjap, og Øjnene røde, fordi han aabenbart ikke havde været i Seng, men tilbragt Natten i Skovshøjrup Kro mellem gode Venner. Da jeg kom til Nyborg, søgte jeg straks Købmand Rasmus Winchler, som var en af Venstres Førere og Tanges talende Stiller ved Valgene. Hos ham traf jeg Tange, og vi aftalte da Planen for vor Optræden ved Mødet. Efter Frokost hos Winchler gik jeg hen til Barber Rademacher, hvis Stue var fuld af Mennesker, og blandt disse saa' jeg atter min Modkandidat. Han var i Perlehumør og rev den ene fæle »Brander« af sig efter den anden, men da han var vel ude af Døren, spurgte Barberen: »Gud ved, hvad det var for et Menneske?« Ingen svarede. Lidt efter spurgte han igen: »Mon det ikke var den saakaldte Klaus Berntsen, for han skal jo komme hertil i Dag?« »Nej,« svarede jeg, »den Mand, som gik dèr, er en gammel Rigsdagsmand og Højremand fra Bogenseegnen, men her sidder ikke blot

den saakaldte, men den virkelige Klaus Berntsen.« Betuttet udbød Barberen: »Næh — er det muligt! Der er mange, som glæder sig til at høre Dem i Dag.«

Mødet afholdtes paa Raadhussalen, og til Stede var Folketingsmand Lars Dinesen og Højres Fører i Nyborgkredsen, Konsul Clausen. Sidstnævnte rettede under sin Tale stærke Beskyldninger mod Venstres Mænd og særlig imod Berg, hvem han paa enkelte Punkter citerede ganske urigtigt. Da jeg protesterede mod Rigtigheden af hans Citater, tog han et Eksempplar af »Rigsdagstidende« op af Lommen og gentog tilsyneladende efter Bladet, hvad han forud havde lagt Berg i Munden. Da Oplæsningen var færdig, sagde han triumferende til mig: »Vil De, Hr. Berntsen, nu indrømme, at jeg har dokumenteret Rigtigheden af min Paastand?« Jeg rejste mig da og sagde: »Nej! Hr. Konsul! Maa jeg bede om at laane det Nummer af »Rigsdagstidende«, som De holder i Haanden, for det, De her læste, staar der ikke.« Da faldt Clausen til Føje og sagde smilende til mig: »Det gør der s'gu heller ikke, men lad nu det ligge, for jeg har taget Fejl.«

Da Tange omsider fik Ordet, brugte han ret stærke Udtryk om Højres Politik og Partiets Agitation imod ham, hvorved han vakte en saadan Uro, at mange i Forsamlingen stampede i Gulvet og peb, saa han ikke kunde komme til Orde. Det fandt selv Lars Dinesen var for groft. Han bebrejdede Forsamlingen, at den ikke vilde høre Kredsens Rigsdagsmand, thi selv om man var uenig med ham, saa maatte man dog erkende, at Tange ikke blot var en hæderlig, men ogsaa en dygtig Mand. Han bad derefter Tange om at fortsætte, men denne var blevet vred og sagde i en bitter Tone: »Nej, jeg tigger ikke Storborgerne i Nyborg om at tale her; jeg venter til Valgdagen; da skal de Herrer blive nødsaget til at høre mig i Ro.« Efter denne Udtalelse blev en Del Højre-

mænd endnu mere fanatiske, end de havde været i Forvejen, og raabte til Tange, at han skulde tilbagekalde Ordet »Storborgere«.

Blandt Højretalerne optraadte ogsaa H. M. Petersen, der hver Gang han nævnte Venstres Førere tilføjede, at man hellere burde kalde dem »Folkeforførere«. Da jeg fik Ordet, blev jeg hørt med nogenlunde Ro; dog var der, straks efter at jeg havde begyndt, en høj, svær og rødkindet Mand, der gentagne Gange afbrød mig. Jeg bad ham vente, til jeg havde talt; saa kunde han jo henvende sig til Dirigenten for at faa Ordet bagefter, og jeg tilføjede, at jeg desværre ikke kendte den Herre, der afbrød mig, for ellers kunde jeg maaske give ham et kort Tilsvar. Da raabte man nede fra Forsamlingen: »Det er Provst Bendix,« hvortil jeg svarede: »Det er umuligt; ingen skal faa mig til at tro, at en højærværdig Provst opfører sig saaledes i en offentlig Forsamling.« Det hjalp.

Paa Møderne brugte Højre iøvrigt den Taktik at fremstille Kampen, som om den gjaldt et Angreb paa Kongemagten. Berg, sagde man, vilde gøre Kongen til »en Skriver og Forvalter«, og Følgerne af Finanslovsnægtelse vilde være ensbetydende med Opløsning i alle Samfundsforhold: Embedsmændene fik ingen Løn, Soldaterne maatte gaa hjem, og Tugthusfangerne blive lukket ud af Fængslerne o. s. v. o. s. v.

Efterhaanden, som Højre tabte sit Flertal i Befolkningen, krøb det stadig i Læ bag den uansvarlige Konge. Paa et Møde i Dalmose den 29. Oktober 1873 udtalte Konsejlspræsident Grev Holstein-Holsteinborg, at Kampen gjaldt det store Princip, om Tyngdepunktet skulde ligge i Kongemagten eller i Folketinget. Trods sit Mindretal vilde Regeringen ikke gaa, men kæmpe for Majestættens Ret til »frit« at vælge sine Raadgivere. Det gjaldt om at hævde »Kongemagtens Ret og Værdighed«,

sagde Justitsminister Klein paa et samtidigt Møde i Aalborg, og Finansminister Krieger erklærede, at Kongen havde *befølet* sine Raadgivere at blive. Dette Kongebud vilde de adlyde og kun træde tilbage, naar Kongen krævede det; Standpunktet var ikke til at tage Fejl af, men det indeholdt i Virkeligheden en grov Krænkelse af Grundlovens Bud om Kongens Uansvarlighed. Det var et aabenlyst Forsøg paa at skyde Ansvarret fra Ministrene over paa Monarken. De tre nationalliberale Ministre Hall, Klein og Krieger aabenbarede herved, hvilken politisk Kolbøtte de havde slaaet, og hvor langt de var fjernet fra deres tidligere Opfattelse af dette Forhold ses bedst ved at mindes deres Fortid. Da Ministeriet Ørsted 1854 opløste Folketinget, fordi dette Ting havde indgivet en Mistillids-Adresse til Kongen og truet med at sætte Ministeriet under Rigsrets Tiltale samt at nægte Finanslovsforslaget Overgang til anden Behandling, da dadlede de Nationalliberale med Rette det af Ministeriet affattede og med Kongens Underskrift udstedte aabne Brev. I Partiets officielle Organ »Fædrelandet« skrev man derom følgende: »I Grundlovens § 19 bestemmes Kronens konstitutionelle Ret til at udnævne og afskedige Ministrene, og lige saa lidt som der findes nogen konstitutionel Stat, hvor denne Ret ikke er overgivet Kongen, lige saa lidt er den fra nogen Side bestridt eller anfægtet. Men denne Ret er kun i Formen absolut, i Virkeligheden begrænses den af den Nødvendighed, at Ministeriet har eller kan vinde Folkerepræsentationens Tillid. At indsætte eller fastholde Ministre, som ikke har og ikke kan opnaa eller har forspildt denne Tillid, er et Brud paa det konstitutionelle System.«

En lille Begivenhed, der indtraf i Folketinget samme Dag, det blev opløst, benyttedes under Valgkampen med stor Energi af Højre. Berg var nemlig blevet siddende,

medens Ministeriets Chef læste det kongelige Budskab og den gamle fynske Folketingsmand Cornelius Petersen raabte: »Kongen leve«. Højre havde forlængst glemst, at da Ministeriet Ørsted i 1854 opløste Folketinget, blev dets Fører C. C. Hall ogsaa siddende ubevægelig paa sin Plads, og det samme gentog han, da I. A. Hansen 1859 ved Dannelsen af Ministeriet Rotvitt udbragte et: »Kongen leve!« Den Slags tomme Demonstrationer burde iøvrigt helst undgaas; de har aldrig gjort andet end Skade.

Inden vi naaede frem paa Valgdagen, havde jeg faaet en ny Modkandidat. Da H. M. Petersen følte, at han umuligt kunde erobre Kredsen fra mig, lod han sig opstille i Verningekredsen mod Hans Madsen, hvor han iøvrigt heller ikke blev valgt, men kun opnaaede 346 Stemmer mod 1037. Da H. M. Petersen efter dette Resultat kom hjem, plantede han en Grædepil paa Højen i sin Have, og han var derefter politisk talt ude af Sagaen. Min nye Medbejler til Vælgernes Stemmer blev den daværende Kriminalretsassessor C. V. Nyholm. Jeg deltog kun i ét Højremøde sammen med ham, nærmest for at vise, at »Fyns Stiftstidende« havde Uret, naar det skrev, at jeg var bange for at tage en Tørn med min akademiske Modstander. Nyholm erklærede sig forøvrigt enig med mig i Kravet om Parlamentarismen, men ankede desto stærkere over Venstres mange Krav om Reformen. Paa Valgdagen i Bogense blæste det stærkt, og desværre for os begge stod Tribunen saaledes, at vi maatte tale imod Vinden. Min Stemme slog nogenlunde til, men da Nyholms Røst ikke trængte igennem, blev han stadig afbrudt af Raab: »Tal højere! Tal højere!« »Det kan jeg ikke,« svarede han. »Ja, saa kan det ikke nytte Dem noget at komme her,« raabte en Stemme fra Forsamlingen. Ved den skriftlige Afstemning opnaaede Nyholm kun 663 Stemmer mod mine 1029. Næste Morgen rejste jeg som eneste Passaget med Dili-

gencen fra Bogense til Aarup. Min Modkandidat havde løst Billet til samme Befordring, men Højremændene i Bogense vilde ikke tillade, at han rejste sammen med mig, og Fanatikeren Fabrikant Hasselbalch kørte derfor med ham lige bagefter Diligencen. Da jeg naaede et Stykke syd for Haarslev By, kom en af mine brave Stil- lere, Gaardejer Lars Beck af Nymark, en ivrig Jæger, og rakte to Agerhøns ind i Vognen til mig, idet han udbrød: »Lykkelig Rejse og Tak for i Gaar!«

Resultatet af Folketingsvalgene den 14. November 1873 var ikke saa gunstigt for Venstre, som vi havde ventet. Vel erobrede vi fem nye Mandater, men tabte seks, deraf to paa Fyn, Faaborg- og Søndersø-Kredsen, hvor to aldeles ubetydelige Politikere, Forpagter Dahl- kild og Gaardejer Christen Poulsen, slap igennem. Flere af vore gode Mænd blev paa Valen, deriblandt Grund- lovgiveren fra 1849, den gamle Hædersmand Balthazar Christensen, som faldt i Frederikssund. Han var Tingets Aldersformand (født 1802) og for at give ham Oprejs- ning, valgte vi ham til Æresmedlem af Partiets Besty- relse. »Bondekarl« eller, som han selv yndede at kalde sig: »Ungkarl« Lars Dinesen tilhørte allerede dengang Højre med Hud og Haar, — kun tre Aar efter, at han havde underskrevet vort Program. Det forenede Venstre holdt straks efter sin Dannelse streng Partidisciplin, og da N. Hansen, Broder til I. A. Hansen, og Lars Dinesen altfor meget gik paa egen Haand og var med til at forlange Valget til en Kommission om Valløs Stiftelse foretaget efter Reglerne for Forholdstalsvalg, blev de tillige med tre andre udstemt af Partiet. Som Helhed talte Venstre nu 51 Medlemmer i Folketinget, og kun ved Hjælp af den saakaldte »Bjørnbakske Gruppe« paa fem Medlem- mer kunde Partiet beholde Ledelsen i Udvalgene og be- stemme, at Christopher Krabbe skulde være Tingets For-

mand. Partiets Formand var I. A. Hansen og Statsrevisor Sofus Høgsbro dets Næstformand. Jeg nød første Gang den Ære at blive Folketingets Sekretær den 5. December 1873.

Tange, H. Madsen, Jensen-Toustrup og jeg lejede tre Værelser paa en 4de Sal i Kompagnistræde Nr. 31 hos en Frk. From, der ingenlunde svarede til sit Navn. Vi havde et fornøjeligt, kammeratligt Samvær, og det Ven-skab, der knyttedes mellem os, holdt for Livet. Vor ydre Fremtræden trængte til Form, det følte vi, og vi lovede da at hjælpe hinanden af med vore Unoder og daarlige Vaner; ingen maatte blive vred over at høre Sandheden. Naar Madsen i Folketinget altfor mange Gange brugte Ordene »i Virkeligheden« eller »i sin Helhed«, slog Jensen-Toustrup en Streg, for bagefter at vise ham »Regnskabet«. Det hjalp. Jensen-Toustrup og jeg var dengang Folketingets yngste Medlemmer. Han var kun 25 Aar, da han første Gang blev valgt, mens jeg var henved 29.

I de første Aar, jeg opholdt mig i Kjøbenhavn, var jeg ofte trykket af min Forlegenhed overfor Bymennesker, hvis Liv jeg kendte saa overmaade lidt til, og især pinte det mig, at jeg ikke beherskede de selskabelige Former. En Livkjole havde jeg paa den Tid aldrig ejet, — det vilde mellem Bønder blive meget ilde sét, om jeg var optraadt i en saadan. Selv ved Kongens Taffel mødte alle Bønder i Diplomatfrakke. Heldigvis, kan jeg paa en Maade sige, var Venstre dengang saa ugleset, at vi saare sjældent blev indbudt til Middagsselskaber, men det hændte dog mig enkelte Gange, og da en kjøbenhavnsk Middag ofte var saaledes sammensat, at jeg knap vidste, hvorledes jeg skulde gribe de enkelte Retter an, maatte jeg først se, hvordan de andre bar sig ad. Den lette Konversation, der lød over Bordet, var mig aldeles uvant, men mest pinte det mig at skulle føre til Bords en mig

ganske ubekendt Dame, som jeg var forpligtet til at underholde, thi jeg havde intet Begreb om, hvilke Interesser en saadan Dame kunde sidde inde med. Derimod var det mig til stor Glæde, at jeg ofte blev indbudt sammen med andre Venstremænd til mindre Sammenkomster i Fru Grundtvigs eller Høgsbros Hjem. Dèr var Tonen hjærtelig, naturlig og lige til. Fru Grundtvig havde en sjælden Evne til at gøre det hyggeligt i sine Stuer og til at faa en Samtale i Gang om Politik eller om andre Spørgsmaal, især Kirke- og Skolesager, og det var hende en Glæde, naar hun kunde faa mig til at synge Kæmpeviser. Til Stede ved Sammenkomsterne hos Fru Grundtvig var hendes nærmeste Veninder, Frøken Philipine Larsen, der boede hos hende, og Frøken Louise Skrike, en udmærket begavet og interesseret Dame. Her kom jeg snart til at føle mig som hjemme. Men ellers led jeg ofte under min Generthed. Den gav sig f. Eks. Udslag, da jeg første Gang var i Frede Bojsens Hjem. Han boede paa Kultorvet, hvor hans yngre Søster, nuværende Statsraadinde Ida Konow i Norge, styrede Huset for ham. Jeg husker, at jeg havde to Billetter til det kongelige Teaters Indvielseshøjtid i 1874 og ønskede at vise Bojsen den Opmærksomhed at invitere hans Søster til at ledsage mig. Altsaa gik jeg op til hans Bolig, hvor en ung, smuk Dame lukkede op og bad mig træde ind i Stuen. Hun sagde ikke, hvem hun var, og jeg sagde ikke, hvem jeg var. Jeg spurgte blot, om Bojsen var hjemme. »Nej, det er han ikke, men han kommer snart,« svarede hun og bød mig en Stol. Derefter satte hun sig i Sofaen med sit Strikketøj, og uden at mæle et Ord sad vi saaledes henved en halv Time, før Bojsen kom. Da han hørte mit Ærinde og opdagede, at vi ikke havde præsenteret os for hinanden, endsige talt to Ord sammen, lo han hjærteligt. Helt anderledes hørte jeg se-

ner, at det var gaaet Jens Busk paa hans første Visit i det Bojsenske Hjem. Han tráf ligeledes Frøken Bojsen alene, men han led ikke af Forlegenhed. Han benyttede sig straks af, at han havde været Elev hos P. Bojsen i Gedved, Frede Bojsens Broder. Da Frøkenen havde lukket ham ind, sagde han straks: »A er Jens Busk og a ka' hils' fra Gedved«. Men uheldigvis havde han den Dag iført sig et Par hvide, uldne Sokker og dertil nye Støvler, og da han havde siddet nogle Minutter, sagde han pludselig: »Undskyld a trækker mi' Støvl' a', for mi Fødder svedes«. Som sagt saa gjort. Lidt efter traadte Husets gode Ven, Grev Holstein-Ledreborg ind i Stuen, og da han fik Øje paa Manden med de hvide Strømper og Støvlerne, som stod ved Siden af Stolen, udbød han: »Nu har jeg aldrig set Mage: »Kærlighed uden Strømper« kender jeg, men Kærlighed uden Støvler har jeg saagu' aldrig set«.

Efter Valget stod Venstre i en vanskelig Situation, thi Resultatet havde godtgjort, at store Dele af Befolkningen ikke ønskede saa stærke Midler, som der var anvendt i forrige Rigsdagssamling. Jeg mistede saaledes et Par af mine første Stillere, Gaardejer Claus Jensen af Bred og Møller Niels Knudsen af Vissenbjerg, der begge senere, én efter én, optraadte som mine Modkandidater.

Partiets Bestyrelse holdt daglig Møder for at enes om de Midler, der for Fremtiden skulde bruges mod Ministeriet, men Meningerne herom var delte. Flertallet, som Frede Bojsen, Høgsbro og jeg repræsenterede, holdt paa, at Venstre ved en ihærdig, passiv Modstand skulde trætte Ministeriet og derved gøre dets Stilling utaalelig i Længden. Hvis der fra Ministeriets Modstandere udenfor Partiet foretoges aktive Skridt, skulde Venstre ved sin Stemmeafgivning slutte sig dertil. Berg og

I. A. Hansen vilde derimod, at Partiet skulde gaa angrebsvis tilværks.

Regeringen forelagde paany i uforandret Stand det Finanslovsforslag, som Venstre før Valget havde forkastet. I et Partimøde den 9. December vedtoges en Beslutning om, at Venstre skulde holde sig tavs under Finanslovens første Behandling og kun lade sin Ordfører afgive en kort Erklæring, som det overlodes til Berg, Bojsen og Høgsbro at gøre Udkast til. I. A. Hansen skulde som Partiets Formand klargøre, hvorfor Partiet ikke denne Gang vilde nægte Forslaget Overgang til 2den Behandling. Han havde allerede under Valgkampen uden Fuldmagt fra Partiet udtalt, at »Eksperimentet« ikke vilde blive gentaget — ukloge Ord, der gjorde Venstre en Del Skade, særlig paa Fyn. I. A. Hansen indskrænkede sig til at oplæse følgende Erklæring: »Da Ministeriet har nægtet os al konstitutionel Praksis, og da det lod til at ville sætte sig ud over Vælgernes Dom, vilde en Nægtelse af Finansloven under disse Omstændigheder formentlig ikke i Øjeblikket føre vor Sag videre. Modstanden mod Regeringen vilde blive fortsat, men ad andre Veje og med andre Midler.« Et af disse var Adressen til Kongen, som P. Schjørring vilde indbringe for Folketinget i sit eget Navn, og som hele Venstre vilde give sin Stemme. Der udtaltes deri det Ønske, »at det maatte lykkes Hans Majestæts Visdom at tilvejebringe Betingelserne for en mere frugtbar Samvirken mellem Lovgivningsmagtens forskellige Led og derved styrke Kærlighedsbaandet mellem Konge og Folk.« Nogle Medlemmer af det moderate Højre, som var tilfreds med, at Venstre havde opgivet Finanslovsnægtelsen, stemte ogsaa for Adressen, der, som Bille sagde, »kun gør Brug af Tingets utvivlsomme Ret til at udtale sine Ønsker for Kongen.« Han mente endog, at den politiske Stilling

nu var saa forandret, at Ministeriet Holstein-Holsteinborg med Ære kunde træde tilbage. Højremanden Jacob Scavenius udtalte noget lignende og gav Adressen sin Stemme.

Den blev besejlet med 59 Stemmer mod 32 og overraktes Kong Christian IX den 20. December 1873. Kongens Svar gik ud paa, at han vilde raadføre sig med sin Regering om Adressens Indhold. Ministeriet stillede derefter sine Mandater til Majestætens Raadighed, men den 2. Januar 1874 sendte Kongen Konseilspræsidenten en Haandskrivelse, hvori han udtalte som sin Overbevisning, at Regeringen uforandret burde vedblive sin Gerning. Nu lød det paany: »Kongen har befalet os at blive«, thi den kongelige Haandskrivelse, som blev offentliggjort i Ministerialtidende, var *ikke* kontrasigneret af nogen ansvarlig Minister. Kongens Person blev altsaa atter — og denne Gang direkte — draget ind i Striden, hvilket vakte berettiget Harme hos alle frisindede Mænd i Folketinget. Vreden gav sig snart et synligt Udslag, da P. Schjørring, N. J. Termansen og Holstein-Ledreborg kort efter indbragte et Forslag til Protest mod Ministeriets Offentliggørelse af Haandskrivelsen. Efter en livlig Forhandling derom vedtog Folketinget den 28. Januar 1874 med 57 Stemmer mod 31 en saalydende Dagsorden:

»Idet Folketinget misbilliger Offentliggørelsen af den kongelige Haandskrivelse af 2. Januar 1874 og nedlægger Indsigelse imod, at Kongen derved inddrages i Partistridighederne, gaar Tinget over til Dagsordenen.«

Grev Holstein-Ledreborg, der 1872 var blevet valgt som Højremand i Blæsenborg — nu Lejrekredsen —, nærmede sig fra nu af med stærke Skridt Venstre. Under hans glimrende Indlæg i Debatten kom I. A. Hansen smilende hen til mig og sagde: »Den unge Greve smører sine hidtidige Partifæller med sin jomfruelige Klinge,

saa man kan læse i deres Ansigter, at det gi'r Svie.« Det var ikke første Gang, at Holstein-Ledreborg overraskede Folketinget med sin Veltalenhed. Aaret forud under Forhandlingen om Kultusminister Halls Skoleforslag holdt han en saa udmærket Tale, at Ministeren i sit Svar lykønskede Tinget til den Vinding, det havde faaet i ham.

Det Udbytte, Rigsdagssamlingen 1873—74 bragte, var saare ringe; der gennemførtes ikke ét Lovforslag af virkelig Betydning. En af de Love, der blev vedtaget, indeholdt et Forbud mod Brugen af visse Tændstikker, hvorfor man i Blade og paa Møder nævnede »Tændstikkeloven« som det eneste Resultat af Folketingets Virksomhed. Et af Ministeriet forelagt Forslag om Dyrtidstillæg til Embeds- og Bestillingsmænd blev forkastet ved en af I. A. Hansen fremsat Dagsorden, hvori det udtaltes, at en Lønforhøjelse forud for den lovbefalede Revision af Lønningslovene forudsatte et Tillidsforhold mellem Tinget og Ministeriet, som ikke var tilstede. Vi var sejge i vor Modstand. Derved voksede Utilfredsheden med Ministeriet, ogsaa indenfor Højre; Uviljen gav sig tydeligt til Kende ved Finanslovens 3die Behandling i Foraaret 1874, da baade Jacob Scavenius og Lars Dinesen tilkendegav, at de ikke havde i Sinde at støtte Regeringen, hvis Situationen forblev uforandret. Scavenius holdt endog et Foredrag, der lignede en Ligtale over Ministeriet, hvilket var et iøjnefaldende Vidnesbyrd om, »at Rotterne var ved at forlade det synkende Skib.« Om-sider indgav Grev Holstein sin Afskedsbegæring, dog først efter at Finansminister Krieger ved at gaa havde betonet, at de Nationalliberale ikke længere vilde deltage i Regeringen. Grev Holstein blev fulgt til Dørs med Honnør; ved en Fest paa Skydebanen holdt han en Tale for Kongen og fremhævede, i hvilken Grad Majestæten besad Folkets Kærlighed. Som høflig Mand svarede

Kongen, at naar han havde den Lykke at være elsket af sit Land, skyldtes det for en væsentlig Del hans tro og dygtige Ministerium og særlig hans Ven Konseilspræsidenten. Man stod vel foran en Forandring, men han haabede, at baade Grev Holstein, Minister Fønnesbech samt flere af Regeringens Medlemmer ogsaa vilde yde ham deres Støtte i Fremtiden. Saaledes fik Folket at vide, at Kongen *ikke* agtede at kalde de politiske Førere, som havde dets Flertal bag sig, og som vilde have gjort ham til en sand konstitutionel Monark; nej, han henvendte sig først til Godsejer Estrup og senere til den ældre Grev Frijs, og da ingen af dem ønskede at danne den nye Regering, trak Forhandlingerne ud til hen paa Sommeren. Endelig fik Højre den hidtilværende Indenrigsminister, Godsejer Fønnesbech, Vesterbygaard, overtalt til at danne et nyt Ministerium den 14. Juli 1874. Han overtog tillige Finansministeriet og optog flere af de afgaaede Ministre, deriblandt Klein og L. F. Ravn i sin Regering. Af ny, hidtil ukendte Politikere, indtraadte F. Tobiesen som Indenrigsminister, General Steinmann som Krigsminister og Museumsdirektør I. Worsaae som Kultusminister. Den sidste blev saaledes Halls Afløser uden at eje en eneste af sin Forgængers Kvalifikationer til denne Post. Det antoges almindeligt, at hans Optagelse i Ministeriet alene skyldtes hans nære, personlige Forhold til Kongen. Uden Hensyn til, at Venstre havde Flertal i Folketinget, dannede man altsaa atter et Højreministerium.

Det var ikke opmuntrende for de unge Rigsdagsmænd, der baade kunde og gerne vilde bestille noget, at leve under en saadan Uvirksomhed som den, hvormed Tiden gik i Samlingen 1873—74 og ofte senere i de følgende Aar. De ældre Folketingsmænd C. Berg, Frede Bojsen, I. A. Hansen, C. C. Alberti, Høgsbro, Tauber,

Th. Nielsen m. fl. besatte alle Pladser dels som Formænd, dels som Ordførere i de forskellige Udvalg. Og under de storpolitiske Debatter turde disse Førere ikke lade Yngre komme til Orde af Ængstelse for, at vi ikke skulde være Opgaven voksen. Jeg sad saaledes i ikke faa Aar som Tilhører, inden man betroede mig et Ordførerhverv, og da det endelig kom, var det et Forslag om — Jordemødrenes Lønninger. Derimod udnyttede Partiet og navnlig Berg de Unges Arbejdskraft i Agitationens Tjeneste ved at sende os ud til Vælgermøder omkring i Landet, særlig i Frederiksborg Amt, der længe var Højres faste Borg paa Sjælland, ligesom Thisted Amt var det for Jyllands Vedkommende.

Sammen med C. Berg overværede jeg engang et politisk Møde i Farum, hvor vi traf den senere Præst ved Marmorkirken, Monrad, som da var Kapellan derude. Det viste sig, at han var Venstremand; paa den Tid var det noget enestaaende at møde en Præst i Nordsjælland af den Retning. Mødet var talrigt besøgt, og blandt Talerne optraadte den tidligere Folketingsmand fra Hillerød, Gaardejer P. Pedersen, der havde afstaaet sin Kreds til Fordel for Lars Dinesen. Han rettede et bittert Angreb paa Venstre, særlig mod Berg, og sluttede med at sige: »Hver Gang jeg beder mit Fadervor og kommer til Ordene: »Fri os fra det Onde«, saa tænker jeg altid paa Venstremændene.« Da jeg fik Ordet efter ham, udtalte jeg min Forundring over at høre en saa mærkelig Udlægning af et herligt Led i Bønnen, men samtidig min Glæde over, at P. Pedersen paa det Punkt ikke blev hørt, thi Venstre voksede jo i Tal Aar for Aar. Jeg kendte imidlertid P. Pedersen og troede ikke, at han ret ofte bad sit Fadervor, og dette var maaske den egentlige Aarsag til, at han ikke blev bønhørt. Stemningen paa Mødet blev overvejende for Venstre. 38 Aar senere, da jeg var

blevet Konseilspræsident og Forsvarsminister, overværede jeg en Dag Skydeøvelserne ved Jægerspris og mødte paa Hjemturen P. Pedersen, der nu var blevet en gammel, graahaaret Mand. Jeg standsede, hilste paa ham og spurgte, om han endnu bad sit Fadervor. Han saa' forundret paa mig: »Hvad mener De med det Spørgsmaal?« Jeg mindede ham da om hans Udtalelser paa Mødet i Farum for de mange Aar siden. »Ja, ja, Berntsen, det var dengang.«

Saaledes hændte der ved de hartad utallige Vælgermøder, som jeg var med til, mange interessante Episoder, hvori Meningerne afspejlede sig. Sammen med Tange deltog jeg f. Eks. i et Møde i Faaborg, hvortil 22 navngivne Venstremænd havde indbudt. Længe før Mødet skulde begynde, fyldtes Teatersalen; den overvejende Del var Højremænd, som havde besat de forreste Rækker for at slaa Tonen an. Til Indbydernes store Overraskelse aabnedes Mødet af Højremanden Pastor Eriksen fra Lyø, der foreslog Redaktør Deichmann af Faaborg til Dirigent. Tange sagde da til Indbydernes Ordfører Gaardejer Larsen af Gammelgaard, at han paa disses Vegne maatte nedlægge Protest mod, hvad der her skete. Larsen tog saa Ordet og sagde: »Jeg protesterer imod, at en Mand, der ikke er Medindbyder, har aabnet dette Møde, og jeg nedlægger Indsigelse imod det foretagne Valg af Dirigent. Vi er 22 Vælgere fra denne Kreds, som er Indbydere til dette Møde, og det er derfor os, som i Dag er Værter her.« Redaktør Deichmann fo'r op og raabte: »Da Venstremændene jo holder paa, at Flertallet skal raade, lader jeg Forsamlingen afgøre, om jeg er valgt eller ikke. De, der stemmer paa mig, bedes række en Haand i Vejret.« Resultatet blev et overvejende Flertal for Redaktør Deichmanns Valg, saa han blev helt kry og udtalte: »Som Dirigent angiver jeg herved Mødets

Dagsorden. Som 1ste Punkt sætter jeg Forsvarssagen og beder de Herrer, som ønsker Ordet, strengt at holde sig til denne Sag.« Tange gik hen og hviskede til mig: »Det er bedst, at Du begynder her.« Jeg bad da om Ordet og fik det korte Svar: »Værs'god,« hvorpaa jeg straks spurgte, om det ikke var Skik og Brug ogsaa i Faaborg, at Dirigenten præsenterede Taleren for Forsamlingen. Det virkede. Han rejste sig og sagde: »Folketingsmand Klaus Berntsen har Ordet«. Men før jeg begyndte, raabte en af Herrerne fra 1ste Parket: »Glem saa ikke Lærerne, som intet Lønningstillæg fik.« Jeg svarede, at saavidt jeg hørte rigtigt, var det Forsvarssagen, vi skulde holde os til foreløbig, men kunde den Herre, der raabte, faa Dirigenten til at bytte Numrene om, skulde jeg gerne tage fat paa Lærernes Lønningstillæg. Iøvrigt vilde jeg anmode Spørgeren om at tie, medens jeg talte og saa tage Ordet bagefter, naar Diskussionen skulde begynde. Derpaa vendte jeg mig til Dirigenten og sagde, at naar Tange og jeg var kommet her i Dag, var det efter Indbydelse af Vælgerne fra Kredsen, der havde bedt os om at fremsætte vort Syn paa Øjeblikkets politiske Situation, og Forsamlingen vilde derfor kunne forstaa, at jeg forlangte frit Ordskifte og ikke vilde bøje mig for en Dagsorden, som det behagede Dirigenten uden Hensyn til Indbyderne vilkaarligt at fastsætte. Dirigenten afbrød og spurgte, om jeg turde benægte, at Forsvarssagen var en af de Sager, der havde vakt stor Opmærksomhed? Hertil svarede jeg, at det nægtede jeg ingenlunde, men spurgte derefter Dirigenten, om han vilde benægte, at der var særlige Grunde for, at denne Sag nu var blevet et Stridsspørgsmaal. »Det nægter jeg aldeles ikke,« svarede han. »Godt,« sagde jeg, »saa vil jeg da begynde med Begyndelsen og klare for Forsamlingen, hvad der er Kilden til den politiske Kamp,

der nu føres mellem Venstre og Højre ogsaa om Forsvarssagen.« Under stor Opmærksomhed holdt jeg saa et Indledningsforedrag, der varede godt en Time, og da jeg sluttede, udbragtes der et kraftigt Leve for mig fra over Halvdelen af Tilhørerne. Derpaa fulgte et livligt Ordskifte mellem Talere fra Højre og Venstre. Anders Tanges grundige Indlæg i Debatten gjorde stor Virkning og satte vore Modstandere, særlig N. Andersen, tilvægs. Til sidst takkede Distriktslæge Salicath Talerne for den Dygtighed, hvormed de fra hver sin Side havde fremsat deres Anskuelse. Men for ham var Resultatet blevet, at naar Venstres Ordførere talte, syntes han, at de havde Ret, og naar Højres Ordførere talte, syntes han ogsaa, at de havde Ret. Saa han vidste — ligesom Kandestøberen, da han var blevet Borgmester — hverken ud eller ind; det snurrede helt rundt for ham. Under Ordskiftet sad Talerne paa Scenen sammen med en Del af »Byens Spidser«, der nøje iagttog, hvad vi foretog os. Mødet varede flere Timer, og da jeg havde glemt mine Cigarer, bad jeg Højremanden, Folketingsmand Niels Andersen, om han vilde give mig en af sine, saa vilde jeg til Gengæld give ham en næste Gang. »Med Glæde,« sagde han og rakte mig sit Cigarfutteral. Men derover blev Højremændene harmfulde, og jeg hørte nogen sige, at det var et forargeligt Spil, de Rigsdagsmænd drev. Man kunde dog ikke først bekæmpe hinanden og bagefter traktere sin Modstander med Cigarer, som om man var Perlevenner. En anden sagde: »Ja, de er som Prokuratorer, der staar bag Skranken, men i Virkeligheden er de fine Venner; — de mener sgu noget med det.« Da Dirigenten skulle slutte dette lange og livlige Møde, var han ikke klar over, hvor Flertallet var henne, og han turde ikke prøve paa at udbringe et Leve for Højre, men fandt det klogt at spille neutral og udbragte

saa et Leve for os allesammen. Sent paa Aftenen kom Tange og jeg ind paa det Hotel, hvor Højre holdt til, for at træffe den Mand, der skulde køre for os. I Skænkestuen traf vi Læge Bøttern og Godsforvalter Hoskjær, der med Vold og Magt vilde have os med op for at drikke et Afskedsbæger med deres Meningsfæller. Vi vægrede os og sagde, at det ikke gik an, men Bøttern tog Tange under Armen og Hoskjær mig og trak af Sted med os begge. Til ikke liden Forundring for de festglade Højremænd, der sad ved fyldte Champagneglas, traadte vi ind i Salen paa et Tidspunkt, hvor Niels Andersen hed i Hovedet holdt Tale for Sønderjyderne. Da Talen var endt, og Hurraraabene forstummet, stod Hoskjær op paa en Stol og sagde: »De ved, mine Herrer, at Læge Bøttern og jeg er gode Højremænd, og De vil derfor næppe misforstaa os, naar vi har tilladt os at indbyde vore to Modstandere fra Mødet i Aften til at drikke et Fredsbæger med os, før de rejser fra Byen, thi vel er de vore politiske Modstandere, men de er to hæderlige og dygtige Mænd, som vi kan være bekendt at drikke et Glas med.« N. Andersen tog straks Ordet og sagde: »Ja, jeg ved ikke, om de Herrer er indbudt, men det ved jeg, at fra det Øjeblik, de er traadt ind i denne Kreds, er her ikke længere et privat, men et offentligt Møde.« Jeg svarede straks, at Niels Andersen dog maatte kende mig godt nok til at vide, at vi ikke vilde træde ind i en Kreds som denne uden at være indbudt, hvilket han forøvrigt havde hørt af Hoskjærs egen Mund, men da jeg saa', at vor Nærværelse bragte Forstyrrelse, saa vilde vi øjeblikkelig forlade Lokalet og lade de Herrer fortsætte. Nogle raabte, at vi skulde blive og andre, at vi skulde gaa. Tange og jeg forlod saa Lokalet for at gøre os færdige til Afrejsen, men blev efterfulgt af Bøttern og Hoskjær, som beklagede det skete og tilføjede,

at de vilde holde deres Ord og drikke et Glas Champagne med os, før vi skiltes. Bordene blev trukket frem paa Gulvet, og Vinen rekvireret, men før den blev skænket, kom en Del flere Højremænd, der fandt, at der var sket saavel os som Bøttern og Hoskjær Uret; de vilde nu bøde paa det ved at drikke et Glas med os. Men dette Forsøg mislykkedes desværre ogsaa, idet Hoskjærs Svingefader, Agent Lagoni, som til daglig spillede Matador i Faaborg, rejste sig og rettede et skarpt Angreb paa Venstres Førere, Berg og I. A. Hansen, idet han tilføjede, at naar han her i Aften skulde drikke et Glas med de to tilstedeværende fynske Folketingsmænd, for hvem han personligt nærede en vis Sympati, skulde det være med Ønsket om, at de begge snart maatte frigøre sig for det uheldige Førerskab, som Venstre, ja hele Befolkningen maatte lide under. Jeg rejste mig da og protesterede mod en saadan Motivering: »Vi havde ikke inviteret de Herrer Højremænd, men det var dem, der havde indbudt os, og naar jeg for anden Gang i Aften havde modtaget Indbydelse til at drikke et Glas Champagne med politiske Modstandere, saa var det under Forudsætning af, at vi trods forskellige politiske Anskuelser kunde betragte hinanden som danske Medborgere og være sammen som saadanne.« Mere fik jeg ikke sagt, før Dyr-læge Poulsen, der syntes at have drukket lidt mere end nødvendigt, fo'r henimod mig og tog mig haandfast i Brystet, idet han raabte med skingrende Røst: »Hvad Satan bilder De Dem ind?« Hvortil jeg svarede: »Det skal jeg sige Dem. Naar en Snes af Byens mest intelligente Borgere indbyder to Modstandere til et Samvær, saa indbilder jeg mig, at de Herrer har saa megen Takt og Dannelsen, at de vil optræde paa en sømmelig Maade, men nu indser jeg, at det desværre er en Misforstaaelse; derfor byder jeg Godnat og ønsker god Bedring til vi ses igen!«

Derpaa rejste jeg mig, tog mit Tøj og forlod Lokalet. Kort efter kom Tange, og vi kørte sammen om Natten til Friskolelærer Thomas Nørlund i Haastrup, hvor vi forblev til næste Formiddag. Paa Vejen beklagede jeg mig over, at jeg to Gange den Aften var bleven snydt for Champagne, men Tange lo og sagde, at medens jeg deltog i Striden ved den ene Bordende, havde han med flere Højremænd i al Venskabelighed tømt en hel Flaske af den ædle Vin. Tange syntes, at Niels Andersen var Skyld i det Hele, og derfor vilde han straffe ham, naar han i Morgen fik Ordet imod ham ved Mødet i Tylle Kro. Næste Dag mødtes vi med en talrig Forsamling af Assenskredsens Vælgere. Tange lagde for og begyndte sin Tale saaledes: »Et gammelt Ord siger: Noget for noget, hvis Venskab skal holdes. Denne Kreds' Rigsdagsmand, Niels Andersen af Husby, har tre Gange været i Nyborgkredsen, hvor jeg er valgt, for at undergrave min Stilling. Og naar jeg i Dag er kommet her til Stede, saa er det udelukkende for at afbetale den Gæld, jeg staar i til ham, og jeg lover nu at give ham ikke blot Hovedstolen, men Renter og Renters Rente tilbage.« Derefter gennemgik Tange N. Andersens politiske Historie og paaviste, hvorledes han i Grundlovens Kamp 1866 i Stedet for at holde paa den almindelige Valgret forlod denne og saaledes havde været med til at skabe det privilegerede Lands-ting, hvor man havde givet Godsejerne i Danmark mere Magt, end samtlige Vælgere i en hel Kommune havde. Endvidere paaviste Tange, at N. Andersen i en Mængde Sager vedrørende det Kgl. Teater, militære Bevillinger og andre store Pengespørgsmaal altid stemte med Embedsmændene og Herremændene i Stedet for at stemme sammen med Bønderne. Tanges Tale var skarp i Formen, og dens Indhold belagde han med Beviser; flere Gange blev han afbrudt af Vælgere, der

spurgte: »Er det virkelig sandt, hvad De her fortæller om vor Folketingsmand?« Tange svarede: »Ja, det er sandt hvert Ord. N. Andersen staar jo selv og hører paa mig, og jeg beder Eder alle lægge Mærke til, hvad han har at sige, naar han nu svarer mig. Han skal nok lade være at benægte Rigtigheden af, hvad jeg har sagt, for hvert af mine Angreb paa ham er Kendsgerninger, og de er jo »haardnakkede Krabater«, som Ordsproget siger.« Da raabte flere Vælgere: »Ja, saa skal vi heller ikke mere vælge ham til Folketingsmand.« Mødet i Tylle endte med levende Hurraraab for Venstre. Niels Andersen sejrede vel ved Valget den 14. November 1873 med 663 Stemmer mod 457, der faldt paa Redaktør Jørgen Pedersen af Odense, men hans Stilling var ikke mere sikker. Ved dette Valg stillede sig forøvrigt ogsaa en ejendommelig Mand, Proprietær P. N. Damsbo af Flens-tofte. Men han opnaaede kun 13 Stemmer, og Bønderne morede sig med at fortælle, at Damsbo kun havde en Stemme mere end Nattergalen, der siges at have tolv. De plejede at tilføje, at han havde lovet Husmændene i Omegnen hver et Læs Tørv, hvis de vilde stemme paa ham. — Næste Gang tog vi Kredsen: Ved Valget den 25. April 1876 sejrede Jørgen Pedersen over N. Andersen med 806 mod 711 Stemmer.

II.

BJØRNSTJERNE BJØRNSON.

Første Gang jeg var sammen med Bjørnstjerne Bjørnson var ved Grundtvigs Jordefærd. Aftenen før denne hørte jeg ham holde et gribende Foredrag ude i Emdrupgaards Have om sin norske Ven, Digteren, Læreren og Politikeren Anders Jørgensen Reitan, ved hvis Begravelse Bjørnson nylig havde talt. Det var ved denne Jordefærd, at Budskabet om Grundtvigs Død kom til Bjørnsons Kundskab.

Hans Tale gjorde et stærkt Indtryk paa mig og paa den store Forsamling, der efter Indbydelse af Harald Holm m. fl. var kommet til Stede fra Landets forskellige Egne for Dagen efter at kunne overvære Grundtvigs Jordefærd. Bjørnson gav en fængslende Skildring af Reitans betydningsfulde Virksomhed i Norge. Som Skolemand havde han indført den folkelige Undervisningsform, som Grundtvig i Danmark havde været saa ivrig en Talsmand for; han plagede ikke sine Elever med Udenadsremser, men fortalte for dem, sang med dem og spillede for dem. Oprindeligt var han paavirket i pietistisk Retning, men da han blev bekendt med Grundtvigs Syn paa Kristendommen, grebes han saa stærkt deraf, at han baade som Lærer og som Folkeoplyser søgte at udbrede det grundtvigske Syn paa Menneskelivet, Folkelivet og Kristenlivet, saa vidt hans Indflydelse strakte i

Norge. De norske Pietister var forargede over hans lyse Syn, og ikke mindst forargede blev de, naar han paa Møder tog sin Violin og spillede de herligste Brudeslåter og Folkesange for de forsamlede Bønder, der med Glæde lyttede baade til hans Sang, hans Tale og Musik. Pietisterne forkætrede Reitan for hans Musiks Skyld; »der er jo,« tilføjede Bjørnson, »umusikalske Mennesker, ligesom der er umusikalske Hunde.« Men lidt efter lidt veg Surheden mange Steder for hans herlige Spil og for den vennesæle Maade, paa hvilken han behandlede Børnene i sin Skole og sine Medmennesker.

Blandt Norges Bønder vandt Reitan omsider en saa stor Tilslutning, at de ca. et Aar før hans Død den 30. August 1872 valgte ham til Stortingsmand. Bjørnson skildrede Reitan saa livfuldt, at vi saa' ham staa lyslevende iblandt os, den store, stærke Mand, vel sine 3 Alen høj, og med de klare, milde Øjne; vi saa' ham med sin Violin spillende sine Slåter, ja, spillende dem saadan, at Skjalden saa' et helt Liv igennem dem, saaledes at han senere kunde skrive Fortællingen »Brudeslåten« paa Grundlag af hans Spil. Vi saa' ham holde Skole deroppe i den norske Bygd, ligesom vi holdt Friskole her i Danmark, uden Lektier og Tvang.

Da Bjørnson sluttede sin Tale, der blev hørt med den største Opmærksomhed, fremsagde han med Malmrøst dette Digt, som nylig havde lydt ved Reitans Grav:

»Hans milde, store Øjne lo
mod Himlen og mod Landet,
thi i hans Sjæl var Folk og Tro,
i evig Jubel blandet.
Hans Ord, hans Sang,
som »Opkom« sprang
igennem Dalen lang og trang,
til Sæd fra Aar til andet.

Blandt fattigt Folk i fattigt Hjem,
 i fattig Vinterfærden,
 han steg i Søndagskoret frem,
 den gladeste i Verden,
 thi Aksen, som
 det drej'r sig om,
 ej fattigste Bygd gaar uden om.
 han stod og sang: her er den.

Ak nu, da aarelang Sygdom kom,
 for Sangen ret at prøve,
 og hjælpeløse smaa stod om
 hans Tillid ret at øve,
 kun mere glad,
 som dæmpet kvad
 af Vinden i en Strenge-Rad,
 han toned bort fra Støvet.

Hans Liv os spaadde, at engang,
 naar stort paa Gud vi stole,
 skal hele Folket staa i Sang
 i Kirke, Hjem og Skole,
 i Folkesang,
 i Glædessang,
 i Straalebrud af Herrens Sang
 højt over alle Sole.

O, vakre Fædreland, O husk,
 de smaa han dig tilegnet,
 saa fattig som en Rosenbusk
 han glæded dig og segned,
 nej skuffet lad
 ej skilles ad
 ifra den Jord en Sjæl saa glad,
 hans Have være hegnet«.

Jeg syntes, Bjørnson var en af de smukkeste Mænd,
 jeg havde set og dertil en Folketaler af første Rang.
 Dagen efter mødte jeg ham ved Grundtvigs Jordefærd i
 Frelsers Kirke paa Kristianshavn, hvor Grundtvig havde

prædiket dengang, han stod uden Embede. Det blev den største og mærkeligste Jordefærd, jeg kom til at opleve.

Kirken var fuld af Mennesker, og udenfor stod Tusind, der ikke kunde faa Plads. Fra Prædikestolen talte »Budstikke« Bojsen, P. A. Fenger, Peter Rørdam og ind imellem sang man Grundtvigs herlige Salmer. Derefter udførte Sognepræst P. A. Fenger Jordpaakastelsen og fremsagde disse Ord af Grundtvig:

»Det Livsens Ord vi bygge paa,
trods Orme, Vind og Vove,
af Muld skal Dødnings opstaa
og Frelseren højlove,
naar Luren drøner saa i Sky,
at Stjerner falde, Bjerger fly.

Naar Herren under Hoved-Guld
fra Himlen aabenbares,
for i sit hele Helgenkuld
paa Jorden at forklares,
alt, hvad med ham var saaet i Aand,
opstaaer i Lysets Klædebon.

Saa pris, min Sjæl, den Herres Navn,
som endte Dødens Dage,
som kom fra Graven os til Gavn
med Liv og Lys tilbage,
som med sit Ord, før vi det ved,
opvækker Støv til Herlighed«.

Jordefærden fandt Sted den 11. September 1872, og mange kærlige Hænder havde de nærmest foregaaende Dage haft travlt med at pynte Kirken og Kisten. Den var af lyst Egetræ, prydet med Billedskærerarbejde og paa Fodenden blandt andet med en Palmefugl og en Askeurne. Laaget bar en Sølvplade — en Gave fra Vartov

Menighed — med Ingemanns bekendte Vers som Indskrift:

»Med Sagastav og Pederssværd i Haand
han arved Saxo's Blik og Kingos Aand,
fra gamle Nord han skued imod Østen,
og Aander har han vakt ved Kæmperøsten«.

Omtrent en Fjerdedel af Danmarks Præster var til Stede. Paa forreste Række sad Grundtvigs gamle Modstandere, Biskop Martensen med Professor H. N. Clausen ved sin højre Side. Kongen var repræsenteret ved Gehejmeetatsraad Trap, Enkedronningen ved Kammerherre Wedel-Heinen og Kronprins Frederik ved sin Adjutant Kaptajn Lund. Endvidere var Konseilspræsident Holstein-Holsteinborg, Kultusminister Hall og Finansminister Fenger til Stede samt Tingenes Formænd og Universitetets Rektor. Mange Medlemmer af Studenterforeningen havde givet Møde og stod opstillet paa begge Sider ned langs den store Hovedgang med florumvundne Faner.

Det var et gribende Øjeblik, da det mægtige Følge med Studenterne i Spidsen og de 2—300 Præster fulgte efter Ligvognen til Banegaarden, syngende Grundtvigs Salmer gennem Gaderne. Udenfor Vartov Kirke standsede Toget. Fra Kirkens aabne Dør tonede Orglet, og den mægtige Skare ude paa Gaden istemte Salmen: »Krist stod op af Døde«.

En gammel Kone, der gik forbi, udbrød: »Han faar jo en kongelig Begravelse.« »Ja, han var ogsaa en Konge,« lød Svaret. Da Følget drejede om et Gadehjørne, hørte jeg en Lædreng sige til en anden: »Hør, ved Du hvad, Kresjan, der er ligegodt mange flere Mennesker her, end der var forleden, da Ballonen gik i Vejret.«

Grundtvig havde ønsket at blive bisat ved sin anden

Hustrus Side i hendes Gravsted paa Køgeaas i Nærheden af Gl. Køgegaard. Blandt de tusind Mennesker, som fulgte med i Toget derned, var ogsaa jeg. Flagene vajede paa halv Stang, da vi naaede Køge, og Kirkeklokkerne ringede. Haandværkerforeningen og Vaabenbrødre gik med deres Faner i Spidsen, og Vejen ud til Aasen, næsten en Fjerdingvej, var bestrøet med Blomster. Kisten blev baaret op ad den sidste Bakke nedenfor Kirkegaarden og sat indenfor Indgangen til Gravstedet, og her sang vi denne af C. Hostrup i Dagens Anledning skrevne Sang:

»Kimer, I Klokker, nu sluktes en Sol over Mulde,
længe den kæmped mod Mørket med Straalerne fulde,
sildig den sank,
stor i sin Nedgang og blank,
Æren er Guds i det Høje.

Kimer, I Klokker, dog ikke til Suk for den Døde,
Aftenens Guld over Graven vil Morgenens møde,
Kimer til Dag,
Lysset har vundet sin Sag,
Æren er Guds i det Høje.

Dagen den signede, som han har prist, mens det skumred,
lyse nu over hans Støv, naar det længe har slumret,
fatte hans Værk
vokse sig solklar og stærk,
Æren er Guds i det Høje.

Kimer, I Klokker for Herren, som skænked ham Kraften.
Kimer om Guldet fra Himlen, som gyldned hans Aften,
Kimer for Jord,
Sejer og Fred i Guds Ord,
Æren er Guds i det Høje«.

Nu holdt Professor Fr. Hammerich en dygtig Tale om Grundtvigs Betydning, men størst Indtryk paa mig,

og sikkert paa mange, gjorde Bjørnstjerne Bjørnsons Ord, da han som Sendemand fra Norge begyndte at bringe en Tak for, hvad Grundtvig havde været ogsaa for Norge, ja, for hele Norden, idet han tilføjede, at hvad Grundtvig havde gjort for at forene Nordens Folk var efter hans Mening større end det, andre havde virket før ham. Dernæst fortalte han, hvad han havde lagt Mærke til paa Rejsen fra Kjøbenhavn til Køge. Paa en Herregaardsmark havde han set en Flok Arbejdere, hvoraf mange blev staaende uden at ænse Toget, der førte Liget af Danmarks største Mand til hans sidste Hvilested; andre Arbejdere havde vendt sig og med Forundring stirret paa det mærkelige Ligtog, medens kun en lille Skare ærbødigt havde blottet deres Hoveder, da Toget kørte forbi. Dette var, sagde Bjørnson, et Billede paa, hvorledes Nordens Folk i Øjeblikket stod overfor Grundtvig; de fleste var endnu ligegyldige uden at ane noget om hans store Betydning; andre stod forundrede og vidste ikke rigtig, hvad det var, denne Mand havde sat i Værk, medens vi og mange med os i Ærbødighed følte dyb Taknemlighed over, hvad denne store Mand havde øvet for Nordens Folk. Talen indeholdt mange rammende Udtryk, og til Slutning sagde han, at man ved andre Grave plejede at lyse Fred, men ved Grundtvigs Grav skulde der lyses til *Kamp* for Grundtvigs Idéer om det aandelige Livs Udvikling i Kirke, Skole og Folk. Idet han med vældig Kraft udslyngede Ordet Kamp, smældede Vinden i Nordens Flag, som vajede udenfor.

Ved et Vennemøde i Casino Dagen efter holdt Bjørnson en Tale, der vakte stor Opsigt og bragte ham i stærk Modsætning til flere af Grundtvigs Venner.

Det rygtedes, at han vilde tilraade Danmark at »forandre Signaler« overfor Tyskland. Han havde nemlig raadspurgt Niels Lindberg, der opfordrede ham til ufor-

færdet at fremsætte sit Syn paa denne Sag, men da »Budstikke«-Bojsen og hans Søn Frede Bojsen kom til Kundskab herom, søgte de straks ud til Gotfred Rode, der var gift med Orla Lehmanns Datter Margrethe, Moderen til Ove og Helge Rode, for dèr at faa en Samtale med Bjørnson. De vilde indtrængende fraraade ham at blande Politik ind i sin Tale, men det nyttede ikke.

Bjørnsom havde skrevet det storslaaede Digt om Grundtvig: »Lige som Vølven i Nordfolkets Gry«, der første Gang blev sunget ved Mødet i Casino, og som slutter med dette Vers:

»Nordiske Folk vi ved Seerens Grav
synker i Knæ for vor Fader,
raaber, at han, som os Synerne gav,
Vejene ogsaa oplader,
Vantroens Strømme skil med din Stav,
Du vor Fader«.

Digtet var skrevet til en færøisk Melodi, og da Kandidat Nutzhorn fra Askov, som ledede Sangen under Mødet, stemte i med Kraft og en vældig Fart, sprang Bjørnson op og raabte: »Det er for fort, det er for fort«, og Nutzhorn maatte da begynde forfra i et langsommere Tempo. Sangen gjorde stor Lykke, men Bjørnsons Tale, hvori han udtalte Ønsket om, at man i Fremtiden her i Danmark vilde stille sig anderledes end hidtil overfor Tyskland, blev modtaget med Hyssen fra flere Sider. Pastor Leth fra Middelfart raabte: »Vi vil ikke drikke Dus med den, der har spyttet i vort Krus«, og Fru Carl Ploug, som havde faaet Plads ved Siden af Niels Lindberg, raabte flere Gange under Bjørnsons Foredrag: »Nej, nej,« men da Lindberg henvendt til Fru Ploug raabte: »Jo, jo,« blev hun saa heftig, at »Budstikke-Bojsen« sagde, da han fortalte mig det, at han aldrig før

havde set en saa rasende Kvinde. Flere Gange saa det ud til, at hun og Lindberg var ved at slaas paa Næverne. Dagen efter var Bjørnson til Middag hos Gotfred Rode, og dér gik Bølgerne saa højt, at Fru Rode græd, men Vreden vendte sig særlig mod Niels Lindberg, fordi han havde opmuntret Bjørnson til at fremsætte sine politiske Tanker.

Bjørnsøns Tale ved Vennemødet fik ogsaa den ulmende Strid blandt Grundtvigs Venner til at blusse op, og dertil bidrog, at en Del af disse, særlig mellem Præsterne, lige siden 1870 havde næret Uvilje mod det forenede Venstre; navnlig Vilhelm Birkedal hævdede i et lille Skrift, som han kaldte »Grundtvigianismen og det forenede Venstre«, den Opfattelse, at det tidligere »nationale Venstre« vedblivende burde have opretholdt en særlig Gruppe, idet han betonedede, at Forening mellem Grundtvigianerne og Mænd som I. A. Hansen og Gert Winther var en falsk Alliance. Han betragtede disse Mænd og deres Tilhængere for Jætter og henviste til, hvad der fortælles i Nordens Mytologi, at da Aserne tog Jætterne til Hjælp for at bygge Valhal, kostede det Odin det ene Øje, som han havde sat i Pant. Ved en Valgdag i Brobyværk tog Birkedal offentlig Afstand fra Venstre i Kredsen, uagtet han vidste, at det langt overvejende Flertal i hans Menighed sluttede sig til dette Parti, og han udtrykte dette ved at gentage Grundtvigs Ord: »Jeg byder Eder »farvel«, men ak, I »farer ilde«.« Nogle forstod det saaledes, at saadan havde Grundtvig sagt til det forenede Venstre, men dette var en forkert Opfattelse, idet disse Grundtvigs Ord var henvendt til nogle Studenter, der havde søgt ham i 1814. Det var med Nød og næppe, at denne Sag blev holdt nede ved Vennemødet Dagen efter Grundtvigs Jordefærd, idet Mænd som Pastor Peter Rørdam, Professor Frederik Hammerich m. fl. vilde have

bragt Spørgsmaalet frem, men det lykkedes Pastor P. A. Fenger og andre af Grundtvigs Venner at holde det udenfor Forhandlingerne. Saa skete det, at Bjørnson kom og satte Luntten til, og efter den Tid tilkendegav flere af Grundtvigs Venner, hvor uenige de var med det forenede Venstre; for Eksempel udsendte Pastor Otto Møller i Gylling i 1873 et Skrift, som han kaldte »Politik og Kristendom«, hvori han skarpt tilkendegav sin Uenighed med Venstre om Forstaaelsen af den parlamentariske Strid. Endvidere fremkom Aaret efter i »Dansk Folketidende« et højtideligt Manifest »Til Venner i det danske Folk«, underskrevet af 13 Præster og 26 Mænd i andre Stillinger — blandt Præsterne fandtes Birkedal, Brandt, Christiani, Otto Møller, Peter Rørdam; desuden Fr. Barfod, Professor Hammerich, Rektor Lefoli og Forstander Grove — hvori de rentud paastod, at Venstres Opfattelse af Friheden var falsk og vilde ende med dens Undergang. Man fortalte, at Redaktør Carl Ploug havde ønsket en saadan Udtalelse, der jo vilde blive Vand paa hans Mølle, hvis den, hvad han haabede, kunde fremkalde en Kløft i Venstre, men da han saa' Underskrivernes Navne, skal han have beklaget, at der savnedes altfor mange Præster og Lægfolk med aandelig Myndighed indenfor den grundtvigske Retning. Mod Overfaldet fra de 39 rettede Niels Lindberg i »Dansk Folketidende« en sønderknusende Kritik, og Pastor Melbye i Asperup tog ogsaa varmt til Genmæle, idet han beklagede, at man betegnede det Flertal, der sammen med Grundtvigianerne dannede det forenede Venstre, med Udtryk som »den aandsforladte Masse«. »Lad os aldrig glemme,« skrev han, »at den aandsforladte Masse findes lige saa fuldt i de saakaldte dannede som i de simpleste Kredse.« Pastor Melbye takkede »Dansk Folketidende« for dets Forsvar, og fra andre kendte Folk indenfor grundtvigske Kredse

fremkom ligeledes kraftige Forsvar for Samarbejdet mellem den frisindede Del af Grundtvigianerne og Bondevennerne, for Eksempel fra Stadslæge Helweg, Odense, P. Bojsen, Gjedved, Poulsen-Dal, Mors, Præsterne Lange, Nyborg, K. Rønne, Magleby, P. Rønne, Sønderup, Henning Jensen, Bornholm, samt Forstander Jens Bek, Mellerup, og Klaus Berntsen.

I 1874 holdtes der et Vennemøde i Odense, hvor den senere Biskop Skat Rørdam var mødt for at tage Kampen op mod Venstre, men da det kom til Stykket, nænte han ikke at være med til at øge denne Strid, derimod foretoges Angrebet af P. Rørdam og Professor Hammerich, mens Venstre roligt og dygtigt blev forsvaret af »Budstikke« Bojsen, Folketingsmand Berg og Præsten, Dr. L. Helveg, der ledede Mødet.

For Anders Tange og mig, som var Medlemmer af Birkedals Menighed og havde staaet i privat venskabeligt Forhold til ham, førte denne Strid til en ret ubehagelig Situation, idet Birkedal ikke vilde optage en Forhandling med os om de Ting, der laa os imellem, men erklærede, at han blot vilde have Lov til at »vidne« for sin Opfattelse. Det gik endog saa vidt, at han ikke undlod i sine Prædikener at stikle til det forenede Venstre, og det førte til, at en af de mest ansete Bønder indenfor Valgmenigheden, Gaardejer Thyge Hansen, Ferritslev, en Søndag efter Gudstjenesten gik ind til Birkedal og sagde til ham, at Flertallet i hans Menighed glædede sig over hans kristelige Forkyndelse, men var bedrøvet over, at han i den senere Tid lod sine politiske Antipatier finde Udslag i sine Prædikener. Da det saarede mange, bad han Birkedal om at lade være dermed. Men Birkedal blev meget fornærmet og stillede sin Afgang i Udsigt, dersom han ikke maatte have fuld Frihed til at sige, hvad han følte Trang til. Man maa jo ikke glemme, at Birkedal fandt sine

Ungdomsvenner mellem det nationalliberale Parti og havde staaet i nær Forbindelse med Mænd som Monrad, Hall, Fr. Barfod m. fl.

Uenigheden mellem de højresindede Grundtvigianere og det forenede Venstre ophørte aldrig. Der udkom ikke faa politiske Pjecer, som kun øgede Striden, og det vakte en ikke ringe Opsigt, at foruden Professor Hammerich ogsaa Grundtvigs Søn, Fr. Grundtvig, tog til Orde for den Betragtning, at Grundtvig selv ikke var Tilhænger af det forenede Venstre. Som Dønninger efter Bjørnstjerne Bjørnsons Tale ved Vennemødet udsendte Vilhelm Birkedal et skarpt Svar til Bjørnson under Titlen: »Norden, Tyskland og Bjørnstjerne Bjørnson«. Han havde hidtil været en varm Beundrer, ja, jeg kan næsten sige en Ildtilbeder af Bjørnson. Første Gang de to saa' hinanden var efter en Gudstjeneste i Kristiania, hvor Birkedal havde prædiket. Da han gik ud af Kirken, mødte han i Vaabenhuset en ung, smuk Mand, der tog ham i Haanden og takkede ham for hans aandrige og hjertelige Forkyndelse. Birkedal spurgte da, hvem han havde den Fornøjelse at hilse paa, og da Svaret blev: »Mit Navn er Bjørnstjerne Bjørnson«, tog Birkedal ham venligt i Haanden, trykkede den og sagde: »Saa takker jeg Dem ret af Hjertet, fordi De gennem Deres Digtning har kaldt Menneskeligheden frem i Deres Fædreland«. Over disse venlige Ord blev Bjørnson saa bevæget, at han græd, thi det var paa en Tid, da han blev mødt med Kulde og Uvilje af sit eget Folk. Dog efter Bjørnsons Tale ved Vennemødet og Birkedals skarpe Svar holdt Venskabet op, og i mange Aar saa' de ikke hinanden. Men saa hændte det, at Birkedal engang var i Norge for at aflægge Besøg hos tre af sine Døtre, der var gift med norske Præster, og her erfarede han, at Bjørnson hjemme paa sin Gaard »Aulestad« var nedtrykt, fordi han følte sig forladt af mange Menne-

sker, hvis Venskab han havde sat Pris paa. Birkedal besluttede da at aflægge ham et Besøg blot for at sige ham, at han fremdeles holdt af ham og anerkendte hans store Betydning som nordisk Digter. Men Birkedal lovede dog sig selv ikke at røre ved de Strengede, hvorefter de var uenige.

Bjørnson tog køligt imod ham, og det varede ikke mange Minutter, før han begyndte at spotte Kristendommen og udbød: »Jeg er ingen Kristen, jeg, og jeg vil ikke være Kristen«. Saa rejste hans gamle Moder sig, tog ham i Haanden og sagde: »Saaledes maa Du ikke tale, naar Din Moder er til Stede. Du ved jo, at Din Fader levede og døde i den kristne Menigheds Tro, og ham vil Din Moder følge.« Som et Barn faldt Bjørnson sammen ved disse Ord, kyssede hendes Haand og bad om Forladelse. Birkedal og han skiltes atter som gode Venner.

Bjørnstjerne Bjørnson var et stemningsbevæget Menneske. Da han i Slutningen af 1850'erne kom til Kjøbenhavn, hvor han afsluttede Arbejdet paa sine første Bondefortællinger, blev han stærkt grebet af den Bevægelse, som var rejst af Grundtvig og hans Venner, og han indgik et varmt Venskab med de senere saa kendte Højskoleforstandere Ludvig Schrøder og Ernst Trier. Da Tyskland havde sejret over Østrig og Frankrig, og Bismarck havde samlet hele det tyske Rige og faaet Kong Wilhelm udraabt til Kejser, blev Bjørnson en ivrig Beundrer baade af Kansleren og den tyske Enhedstanke, og det var i denne Begejstringsrus, at han ved Grundtvigs Jordefærd følte det som et Kald at formaa det danske Folk til at »forandre Signaler« overfor Tyskland. Siden rejste han til Paris og saa', at Fritænkere efter det store Nederlag i 1870 havde genrejst Frankrig med Mænd som Thiers og Gambetta i Spidsen. Han blev nu lige saa begejstret for

Indførelsen af den franske Republik som over Bismarcks Samlerværk.

Senere traf jeg Bjørnson ved et Bryllup i Kjøbenhavn hos min Ven Frede Bojsen paa No. 32 ved Dosseringen, hvor den senere norske Statsraad Wollert Konow holdt Bryllup med hans Søster Ida Bojsen. Bjørnson kom lige fra Sachsen-Meiningen, hvor hans Søn Bjørn opholdt sig for at uddanne sig til Skuespiller, og nu var der ingen Grænser for, hvor begejstret Bjørnson var blevet for Sachsen-Meiningerne og deres Skuespilkunst. Ved Bryllupsmiddagen fik han Plads lige over for Digteren, Pastor Hostrup, og morede sig med at drille ham ved at lovprise Fritænkerne og haane de Kristne. Der blev holdt en Mængde Taler og sunget mange Sange, som var digtet i Dagens Anledning af Slægtninge og Venner. Bjørnson indledede sin Tale til Brudeparret med følgende Ord: »Værer ikke grusomme, thi det hænder ofte, at man kan se paa de Nyforlovede, hvor *grusomt* de elsker hinanden, men efter Hvedebrødsdagens Ophør opdager man, hvor *grusomt* de keder sig over hinanden; og til Tider kan man sige, at det er *grusomt*, hvor de nu hader hinanden«. Ved dette Bryllup var der saa mange Gæster, at de ikke kunde rummes i én Stue, men for de yngre, hvortil jeg hørte, var der dækket i et mindre Værelse ved Siden af. Jeg rejste mig, og paa de Unges Vegne udbragte jeg en begejstret Skaal for den danske Digter Hostrup og føjede til, at han var en Mand, der ikke havde »skiftet Signaler«. Et begejstret Hurra for Hostrup fulgte efter min Tale, men Bjørnson blev saa vred, at han efter Bordet ikke vilde tale med mig og ikke engang sige mig Farvel. Efter sin Hjemkomst skrev han sine Oplevelser i et norsk Blad og indflettede deri en spydig Bemærkning om, at han havde overværet et grundtvigiansk Bryllup paa 101 Vers.

Der gik nu mange Aar, hvor jeg ikke traf ham, men en Dag, da min unge Hustru og jeg fulgte nogle Venner ud paa Kjøbenhavns Banegaard, fik vi Øje paa Bjørnson, og hun bad mig da om at hilse paa ham og præsentere hende for ham, da hun gerne vilde tale med den berømte Digter. Men jeg var ikke at formaa dertil.

Nogle Aar efter deltog min Hustru og jeg i en interparlamentarisk Kongres i Kristiania, ved hvilken Lejlighed der afholdtes en stor Banket i Frimurerlogen, og her tog den norske Kultusminister Wexelsen min Hustru til Bords, hvorved hun kom til at sidde skraas overfor Bjørnson, der skulde holde Festtalen for de fremmede Gæster. Han spurgte Wexelsen, hvem den unge Dame var, som Ministeren havde til Bords, og fik til Svar: »Det er Folketingsmand Klaus Berntsens Hustru«.

Efter Festmaaltidet sang Haandværkersangforeningen nogle af Bjørnsons Sange firstemmigt, deriblandt hans prægtige Nationalsang, hvortil vist intet Land i Verden har Mage: »Ja, vi elsker dette Landet«. Da Sangen forstummede, gik en italiensk Deputeret hen og kyssede Bjørnson. Folketingsmand Herman Trier, der stod ved min Side, hviskede til mig: »Her spiller man nok ogsaa Komædie«, hvortil jeg svarede, at hvis han eller jeg havde vist en saadan Kærlighedsytring for Bjørnson, var det muligt, at mange vilde synes, at det var Komædiespil; »men husk paa«, sagde jeg, »at her er det en varmbloedig Italiener, hvis sydlandske Temperament gør en Omfavelse naturlig«.

Lidt efter kom Bjørnson hen til mig, gav mig venligt Haanden og spurgte: »Hvorfor talte ikke Du?«. Jeg svarede, at det intet Øjeblik kunde falde mig ind at tage Ordet ved en Lejlighed som denne, hvor saa mange fremragende Mænd fra Europas forskellige Lande var særlig

kompetente til at tale. Som Svar herpaa gav Bjørnson mig den Kompliment: »Da kan Du ellers nok tale, Du!«.

»Ja, til Husbehov, naar jeg er hjemme i mit eget Land«, svarede jeg.

Pludselig spurgte Bjørnson: »Er det Din Hustru, som staar ved Din Side?« Og da jeg sagde Ja, tog han hende venligt i Haanden og sagde med et Smil: »Hun ser saa søt, men saa svak ut.« Og derefter fik hun sit længe nærrede Ønske opfyldt at faa en Samtale med Bjørnson, der var yderst elskværdig imod os.

Da vi efter Kaffen mødtes ude i Haven, talte jeg længe med Kultusminister Wexelsen, og medens vi stod og drøftede de norske politiske Forhold, kom min unge Ven Svend Høgsbro forbi i munter Stemning og henkastede nogle kaade og ret ungdommelige Bemærkninger. Da han vel var borte, udbød Wexelsen: »Naar blier han voksen end?«

Sidste Gang jeg mødte Bjørnson og hans Frue, var paa Fredericia Banegaard et Par Aar før han døde. Men det var kun et ganske flygtigt Møde. Desværre faldt det ikke i min Lod at bringe ham Danmarks Farvel, da hans Kiste blev ført igennem Kjøbenhavn et Par Maaneder før jeg blev Konseilspræsident.

III.

MINISTERIET FONNESBECH.

Ministeriet Fønnesbech var ikke alene ved sin Sammensætning et svagt Ministerium, men overfor Landstingets Højre, der i særlig Grad følte sig som den privilegerede Valgrets Vogtere, savnede det den fornødne Autoritet til at spille Mæglerens Rolle mellem de to Ting. Dets Tilblivelse var forbundet med betydelige Fødselsvær, og der blev forgæves gjort Forsøg paa at faa andre og stærkere Kræfter i Spidsen. Hovedsagen var jo at holde Venstre ude, saa Højre vedblivende kunde beholde Regeringens Ledelse og Administrationen i sin Haand. Det er jo ret betegnende, at før det Holsteinske Ministerium traadte til i Maj 1870, skete der Henvendelse til flere ansete Politikere og deriblandt til C. C. Andræ med Forespørgsel om, hvorledes han saa' paa Spørgsmaalet om at tage Mænd af Venstre med ind i et Ministerium, f. Eks. I. A. Hansen, og hertil svarede Andræ: »Mine Indvendinger — I. A. Hansen etc., mine gentagne, meget bestemte Indsigelser imod enhver Tanke om at admittere dem eller ligestillede — et halsbrækkende Eksperiment, der kan lede til de største Ulykker.« — Denne Udtalelse var ikke blot Udtryk for Andræ's personlige Opfattelse, men blev en Ledestjerne for Højre hele Aarhundredet ud. Dog, straks efter Ministeriets Dannelse førtes der bag Kulisserne Forhandlinger mellem Fønnesbech og enkelte

Medlemmer af Venstre. Grev Holstein-Ledreborg, som dengang endnu ikke var optaget i Partiet, arbejdede for en Forsoning, men ingen var mere aktiv i saa Henseende end den da bekendte Baron Gottlieb Gedalja. Denne Mand af jødisk Æt var oprindelig Sadelmagersvend, men arbejdede sig energisk frem, saaledes at han i Krigsaaret 1849 kunde nedsætte sig som Veksellerer i Kjøbenhavn. Han var ikke uden Fantasi og Handelstalent, men manglede i høj Grad Kundskaber. Det lykkedes ham at drive sin Forretning i Vejret og at gøre sit Navn bekendt, ogsaa i Udlandet. Derimod vandt han aldrig Tillid paa den kjøbenhavnske Børs. Hans Ærgerrighed kendte ingen Grænser; den bragte ham til at indlade sig paa store Entrepriser af Havne- og Jernbaneanlæg, hvis Omfang gik ud over hans finansielle Rækkeevne. Han paatog sig bl. a. at anlægge den sjællandske Nordvestbane, men dette Foretagende førte til hans Fallit i 1875. Forøvrigt var han Medstifter af »Den Danske Landmandsbank« og i næsten tyve Aar portugisisk Generalkonsul. I 1870 modtog han med Glæde Barontitlen af den italienske Republik San Marino, medens Samtiden smilede. Under Anlægget af den sjællandske Nordvestbane var han kommet i nær Forretningsforbindelse med Godsejer Fønnesbech, dengang Ejer af Vesterbygaard i Holbæk Amt. Fønnesbech var en dygtig Landmand og fik mange kommunale Tillidshverv. Medlem af Folketinget blev han 1858, og da han som Indenrigsminister under Holstein havde gennemført Fæsteloven af 1872, bebrejdede hans Standsfæller ham, at han havde strakt sig for vidt overfor Venstre. Men derved var han kommet til at staa i et ret velvilligt Forhold til I. A. Hansen, og denne Situation agtede nu Baron Gedalja at udvide og udnytte. Gentagne Gange spurgte Baronnen, om Hansen ikke vilde gaa op og tale med Fønnesbech, thi denne vilde gerne drøfte Fremtidens

politiske Forhold, men ønskede ikke, at det skulde faa Udseende af, at Konseilspræsidenten havde søgt en af Førerne for sine politiske Modstandere. Hertil svarede I. A. Hansen, at det hverken kunde eller vilde han, saalænge der ikke forelaa en direkte Henvendelse til ham fra Ministeriets Chef, og han maatte endda forbeholde sig at tage Berg og Høgsbro med. Men disse vilde ikke gaa med til nogen hemmelig Underhandling, medmindre der forelaa en skriftlig Tilkendegivelse fra Ministeren om, at han ønskede at forhandle med dem. Ved Fuldmægtig Michelsen lod Ministeren forespørge, om Holstein-Ledreborg ikke vilde yde sin Medvirken til, at der blev tilvejebragt et Møde mellem ham og I. A. Hansen, men Holstein svarede, at han ikke vilde paatage sig en saadan Mission. Til sidst lod I. A. Hansen sig dog af Gedalja overtale til at køre med ud til Fønnesbech. Det var Meningen, at Baronens skulde overvære Samtalen, men da de skulde ind til Ministeren, lukkede Gedalja Døren op og af tilsyneladende Høflighed bad han I. A. Hansen om først at træde ind, — hvorefter Gedalja lukkede Døren og gik sin Vej. Hvad Fønnesbech og I. A. Hansen talte om, fik ingen at vide, men man mærkede senere intet til, at der var kommet noget politisk Udbytte af Sammenkomsten. Men Mødet og dets Omstændigheder er typisk for den personlige og politiske Afstand, der raadede mellem Højre og Venstre.

Nogle Dage efter kom Folketingsmand Villads Holm til Kjøbenhavn, og straks havde Indenrigsminister Tobiesen Bud efter ham. Han var Høfligheden selv, og overøste ham med Løfter og Indrømmelser, men da Holm vilde have en bestemt Tilkendegivelse af, hvilke positive Indrømmelser, Ministeriet vilde gøre, gik det, som Tange engang sagde, ligesom med de Sølvpenge, en Bjergmand

havde lovet en Bonde: »De blev forvandlet til Kul i Bondens Haand«.

Den 5. Oktober 1874 aabnedes Rigsdagen med en Trontale, der var affattet i en næsten truende Tone, selv om den udtalte Haabet om, at Folketingets Flertal vilde gaa ind paa en fredelig Samvirken med de nye Ministre. Ved Finanslovens første Behandling opfordrede Fønnesbech til frugtbart Arbejde til Landets Gavn, men da han og hans Kolleger skulde til at vise deres Imødekommenhed overfor Venstres Krav om frisindede Reforme, undlod Ministeriet at optræde som Mægler mellem Tingene. Naar jeg undtager Forslaget om Skiftevæsenet, der hurtigt blev gennemført, kom der ikke noget af Betydning ud af Rigsdagssamlingen. Derimod blev der foretaget udæskende Skridt fra Administrationens Side, og disse førte til heftig Strid mellem Venstre og de paagældende Ministre.

Som Kultusminister optog Fønnesbech Museumsdirektør Worsaae, der havde et udmærket Navn som Arkæolog, men var aldeles ukyndig i politiske Forhold. Han opfordrede den 22. September 1874, altsaa før Rigsdagens Sammentræden, Kommunalbestyrelserne ude i Landet til at skaffe Lærerne en Forbedring i deres Stillinger og paaberaabte sig til Støtte herfor nogle Udtalelser i en af Landstinget afgiven Betænkning angaaende saadanne Løntillæg, som det viste sig, at han tildels havde misforstaaet Indholdet af. Worsaae tilkendegav herved sin Tilbøjelighed til at følge Landstingets Mening uden at agte paa, at Udtalelser i en Betænkning, afgivet af ét af Rigsdagens Ting, ikke er det samme som en Lov. Paa samme Tid var Friskolebevægelsen i stærk Udvikling trods megen Modstand fra Autoriteternes Side. Denne Bevægelse viste Worsaae straks Uvilje imod. Da han hørte, at Pastor K. Rønne, der var Kapellan hos en Sogne-

præst, havde oprettet en Friskole, som efter et halvt Aars Forløb talte 30 Børn, kom han i Harnisk og rettede en Forespørgsel til den gamle Sognepræst om, hvad der bestiltes i denne Skole, hvem der holdt Eksamen dèr o. s. v., ligesom Ministeren tilkendegav som sin Mening, at han fandt det upassende, at en Præst paa denne Maade konkurrerede med Sognets Almueskoler. Som Svar herpaa oplyste Sognepræsten, at hans Kapellan havde rigelig Fritid til at undervise i Friskolen, hvor han desuden fik Hjælp af Præstens Frue og en ældre Dame, der opholdt sig i Præstegaarden, samt at Sognepræsten tilligemed en af Nabopræsterne altid afholdt Eksamen over Børnene. — Ministeren havde her blandet sig ind i en Sag, der var ham uvedkommende.

Endnu uheldigere for Worsaae blev hans Optræden i den saakaldte »Keldernæssag«. Efter et politisk Møde i Avnede paa Lolland, hvor Berg, I. A. Hansen og Rasmus Clausen m. fl. var til Stede som Talere, afholdtes en Fællesspisning, ved hvilken Lærer Andersen af Keldernæs i en Skaaltale for Kongen kom til at bruge den klodsede Vending: »Han, der kalder sig Konge«. Udtrykket var jo uheldigt, men Læreren paastod, at det aldrig havde været hans Mening at ville ytre Tvivl om Kongens lovlige Ret til Tronen. Dog, uden at afæske Lærer Andersen en Forklaring, tildelte Minister Worsaae ham straks — efter at have læst Højrebladenes Beretning om Mødet — en skarp Tilrettevisning, hvorefter han senere lod Andersen indkalde ved Stævningsmænd for at afgive Forklaring om den nævnte Udtalelse, som Ministeren allerede havde sat ham i Rette for. Denne forfjamskede Fremgangsmaade vakte Harmen indenfor Venstre, og C. Berg, der som sagt var til Stede ved det nævnte Møde, skrev en Artikel, hvori han protesterede mod Ministerens Adfærd og hævdede den Opfattelse, at her i Landet burde ingen —

ikke engang en Skolelærer — dømmes uhørt. Følgen heraf blev, at Worsaae ogsaa tildelte Berg en alvorlig Tilrettevisning, som han hverken kunde eller vilde modtage. Han sendte »Næsen« tilbage og nedlagde samme Dag sit Embede som Førstelærer ved Skolevæsenet paa Bogø. Det var en heldig Beslutning. Hans sociale Stilling som Venstres Fører lod sig ikke i Længden forene med at være Skolelærer og Kirkesanger, og overlegen som han var, opgav han Pensionen og viste herved — som i saa meget andet — at han var af en anden Støbning end hans jydsk politiske Værkfælle Lars Bjørnbak. Denne Konflikt blev Anledning til, at Berg, I. A. Hansen og fl. Rigsdagsmænd med Partiets Tilslutning den 11. November 1874 til Kultusministeren rettede en Forespørgsel, der krævede Oplysning om, hvorledes han kunde forsvare den Fremgangsmaade, han havde anvendt overfor Lærer Andersen. Denne Forespørgsel efterfulgtes af en meget heftig og personlig Forhandling, der varede i to Dage. Berg foreslog Tinget at udtale sin alvorlige Misbilligelse af Ministerens Fremgangsmaade, men da Fonnesbech som Svar herpaa truede med Opløsning af Folketinget, tog Forespørgerne efter en Beslutning i et Partimøde deres Forslag tilbage. I dette Partimøde genspejlede den øjeblikkelige politiske Situation sig. Medens Grev Holstein-Ledreborg holdt fast paa Dagsordenen og ikke frygtede en Opløsning, som efter hans Mening alligevel vilde komme, udtalte Th. Nielsen derimod, at man ikke kunde forsvare nu at kaste Folket ind i en hidsig Valgkamp paa det foreliggende Spørgsmaal, thi det vilde blive Yderpunkterne »Kongen« og »Andersen fra Keldernæs«, som vore Modstandere vilde stille op paa alle Valgtribuner, og han troede ikke, at Vælgerne var politisk modne til at skelne mellem det sande og falske i Modstandernes Paastande. Hvis Venstre efter Valget kom ind som et Mindretal, vilde til-

med til Ulykke for Landet mange større Spørgsmaal blive ordnet paa en Maade, som for lange Tider vilde hæmme vor frisindede Udvikling. Sofus Høgsbro henviste til, at der for Tiden gik en reaktionær Strømning gennem Europa og under Virkningen af en saadan maatte man kunne taale den Ydmygelse at tage Dagsordenen tilbage. Han fandt det ogsaa uklogt at gaa til Valg nu. Da det viste sig, at Stemningen indenfor Partiet gik i samme Retning, betragtede man de i Salen faldne Udtalelser som en Oprejsning for Lærer Andersen og besluttede at tage Dagsordenen tilbage, hvis Berg vilde gaa med til det. Det vilde han nødvendig, thi han var som altid beredt til Kamp. Han beklagede den Forsagthedens Aand, som raadede indenfor Partiet, men agtede at bøje sig for Flertallets Stemning. Det blev derefter vedtaget, at der straks skulde forlanges Afslutning af Sagens Behandling i Tinget, og Th. Nielsen sluttede Partimødet med at sige Berg Tak for hans Loyalitet. Under Debatten i Salen var Justitsminister Klein til Stede som en nødvendig Sufflør for Worsaae, og vi nærrede ikke Tvivl om, at det egentlig var Klein, som i sin ubegrænsede Underdanighed overfor Kongehuset havde ophidset sin Kollega til den politisk ukloge Adfærd overfor Andersen og Berg.

Den Kampiver, som Ministeriet Fønnesbech havde udvist i denne Sag, og den kejtede Maade, paa hvilken Worsaae ved forskellige Lejligheder optraadte, men sidst og ikke mindst den overlegne og ringeagtende Adfærd, som Indenrigsminister Tobiesen udviste imod Folketinget, medførte uundgaaeligt et mere og mere spændt Forhold mellem Ministeriet og Venstre. Udenrigsminister Rosenørn-Lehn, som Fønnesbech havde taget med fra det forrige Ministerium, tog sig undertiden sin Stilling meget let. Som Eksempel herpaa kan jeg anføre, at da Frede Bojsen som Formand for Finansudvalget engang spurgte ham,

hvilken Politik Ministeriet førte overfor Udlandet, gav han til Svar, at derom var der i Virkeligheden intet at meddele. Ministeriet kendte ikke stort mere til de udenlandske Forhold, end hvad Storfyrstinde Dagmar, naar hun besøgte Danmark, havde at fortælle. En Dag foretog Grev Holstein-Ledreborg en Sammenligning mellem Ministerierne Holstein og Fønnesbech med det Resultat, at han betegnede det sidste som »en tyndere Te paa de samme Blade«. Herover blev Konseilspræsidenten vred, idet han opfattede Holsteins Udtalelser, som om de var møntet paa at latterliggøre ham ved at paapege hans nære Slægtskab med den bekendte Tehandler Fønnesbech. Men Holstein imødegik ham og tilføjede, at der jo iøvrigt ikke kunde være noget fornærmeligt i en saadan Hentydning, da »Te jo er en æstetisk Drik«.

Ved en anden Lejlighed blev Fønnesbech fornærmet over nogle Udtalelser af Folketingsmand, Parcellist J. A. Kruse fra Ribe, som, hver Gang han tog Ordet, beklagede sig over Ministeriets Mangel paa Hensyn overfor Ribe Købstad, der havde lidt store Tab ved at miste sit Opland, da Grænsen mellem Danmark og Tyskland var draget saa nær ind til Byen. I sin Iver kom Kruse til at udtale, at det maaske snarere var Ministerens Embedsmænd end Ministeren selv, der var Skyld i denne Mangel paa Hensyntagen. Han havde ofte mærket, at Ministeren ikke var en stærk Mand, og at hans Svaghed havde udviklet sig til Sygelighed. Derfor vilde Kruse sende ham en Pakke Sundhedssalt. Ved denne mere latterlige end saarende Udtalelse fo'r Fønnesbech op og sagde, at hvis Kruse sendte ham en Pakke Sundhedssalt, vilde han til Gengæld sende ham et Begplaster. Fønnesbech fortrød imidlertid snart sin Heftighed og gik hen til Kruse, der havde Plads lige bag ved mig, klappede ham venligt paa Skulderen og foreslog ham, at de skulde være gode Ven-

ner, men Kruse svarede vredt, at det var første Gang, nogen havde budt ham at sætte et Begplaster for Munden, hvortil Fønnesbech beroligende svarede: »Kære Hr. Kruse, jeg sagde jo ikke, hvor det skulde sidde.«

I denne Rigsdagssamling fremsatte Venstre første Gang Forslag til Lov om Understøttelseskasser, hvis Formaal var at tilvejebringe Midler for Kommunerne til Støtte for værdigt Trængende. Det havde nemlig vist sig, at Midlerne, der tilflød de ved Lov af 8. Marts 1856 oprettede fri Fattigkasser, var aldeles utilstrækkelige til at holde værdigt trængende Mennesker borte fra den almindelige Fattigforsørgelse. Der skulde altsaa dannes et Skel mellem disse og de uværdigt Trængende, og denne retfærdige Sag havde i høj Grad Th. Niensens, Tanges og min Interesse. Men hvor beskedent et Krav, der end stilledes til Statskassen, fandt Forslaget dog ikke Naade for Indenrigsminister Tobiesens Øjne, og Jacob Scavenius kaldte det som Ordfører for Højre »et Stykke Socialisme«. Der skulde gaa næsten en Snes Aar, inden Venstres Krav paa dette Omraade fandt sin endelige Form og blev gennemført ved Loven om Alderdomsunderstøttelsen af 1891. Det vilde altid være en Ære for Partiet ikke alene at have taget Initiativet til denne vigtige Sag, men ved sejt Udholdenhed at have bragt den til Sejr trods megen uretfærdig Modstand.

Fra Højres Side blev der ude i Landet foretaget adskillige Skridt for at stive Ministeriet af. Et af disse var en Forsvarsadresse, der vel for at se mere folkelig ud baade havde en Statsskolelærer og et Par Friskolelærere blandt Underskriverne, men som i Grunden blev baaret frem af et Par arge Højremænd, nemlig Overlærer Ibsen i Sorø og Forstander Christian Nielsen, Hindholm. Jørgen Pedersen, Tange og jeg var straks enige om at danne

en Modvægt mod den »alvorlige Bekymring og Uro«, som d'Herrer nærrede for Forsvarets Tilstand. En Formiddag efter Gudstjenesten formede vi i Birkedals Hus vort Opraab, der baade var jævner i Stilen og mere positivt:

»Til Regering og Rigsdag!

Undertegnede danske Mænd, som nærer den Overbevisning, at et kraftigt og efter Folkets og Landets Natur afpasset Værn er en nødvendig Betingelse for Hævdelsen af vor folkelige Selvstændighed, føle os tillige overtydede om, at Folkets Repræsentanter paa Tinge vilde skænke denne for Fædrelandet vigtige Sag al den Opmærksomhed, den fortjener. Da imidlertid Meningerne er meget delte om, hvorledes Sagen bedst kan fremmes, og da det forekommer os at være af stor Vigtighed, at den fremtidige Udvikling af vort Forsvarsvæsen ikke bliver ledet i en Retning, hvortil Folkets Flerhed savner den fornødne Tillid, tillade vi os ærbødigst at fremkomme for den høje Regering og Rigsdag med en kort Antydning af, i hvilken Retning vi mene, at vort Fædrelands Værn bør udvikles, for at det skal kunne faa Fremtiden for sig og vinde den nødvendige Tilslutning i Folket.

I denne Henseende lægge vi Vægt paa:

a) at der stræbes hen til at give den Del af det unge Mandskab, som enten gennem Skytteforeninger eller ad anden Vej har erhvervet sig betydelig Fordannelse for Hæren, en tilsvarende Lettelse med Hensyn til den tvungne Uddannelse.

b) at der arbejdes henimod den størst mulige Indskrænkning af Garnisonslivet, og at Uddannelses-tiden væsentlig benyttes til Udvikling i Skydefærdighed, Felttjeneste o. s. v.

c) at der fremdeles gives dem blandt de unge, som har Lyst og Evne til i kortere eller længere Tid at tjene som Officerer eller Underofficerer Adgang og Lejlighed hertil.

Til Opbevaring af Krigsmateriel og til Støtte for Hær og Flaade bør der anlægges en eller flere befæstede Pladser paa Steder i Landet, som bedst egne sig til saadanne Anlæg. Søværnets fremtidige Udvikling bør gaa i Retning af et kraftigt Kystforsvar.

Vi nærer det Haab, at det maa lykkes Kongens Raad og Folkets Repræsentanter at opnaa en for vort Fædreland heldig Ordning af denne betydningsfulde Sag.

Denne Adresse fik henvend 10,000 Underskrifter og blev i Februar 1875 af mig indbragt i Folketinget, hvor den henvistes til Hæruvalget. Pastor Birkedal havde ikke været til at formaa at underskrive den, ja, end ikke til at drøfte den, skønt Mødet holdtes i hans eget Hus, men nogen Tid efter udsendte han et Skrift, som han kaldte »En Enkeltmandsadresse til Regering og Rigsdag«. Heri var han enig med Højre, og det var ikke behageligt, da jeg hørte til hans Valgmenighed og skyldte ham Tak for meget, at maatte sige ham nogle Sandheder i »Fyens Tidende«.

Baade Højres og Venstres Adresse satte Liv i Diskussionen om Forsvarets Ordning. Vi modsatte os bestemt Kravet om Kjøbenhavns Landbefæstning og mente, at »Sjælland er Danmarks naturlige Fæstning«. Det gjaldt om at forhindre en Landgang dér, og derfor maatte man tillægge Flaaden Hovedopgaven i Forsvaret. Altsaa anbefalede vi at sikre Kjøbenhavn ved Anvendelsen af Søminer og flydende Forter med panserbrydende Skyts. Det sidste Begreb stammede fra England og var af Orlogskaptajn Jønke, den senere Marineminister, optaget herhjemme. Forøvrigt var vor Plan udarbejdet i Overensstemmelse med en af Hærens Autoriteter, General Stjernholm. Men Konseilspræsident Fønnesbech erklærede, at han ikke kunde modtage vort Forslag, fordi det til Udgifternes Dækning krævede en beskeden Formue- og Indkomstskat, hvilke Objekter dengang var skattefri baade til Stat og Amt, og Krigsminister Steinmann udtalte, at han ikke vilde have noget med »de flydende Forter« at gøre. Vore Forslag gik naturligvis igennem i

Folketinget, men blev »sylvet« af Regeringen i Lands-tinget. Jeg var dengang, som ogsaa senere, Sekretær i det nedsatte Udvalg, og siden blev jeg Medlem af de to store Forsvarskommissioner. De indhøstede Erfaringer gavnede mig, da jeg i 1910 første Gang blev Forsvarsminister og kom til at realisere Ordningen af 1909, om hvilken der havde staaet saa megen Strid, og efter at jeg anden Gang havde overtaget Ansvaret i 1920, lykkedes det mig to Aar senere at gennemføre den allervanskeligste Forsvarsordning, vi har haft. Jeg gør dette lille Side-spring for at betone, at nye Forsvarslove, hvad enten de kræver større eller mindre Udgifter, altid fremkalder Strid i det politiske Liv. Og Hovedgrunden hertil er ikke mindst den, at de militært Sagkyndige saa at sige altid er indbyrdes uenige.

Ved Rigsdagens Slutning 1875 samlede al Interessen sig om Finansloven. Efter mange Forhandlinger lykkedes det virkelig at naa frem til en Overenskomst mellem de to Ting. Men den kostede Kamp indenfor Venstre, og ved den endelige Afstemning sprængtes Partiet, idet 22 Medlemmer, deriblandt I. A. Hansen og Berg stemte imod, medens 30 — jeg var blandt dem — fulgte Bojsen, Krabbe og Høgsbro. Forinden havde Konseilspræsident Fonnesbech erklæret, at Ministeriet var villigt til at gaa, hvis han kunde forelægge Kongen en af begge Ting vedtaget Finanslov. Derved opnaede, om jeg saa maa sige, det dødsdømte Ministerium en Begravelse, som Højre maatte anse for at være hæderlig; det veg ikke for Folketingets Flertal, thi dermed vilde jo Parlamentarismen være knæsat, men for et Flertal i begge Ting, altsaa for en Rigsdagsparlamentarisme. Et Skin af, at det ikke var Venstre i Folketinget, som havde fældet Ministeriet, var dermed reddet. Men vor Opgave var at fælde Ministeriet, og det lykkedes.

Den 19. Maj indgav Fønnesbech sin Afskedsbegæring, men det varede nogle Uger, inden det meget stærkere Ministerium Estrup blev dannet. Det hed sig, at Justitsminister Klein, som i den sidste Samling var kommet godt ud af det med Venstre, var blevet opfordret til at danne Regering, men havde sagt Nej. Jeg skal ikke kunne sige, om det er sandt, men derimod véd jeg, at den let komiske Indenrigsminister Tobiesen havde saa lidt Forstaaelse af sin ringe Betydning indenfor Højre, at han gik omkring og fortalte, at han var parat til at danne den ny Regering, i hvilken han kun manglede en Krigsminister, da han ikke var klar over, hvilken af de tre militære »Kanutter«, der sad i Folketinget, nemlig General Thomsen, Oberst Tvermoes og Kommandør Ravn, han skulde foretrække. Da Tobiesen ved sin Afgang blev Kammerherre — ligesom Christopher Krabbe mange Aar senere — sagde Carl Ploug vittigt, at hans Kammerherrenøgle havde den Egenskab kun at lukke ud, men aldrig ind.

Der kunde ved Estrups Regeringsdannelse naturligvis ikke være Tale om at tage Hensyn til Venstre, da Partiet indbyrdes laa i Krig. Berg, I. A. Hansen og Holstein-Ledreborg førte desværre Kampen ud paa Møderne, hvor Vælgerne blev Vidne til bitre Stridigheder mellem »de 22« og »de 30«. En saadan Broderkamp skulde selvfølgelig ikke gavne Partiets fælles Maal: Flertalsstyrets Gennemførelse. Vort kjøbenhavnske Organ »Morgenbladet« fulgte helt og holdent Berg og I. A. Hansen, der havde udtalt, at dér hvor *han* stod, dér stod Venstre; alligevel led den gamle Fører flere Gange den Tort at blive nedstemt saavel i Partiets Møder som i Salen. De fynske Venstremænd var navnlig Genstand for Bergs Vrede, og han fik derfor en af sine Meningsfæller, Bank-

direktør Larsen til at indbyde til et Møde i min Valgkreds. Det var første Gang, man hørte Betegnelserne »Radikale« og »Moderate« anvendt, for derved at angive Modsætningerne indenfor Venstre. Mødet fandt Sted i Skalbjerget for ca. 1600 Mennesker, og fik for Resten et ret fredeligt Forløb, fordi Tange og jeg saavidt muligt søgte at mane til Sammenhold. Det endte endog med, at Berg udtalte, at her havde man skiftet varme Ord af Kærlighed til Sagen og ikke for at forstyrre Forholdet »mellem brave Mænd«. Men Linjerne var blevet trukket op: »De 30« havde gerne set en politisk Overgangstid udtrykt i et Blandingsministerium, medens »de 22« helst optog Kampen med et komplet Højreministerium for at ende med den store Sejr. Berg og Holstein-Ledreborg troede ikke paa Muligheden af provisoriske Finanslove, og skulde de alligevel komme, haabede de, at Vælgerne vilde nægte at betale Skat.

Saaledes deltog Tange og jeg i mange politiske Møder, ikke blot i vore egne Valgkredse, hvor vi fandt overvejende Tilslutning til vort moderate Standpunkt, men ogsaa udenfor disse. Efterhaanden stilnede Udfaldene fra »de 22« i »Morgenbladet« lidt af, thi det gjaldt jo nu om at ruste sig til den fælles Kamp mod Estrup. Nogen Betydning for Sammenholdet fik det, at en af Demokratiets mest trofaste Venner, den gamle Grundlovgiver, Pastor »Budstikke-Bojsen« i 1875 paa Aarsdagen for Grundtvigs Fødsel offentliggjorde en indtrængende Opfordring til hele Venstre om at lade den indbyrdes Strid fare og glemme bitre Ord. Med hans Søn, Frede Bojsen, deltog jeg samme Sommer i et stort politisk Møde i Horsens, hvor over 2000 Mennesker var til Stede. Her skete det ganske interessante, at Byens Borgmester J. C. Jessen, som var Medlem af Landstingets Højre, erklærede sig

at være enig med Venstre om Forsvarets Ordning. Jeg beklagede naturligvis, at han ikke havde fremsat denne Mening i selve Rigsdagen. Han svarede, at det vilde han ikke gøre under et halvdødt Ministerium som Fønnesbech, men vente til Sagen atter kom frem under den ny Regering. Samme Jessen havde iøvrigt været Indenrigsminister i det kortvarige Venstreministerium Rotwitt. Sagnet fortæller, at han nyste sig til en Portefølje. Rotwitt havde nemlig paa Hotel Royal sammenkaldt de Mænd, han havde udset til at være Medlemmer af sin Regering, men han manglede en Indenrigsminister. Medens han drøftede Sagen med sine politiske Venner, hørte de en stærk Nysen fra Værelset ved Siden af. En af de Tilstedeværende udbrød da: »Det er Borgmester Jessen, der nysner; lad os tage ham.« Og saaledes blev det.

Frede Bojsen og jeg sejlede til dette Møde fra Odense med hans Lystkutter »Tjalfe« og havde bl. a. den senere Landstingsmand Mads Strandskov fra Hjertebjerg ombord. Vi havde megen Fornøjelse af denne brave Meningsfælle, som sjælden var sæbevasket udvendig, men som efter en god Frokost hos en af mine Venner udbrød: »Jeg føler mig, som om jeg var sæbevasket indvendig«. Det var nu hans højeste Udtryk for Velvære og Tilfredshed. Vi tilbragte nogle hyggelige Dage sammen, besøgte bl. a. Lejren ved Hald, og sejlede fra Ebeltoft, hvor Bojsens Svoger, N. J. Jensen var Præst og Højskoleforstander, til Stege, saaledes at jeg første Gang fik Lejlighed til at opholde mig nogle Dage i Bojsens smukke Hjem paa Rødkilde. Hans politiske Arbejde forhindrede ham i selv at styre Højskolen, der lededes af Forstander J. H. Andersen og hans kloge Hustru Sofie. Han var Søn af Krofolkene i Vissenbjerg, hvor jeg to Aar forud var blevet kaaret til Folketinget. Hver Gang

jeg holdt Vælgermøde dør, var Krokonen en udmærket Værtinde for mig, thi hun vidste jo, at hendes Hjertebarn var min Ven. En Dag tog Frede Bojsen mig med til Møens Klint, der den Gang var endnu mere pragtfuld end nu, før »Dronningestolen« og en Del af »Vitmundsnakke« er styrtet ned. Mange Danske rejser til Udlandet for at se Fjeld, Skov og Hav. De ved ikke, at vi har denne sjældne Skønhed samlet paa ét Sted i vort eget Land. Jeg mindedes L. N. Bojsens Ord, da han engang stod paa Klinten med en Studenterkammerat. Denne udbrød: »Havde jeg blot hundrede Øjne at se med,« men Bojsen svarede: »Sig hellere hundred Tunger at lovprise Gud med.« Det var denne Bojsen, der komponerede Melodien til Grundtvigs Salme: »At sige Verden ret Farvel«.

Efter min Hjemkomst fra Møen erfarede jeg, at Folketingsmanden i Middelfart, Husejer Hans Nielsen, en Broder til Professor Dr. Rasmus Nielsen, havde nedlagt sit Mandat for at rejse til Amerika, og at der i den Anledning var udskrevet Suppleringsvalg. Da jeg var godt kendt i Kredsen, ikke mindst gennem mit personlige Venskab med Pastor Melby i Asperup, blev jeg anmodet om at deltage i Agitationen før Valget. Det blev mig en stor Glæde at udføre dette Hverv, fordi Venstre enedes om at opstille den mest sympatiske af de gamle Bondevenners Førere, Overretsprokurator Balthazar Christensen, der havde været med at give Grundloven i 1849. Som tidligere fortalt var han faldet for en Højremand ved Valget 1873 i Frederikssund og skulde nu have sin velfortjente Oprejsning. Den fik han, idet han til lige stor Ære for sig og Middelfartkredsen valgtes uden Modkandidat den 4. August 1875 og bevarede Kredsen til sin Død i 1882. Trods sine 73 Aar var Balthazar Christensen veloplagt og aandslivlig, da vi drog sammen fra

Møde til Møde. Fra sit lange politiske Liv fortalte han Oplevelser, som jeg gerne lyttede til; han havde jo som moden Mand deltaget i Fyrrernes Frihedskampe og i Halvtredserne gennem Grevinde Danner været et Bindeled mellem Kongen og Bondevenstre; morsomt fortalte han, at Hendes Naade ofte personlig søgte ham i Stuen ved Siden af Partiets Forsamlingsværelse, det saakaldte »Bundtmagerloft«, paa det gamle Christiansborg. »Hun var velbegavet og ikke saa simpel, som de Nationalliberale vilde gøre hende til,« sagde han. Ligeledes fortalte han, at han i sit lange Liv havde faaet to politiske Kys — dog ikke af Grevinden. Det første fik han den Dag, da den grundlovgivende Rigsdag vedtog det af ham stillede Ændringsforslag, hvorved han sikrede Junigrundlovens endelige Vedtagelse. Efter Afstemningen rejste Skanderborgkredsens Repræsentant, Oliemøller F. V. Schytte sig, ilede hen til ham, tog ham i sin Favn og kyssede ham i hele Forsamlingens Paasyn. Det andet Kys modtog han i Vaalse, da han paa sine ældre Dage holdt sit sidste Møde dér, hvor Bondevennerne havde deres faste Borg paa Falster. Han mindedes da en Skrædder, der ivrigt, men i al Stilhed var gaet rundt paa Øen gennem flere Aar for at omdele Skrifter, som Bondevennerne sendte ud til Meningsfæller. Før sin Afrejse spurgte Christensen, om Skrædderen endnu levede. Der blev svaret, at han var død for flere Aar siden, men hans Enke, som gik under Navnet »Skrædder-Else«, boede i et Aftægtshus. Om Morgenen tidlig fandt han Huset, bankede paa, og da Døren blev lukket op, stod »Skrædder-Else« for ham i dybeste Negligé. Da hun saa sin Mands Ungdomsfører, slyngede hun sine gamle Arme om ham og kyssede ham. Christensen sluttede denne Fortælling med smilende at sige: »Det var ikke et Udslag af

Erotik, Berntsen, men et Udtryk for politisk Venskab og Hengivenhed.« Skønt Balthazar Christensen i det Ydre lignede en Bureaukrat fra Frederik den Sjettes Tid, havde han bevaret sit demokratiske Sindelag fra Ungdommens Dage og dannede derved den behageligste Modsætning til de fleste andre, der var Demokrater i Frihedens Morgen, men siden blev forbenede Højremænd.

IV.

SPREDTE TRÆK.

Som kortelig omtalt var Venstre efter Valget den 14. November 1873 kun i Stand til at hævde sit Flertal ved Hjælp af »Bjørnbakkerne«, et lille Parti paa 5 Medlemmer, som bar Navn efter dets Stifter, Skolelærer og Højskoleforstander Lars Bjørnbak i Viby ved Aarhus. Selv var han ikke Medlem af Folketinget, hvor Dr. phil. Gert Winther ledede den lille Gruppe. Lars Bjørnbak var en Lærersøn fra Vendsyssel og blev selv uddannet paa Snedsted Seminarium, der havde den senere Biskop i Aarhus P. G. Brammer til Forstander. Ved Paavirkning af denne Mand blev Bjørnbak en ivrig Rationalist og senere i sit Liv en ivrig Modstander af Grundtvig og hans Skoleidéer. Intet Under derfor, at der gennem Aar bestod en heftig Meningskamp mellem ham og de grundtvigske Talsmænd Jens Nørregaard, Testrup, og P. Bojsen, Gjedved. I de københavnske Aviser og særlig i Dagbladet«, som dengang redigeredes af Folketingsmand Bille, var Bjørnbak ofte Genstand for Angreb, ligesom »Aarhus Stiftstidende« og »Jyllandsposten« stadig forfulgte ham med Haansord. Disse Blade kaldte ham kun »Lars«, men til Gengæld nævnte Bjørnbak aldrig Navnet paa »Jyllandsposten«s Redaktør, Kristen Nielsen, med anden Betegnelse end »Birre Nielse's Kræn«. Bjørnbaks Indflydelse var en Tid lang stor, særlig mellem de østjydske Bønder. I Aarhus

oprettede han »Aarhus Amtstidende« og fik ved sine Venners Bistand rejst en stor Forsamlingsbygning, da Forfølgelsen imod ham var blevet saa stærk, at han kun med Vanskelighed kunde faa overladt Lokaler til Møder.

For at optage en Debat med sine Modstandere i Kjøbenhavn indbød Lars Bjørnbak til et Møde i Casino den 10. Oktober 1873. Da jeg ikke tidligere havde set eller hørt ham, gik jeg og nogle Kolleger derhen og fandt Salen stuvende fuld af Mennesker, hvoraf Størstedelen var Arbejdere. Den socialistiske Bevægelse var naaet til Kjøbenhavn et Par Aar forud, og blandt andet havde den givet sig Udslag ved det berømte Møde paa Fælleden, der gav Anledning til, at Førerne Pio, Geleff og Brix blev arresteret. Nu gik Rygtet, at Bjørnbak havde lejet henvend 300 Socialister, for at de, spredt paa Gulvet i Casinos Sal, kunde give Tonen an. Sikkert er det, at da han traadte frem paa Talerstolen, lød det med Kraft: »Hatten af!« Og dette Raab blev efterkommet i en Fart, thi man følte, at hvis man ikke selv tog Hatten af, vilde den paa anden Maade blive fjernet. Her saa' jeg for første Gang cand. jur. V. Hørup, som efter Bjørnbaks Forslag blev Mødets Dirigent.

Bjørnbak begyndte sit Foredrag omtrent saaledes: »Man har interesseret sig saa meget for mig herovre i Kjøbenhavn, at jeg er kommet til Stede for ved dette Møde at give mine Modstandere Lejlighed til at faa en Diskussion med mig, da jeg gaar ud fra, at de ikke stikker Halen mellem Benene og løber deres Vej.« Senere sagde han: »Redaktør Bille har moret sig over, at jeg hedder Lars, men jeg synes, at det er lige saa smukt, som at hedde Bille. Man har sagt om mig, at jeg har ingen Religion, men det er en skammelig Usandhed; jo, mine Herrer, jeg kæmper for at opnaa en Tilstand hisset.« Der opstod en stærk Murren i Forsamlingen, hvorover Bjørn-

bak blev usikker og gjorde en Pause, formentlig ved Tanken om, at hans Venner i Forsamlingen ikke var særlig stemt for religiøse Betragtninger, men lidt efter fortsatte han: »En Tilstand hisset, som vi jo i Grunden alle ønsker.« Iøvrigt mente han, at Stat og Kirke burde skilles ad, og at Præster og Skolelærere burde ansættes og afskediges af Befolkningen; sin lovlige Konge var han tro til Døden; Embedsmændene burde lønnes anstændigt, men henvises til selv at sørge for deres Alderdom. Skatteforholdene burde ordnes med det for Øje, at enhver betalte efter sin Evne. Hvad Arbejderspørgsmaalet angik, sagde han, at Lovlighedens Grund var den eneste farbare Vej for os alle. Strejker fraraadede han bestemt at indlade sig paa; blev Arbejdslønnen for høj, vilde Livsfornødenhederne stige i samme Grad. Disse Anskuelser fandt imidlertid ikke Jordbund hos de tilstedeværende Socialdemokrater, og efterhaanden tilkendegav de deres Misnøje saa stærkt, at Bjørnbak fandt sig foranlediget til at betro dem, at Politidirektør Crone havde meddelt ham, at der i de tilstødende Lokaler opholdt sig en Politistyrke, der vilde fjerne mulige Urostiftere. Efter denne Oplysning blev der Ro i Salen, og Hørup bragte til Slut Bjørnbak en Tak, fordi han gennem sin stærke og ejendommelige Personlighed havde vist Kjøbenhavnerne, hvorledes det gik til, at han vandt saa stor Tilslutning i Jylland.

Dette Møde fik et Efterspil, idet Folketingsmand Lucianus Kofoed rettede følgende Forespørgsel til Kultusministeren: »Hvorvidt finder Ministeren, at en Skolelærer og Kirkesanger, som offentlig fremsætter vitterlig Usandhed, derved gør sig skyldig i Mislighed, som svækker den for hans Stilling nødvendige Agtelse og Tillid?«

I sin Begrundelse af Forespørgselen henviste Kofoed til, at Skolelærer Bjørnbak i Viby ved to Lejligheder havde gjort sig skyldig i vitterlig Usandhed. Den første

Gang var, da han havde nægtet at have været Medlem af »Internationale«. Den anden Lejlighed var følgende: Han var af »Aarhus Stiftstidende« blevet beskyldt for at have forbeholdt sig selv Halvdelen af Billetterne ved det store Casinomøde og uddelt disse til Venner og Tilhængere. Denne Beskyldning havde Bjørnbak paa det allerskarpeste tilbagevist, men af en Erklæring fra Kjøbenhavns Politi fremgik det efter Kofoeds Paastand, at Bladets Anklage stod ved Magt, og at Bjørnbak ved at fralægge sig den, havde gjort sig skyldig i ligefrem Løgn. Denne Forespørgsel gav Anledning til, at Ministeren raadede Bjørnbak til at sagsøge Kofoed. En Rigsdagsmand har ifølge Grundloven den Ret, at hans Udtalelser i Tinget ikke kan gøres til Genstand for Rettergang, medmindre et Flertal af det Ting, hvoraf han er Medlem, samtykker i at udlevere ham. Det var første Gang, jeg kom til at staa overfor det Spørgsmaal, om jeg skulde stemme for at udlevere en Kollega, men Svaret blev mig let, idet Kofoed selv stod op i Tinget og bad om, at vi vilde stemme for Bjørnbaks Andragende, thi, sagde han: »De Herrer udleverer ikke mig til Bjørnbak, men de udleverer Bjørnbak til mig.« Bjørnbak vedblev iøvrigt hele sit Liv at bekæmpe Grundtvigianerne; hans aandelige Syn var udpræget materialistisk, hvilket ogsaa fandt Udtryk, da C. Berg engang raadede ham til at opgive sit Skolelærerembede. Bjørnbak svarede nemlig med en forsigtig Mine: »Ja, men Pensionen, Berg.«

Mærkeligt nok viste Bjørnbak sig som ivrig Modstander af Georg Brandes og »Brandesianismen«, da denne for Danmark nye Retning begyndte at gøre sig gældende i Kjøbenhavn 1871. I sin Anmeldelse af »Hovedstrømninger« skrev Bjørnbak, at dette Værk synes blot nedbrydende, men ikke opbyggende, og senere brugte han disse stærke Ord om Georg Brandes: »Vi kan ikke

andet end dybt harmes over, at Vantroen saa kækt løfter sit Banner, at en Mand ud af de Lærdes Skare, der endog var tiltænkt en Lærerpost ved vort Universitet med Løn af Staten, rejser til Nordens Hovedstæder for offentlig at prædike sin Gudsfornægtelse, uden at der er nogen, der for Alvor taler derimod, og at de saakaldte bedre Klasser yder ham deres Bifald.«

I Folketinget blev som sagt Dr. Winther Fører for Bjørnbaks Gruppe. Han var en kundskabsrig Mand, men som Politiker højst uberegnelig, tilsyneladende en Modstander af Højre, men i afgørende Spørgsmaal laa han ofte i hemmelige Underhandlinger med vore politiske Fjender. Ligesom I. A. Hansen havde sin Brandkasse for Sjælland, havde Dr. Winther sin mellem de jydskes Bønder, og denne hans Stilling som Brandkassemand gav Anledning til, at Lucianus Kofoed en Dag i Folketinget under en Polemik mod Winther sagde, at naar han saa' og hørte denne Mand, syntes han at mærke en sveden Brandlugt. Da Formanden havde paatalt denne Udtalelse, kom Kofoed hen til mig og spurgte, om jeg lagde Mærke til, hvad Formanden »gav« ham, hvortil jeg svarede, at han jo fik en Tilrettevisning. »Nej,« sagde Kofoed, »jeg fik en Næse saa lang som en Brandhage.«

En af de ejendommeligste blandt de jydskes Bønder, som længe tilhørte den Bjørnbakske Gruppe, var Søren Kjær, der af sine Modstandere blev kaldt »Søren Præstehader«. Anledningen hertil var nærmest den, at han i en af sine første Taler paa Rigsdagen henviste til de religiøse Studier, han havde foretaget, »ikke paa en Universitetsmaskine, men i en Bondehytte paa den jydskes Hede«. Han var kommen til den Overbevisning, at vilde man sand Oplysning i Folkekirken, maatte man afskedige Præsterne, sælge Præstegaardene, ophæve Lønningerne og lade Præster fremstaa af Folkets Midte uden at spørge

om nogen Embedseksamen. Kjær var en saare veltalende Mand, men manglede Kundskaber. Han forløb sig ofte, og det var ikke vanskeligt for Redaktør Bille at latterliggøre ham. Som alle Bønder var Kjær en Hader af Tienden, og da han en Dag i Folketinget kaldte den »en forbandet Afgift«, der udelukkende hvilede paa Bønderne, og som de havde døjet under i flere tusind Aar, beklagede Bille at møde en saa uvidende Rigsdagsmand, der ikke vidste, at Tienden kun havde eksisteret i nogle hundrede Aar. Kjær bøjede sig ned over sin Sidemand, Thomas Nielsen og spurgte: »Hvordan skal jeg klare den?« Th. Nielsen svarede: »Du kan jo minde ham om, at Abraham for mange tusind Aar siden tog Tiende af Melkisedek.« Da Kjær igen fik Ordet, sagde han med storstilet Patos henvendt til Bille: »Selvfølgelig ved jeg udmærket Besked med, at vi her i Danmark kun har kendt Tienden i henved tusind Aar; det er ikke mig, der har glemt min Børnelærdom, men det ærede Medlem, thi Tienden er jo en Skat, der har været kendt i Verden i mange tusind Aar. Véd Hr. Bille virkelig ikke, at Abraham tog Tiende af . . . af . . .« Han standsede, bøjede sig ned mod Th. Nielsen og spurgte: »Hvad Satan var det nu han hed?« Th. Nielsen hviskede stille: »Melkisedek,« hvorefter Kjær fortsatte med høj Røst: »Ja, tog Tiende af Melkisedek.« Slutningen blev hilst med forstaaende Munterhed, og Bille gik hen til Th. Nielsen og sagde: »De har virkelig Ære af Deres Elev.«

Engang ved Finanslovens 2den Behandling stillede Kjær Forslag om at forhøje de menige Soldaters Løn med 5 Øre daglig. Under Forhandlingen oplyste Berg som Finansudvalgets Ordfører Tinget om, hvor stort et Beløb, det vilde andrage aarlig til saa mange Mand, uagtet det lød saa uskyldigt, at den enkelte kun fik 5 Øre mere om Dagen. Han bad derfor Kjær om at tage For-

slaget tilbage; saa vilde Finansudvalget overveje Sagen inden 3die Behandling. Kjær føjede ham med en længere Svada, der endte saaledes: »Jeg siger de Herrer, at kommer der ikke noget ud af denne Sag, da vasker jeg mine Hænder som fordem *Pilatus*.«

Bille: »Ja, og med samme Ret.«

Kjær: »Naturligvis.«

Da man lo over det lille Replikskifte, hviskede Kjær til sin Sidemand: »Hvad ler de af?«

Th. Nielsen: »De ler af, at Bille atter fik Dig til at gaa i Vandet. Du véd vel nok, at Pilatus' Ret var mere end tvivlsom.«

Kjær: »Oh. Det skal Bille faa betalt ved en anden Lejlighed.«

Denne Lejlighed tilbød sig, da man i Folketinget forhandlede om Bevillinger til Forsvarsvæsenet. Kjær henvendte sig til de Nationalliberale i følgende Ytringer: »Ja, de Herrer bruger store Ord, naar de taler om Militærvæsen. Ofte har jeg hørt en Udtalelse som den, at vi skulde slaas til sidste Mand, men det var paa en Tid, hvor Fjenden som i 1864 kun huserede i Jylland. Naar Talen bliver om, at Fjenden vil gaa til Kjøbenhavn, hvor er saa de Herrer? Og hvor er deres Sølvtoj?« Ved disse sidste Ord gjorde Kjær en Haandbevægelse henimod Bille, der fo'r op som skudt ud af en Kanon, løftede sin Stol, slog den ned i Gulvet, saa det dundrede, og raabte, at han ikke vilde finde sig i en saadan Behandling. Krabbe ringede med Klokken og mindede Bille om, at han jo ikke havde Ordet, men Bille rasede, indtil hans Sidemand, Professor Brix, tog ham under Armen og førte ham ud for at faa ham i Ligevægt. Da Bille nogen Tid efter kom ind i Salen, gjorde han Tinget en Undskyldning for sin Optræden, som var dikteret af Harme over, at Kjær havde hentydet til det Rygte, der var udspredd om, at han,

da Tyskerne truede med at gaa til Kjøbenhavn, havde sendt sit Sølvtoj til Norge. Formanden bemærkede her- til, at Kjær jo ikke havde sagt et Ord, der kunde tyde paa, at han sigtede Bille for sligt. Søren Kjær betragtede denne Episode som den største Sejr, han havde vundet over Bille.

Redaktør Bille var iøvrigt en af Tingets fineste Ta- lere, vittig og skarp, og det var altid en Nydelse at høre, hvor elegant han behandlede vort Modersmaal, selv om man var nok saa uenig med ham. Engang under Behand- lingen af Valgbrevets Prøvelse kom ogsaa jeg til at bringe ham ud af Fatning, saa Formanden maatte tilrettevise ham, men det hindrede dog ikke Bille i at bevare en vis Venlighed baade overfor Kjær og mig. Den gav sig et synligt Udtryk, da Bille var udnævnt til Gesandt i Washington og i den Anledning modtog en stor Elfen- bensvifte af danske Kvinder. Han bad os da om at skrive et Motto paa to af Viftens Blade.

Som Redaktør af »Dagbladet« søgte han ved enhver Lejlighed at haane Bønderne med Udtryk som »den kofte- klædte Absolutisme«, »Mændene fra Torvemosen« eller »de Mænd med Transtøvlerne«, der vilde trampe paa Kunst og Videnskab. Flere af disse bidske Udtryk skyld- tes ganske vist Idyl-Digteren, Professor Molbech, men Bille bar Ansvaret for dem. I sin politiske Uforstand søgte han at jage Bondestanden, den af Naturen mest konservative Del af Befolkningen, saa langt bort fra de Nationalliberale som muligt, og det var ikke hans og hans Meningsfællers Skyld, naar Bønderne alligevel ikke alle gik over til Radikalismen. Den eneste Journalist, der over- gik ham i politisk Fordom, var Carl Ploug, som gennem »Fædrelandet« søgte at paavise, at Bønderne nedstam- mede fra Oldtidens Trælle. Han haanede alle akademisk dannede Mænd, der sluttede sig til Venstre, ved blandt

andet at betegne dem som »Sagførere uden Praksis« eller »Intelligensen uden Saaler i Støvlerne«. Intet Under derfor, at han omsider blev kaldt »Danmarks største Skældsordslyriker«. Som Medlem af Landstinget benyttede Ploug enhver Lejlighed til at krænke sin Kollega, Gaardejer Niels Rasmussen af Lisbjerg Terp, en af Datidens stouteste Bønder og Venstres Ordfører i Godsejernes Ting. Man skulde ikke tro, at det var den samme Carl Ploug, Frihedsmanden fra 1848, der engang i et af sine Digte havde sunget om Bønderne:

»Den danske Bonde sidder nu
i Rigets Raad med Ære.
Med Skulder bred og trofast Hu
han skal vor Frihed bære.
Han har ej svigtet, da det kneb,
ved Frederits og Isted skrev
han med sit Blod sit Adelsbrev,
og hædret skal han være«.

Men Sagen var, at da den Frihed, Ploug selv havde kæmpet for, var gennemført ved Grundloven af 5. Juni 1849, havde han ikke Mod til at tage Konsekvenserne, som var et folkeligt Flertalsstyre. Forbenet i sine Meninger bekæmpede han nu sin Ungdoms Idealer.

Det var Redaktør Billes store Sorg, at han aldrig blev Medlem af Regeringen eller i det mindste Chef for Det kongelige Teater. Da han kom hjem fra Gesandtskabet i Washington, belønnedes han med Amtmandsposten i Holbæk. Derfor sagde man, at Journalistik kan føre til alle Ting, naar man blot forlader den i Tide. Da jeg engang mødte ham oppe i den sjællandske Provinsby, spurgte jeg, hvorledes han befandt sig saa langt fra Hovedstaden. Med et Suk svarede han, at han længtes tilbage til Kjøbenhavn, thi nu kendte han fra sine daglige Morgenvandrin-

ger hvert Træ, der stod ved Landevejen i en Mils Omkreds fra Holbæk.

Engang fik han Lyst til at gøre sig bekendt med det jydsk Hedeselekskabs store Virksomhed og rejste derfor til Herning, hvor hans gamle Modstander, Redaktør Thomas Nielsen, havde bosat sig og stiftet »Herning Folkeblad«. Som Medlem af Hedeselekskabets Bestyrelse viste Th. Nielsen ham de store Plantager, der nu havde afløst den gamle Hede. Turen endte med, at Th. Nielsen indbød sin Gæst til Middag hos sig tilligemed flere af Selskabets Bestyrelsesmedlemmer. Bille befandt sig tilsyneladende vel, men da han senere i Kjøbenhavn takkede Th. Nielsen for Gæstfriheden, tilføjede han: »Der var dog en Ting, der saarede mig under Opholdet i Deres Hjem.« Da Th. Nielsen forundret spurgte, hvad han sigtede til, svarede Bille: »Efter Maaltidet stod jeg sammen med Deres Hustru i et Værelse, der vendte mod Syd, og idet jeg udbrød: Hvilken herlig Udsigt De dog har her fra Deres Hjem, svarede hun mig med en Betoning, som jeg ikke misforstod: »Ja, Hr. Kammerherre, vi har jo Udsigt til Tørvemosen.« Th. Nielsen greb nu Lejligheden til alvorligt at sige Bille, hvor dybt han i sin Tid havde saaret de danske Bønder med »Dagbladet«s Haansord om »Mændene fra Tørvemosen« o. lign. »Min Hustru,« sagde Th. Nielsen, »har næppe selv læst disse Udtryk, men den Haan, de indeholdt, har hendes Far følt saa stærkt, at hans Harme derover har forplantet sig til hans Børn. Den Sæd burde De ikke have saaet, Hr. Kammerherre!« Bille undskyldte sig ikke, men erkendte, at han sikkert havde fejlet ved i Kampens Hede at lade Vreden faa Magt over sig.

I Kjøbenhavn havde Venstre fra første Færd kun ét Ugeblad til at forsvare sig imod Højres mange Angreb. Det var Folketingsmand Sofus Høgsbros fortrinligt skrevne »Dansk Folketidende«. Vi Unge fandt deri Stof

til grundig politisk Oplysning, og gennem Samtale med Udgiiveren fik vi praktiske Vink til Brug for den øjeblikkelige Situation. Ingen hadede Høgsbro mere end Ploug. Med Hentydning til hans lille Vækst kaldte han ham: »Grundtvigianismens lavstammede Trainkusk«, og denne Haan blev gentaget i det uendelige, ogsaa af Lucianus Kofoed, der i sine »Rigsdagsruner« skrev:

»Han udgør med Støvler og Kalot
en halv Mands Højde blot«.

Men betegnede de end Høgsbro som en Dværg, saa hørte han i Sandhed til den Art, der smedede gode Vaaben til Aserne.

Trangen til et politisk Dagblad i Hovedstaden følte imidlertid stærkere og stærkere, og fra 1. Januar 1873 udkom derfor »Morgenbladet«, redigeret af den unge, dygtige cand. jur. N. J. Larsen, en Husmandssøn fra Lumsaas i Odsherred. Saalænge Venstre var enigt, havde det sin store Betydning at have et saadant Organ, men da Partiet delte sig i to Grupper, der kendetegnedes ved Betegnelsen »de 30« og »de 22«, blev »Morgenbladet« Talerør for Mindretallet, der anførtes af Berg og I. A. Hansen, imod Flertallet, hvis Førere var Bojsen og Høgsbro. Derved øgedes Spliden indenfor de to Grupper, som dog hverken var uenige om Maalet, Folkets Selvstyre, eller om den parlamentariske Regeringsform, men kun om Vejene og Midlerne, der kunde føre til Maalet. Cand. jur. V. Hørup og senere cand. mag. Edvard Brandes blev nu flittige Medarbejdere ved »Morgenbladet«, men deres Artikler var ikke skikket til at bringe Forsoning, da de begge var ivrige Repræsentanter for »Brandesianismen«, der paa dette Tidspunkt fandt mange Tilhængere. Spliden i Venstre gjorde selvfølgelig Højre mere tryk og styrkede Partiets Haab om Venstres fuldstændige Sønderlemmelse.

Jeg kan ikke tænke tilbage paa Halvfjerdsernes Folketing uden særlig at mindes I. A. Hansen. Han var hele 38 Aar ældre end jeg var (født 1806 i Odense), og jeg kom ganske vidst ikke til at staa ham personlig nær i de fire Aar, vi var Kolleger i Folketinget, men jeg beundrede ham, der ved Begavelse og Flid havde arbejdet sig op fra den fattige Almue til en mægtig Førerstilling i Landets Politik. Jeg saa' særlig op til hans logiske Klarhed og den Ro og Overlegenhed, hvormed han behandlede sine Modstandere. Uden at have egentlig Lune havde han Sans for den ironiske Taleform, ved Hjælp af hvilken han ofte fik Latteren paa sin Side under Debatten. Oprindelig var han Skomager ligesom sin Far, og jeg mindes fra min Barndom, hvorledes Vittighedsbladet »Folkets Nisse« altid afbildede ham siddende paa en Skomagerstol med en besporet Rytterstøvle som Hat, ligesom hans politiske Modstandere altid stiklede til hans tidligere Profession i Stedet for at beundre hans Dygtighed og Fremdrift. I sin Ungdom blev han kristelig vakt ved den stærke Kirkekamp, der førtes mellem Grundtvig og Professor Clausen; han stillede sig som Forsvarer for de fynske Lægprædikanter overfor den brutale Forfølgelse, som de var Genstand for blandt Præsterne, og han skrev flere dygtige Indlæg i »Nordisk Kirketidende« samt udgav et lille Skrift mod Redaktør Hempel i Odense. Efter at han en Tid havde været bosat i Slagelse, optraadte han selv som Lægprædikant ved de gudelige Forsamlinger i Vestsjælland sammen med Skolelærer Rasmus Sørensen af Venslev og udgav senere i Forening med ham Bladet »Almuevennen«, men da det stærke Frihedsrøre, der rejstes i Fyrerne, i stigende Grad vakte hans politiske Interesse, tog han til Kjøbenhavn, hvor han blev Bud ved »Fædrelandet«, i hvis Lokale han fik en lille Bolig paa det Vilkaar, at hans Hustru holdt Kontorerne rene. Fra denne uanse-

lige Stilling arbejdede han sig frem til at blive en af Førerne for Bondevennerne og Repræsentant for Langeland. Avisbudet blev saaledes Kollega til »Fædrelandet«s Redaktør Carl Ploug, hvis demokratiske Anskuelse desværre snart blegnede.

I. A. Hansen bevarede sin Kreds uafbrudt, indtil han under Grundlovskampen 1866 blev vraget, fordi han frafaldt Kravet om den almindelige Valgret, hvis varme Talsmand han hidtil havde været. Han blev dog ved et følgende Valg samme Aar Svendborg-Kredsens Repræsentant, og var det til sin Død. Med Beundring havde jeg fulgt ham i hans energiske Kamp for Fæstevæsenets Afløsning og for Indskrænkning af Herremændenes Magt over Bønderne, ligesom jeg i min Ungdom ved en Landmandsforsamling i Odense med Glæde hørte hans dygtige Indlæg mod den, særlig af de lollandske Gosejere, paa det Tidspunkt rejste Bevægelse for Tilladelse til Sammenlægningsfrihed af Bondejord, hvorved der vilde opstaa endnu flere Herregaarde, og Godsejernes Magt yderligere udvides. Han paaviste Nødvendigheden af at bevare en selvstændig Bondestand og at værne om de i dansk Lovgivning hidtil gældende særlige Bestemmelser om, at Begrebet »Bondejord« ikke maatte ophæves. Selv under de hidstigste Debatter bevarede I. A. Hansen sin Skarpsindighed.

Efter Venstres Splittelse 1875 blev han mere og mere bitter ogsaa overfor adskillige af sine Partifæller, hvorfor han lidt efter lidt tabte en Del af sin Indflydelse. Han kunde ikke undgaa at mærke, at C. Berg arbejdede sig frem til at blive Partiets virkelige Fører, og en yderligere Grund til I. A. Hansens pirrelige Sindsstemning var hans slette økonomiske Forhold. Det pinte ham ogsaa, at han stadig laa i Kamp med sin Broder, der en Tid var Folketingsmand for Holbæk og kendt under Navnet Journalist N. Hansen. Han var en ubetydelig Fyr, der paa

Grund af sin politiske Uvederhæftighed blev vist ud af Venstre, hvorefter han forsøgte sig som Højremand, indtil ogsaa dette Parti opgav ham. En Del af I. A. Hansens Venner, særlig Overretsprøkurator C. Alberti, foretog en Indsamling, navnlig paa Sjælland, hvorved de blev i Stand til at skænke ham en Ejendom ved Amalievej paa Frederiksberg, der blev kaldt »Folkegave«. Men Lars Dinesen søgte stadig i de senere Aar at undergrave ham blandt de sjællandske Bønder ved at udbrede Rygter om, at der sikkert var Kasseangel i den af I. A. Hansen styrede Brandforsikring og en til denne knyttet Kreaturforsikring. Mistanken styrkedes yderligere derved, at han udeblev fra et Møde, som han havde indkaldt til i Mørkøv. Paa Grund heraf endte Mødet med Nederlag for Venstre, og da hans Meningsfæller gerne vilde have Oprensning for Partiet, blev der indbudt til et nyt Møde samme Sted med I. A. Hansen som Taler. Bladene, ogsaa i Kjøbenhavn, opfordrede Højre til talrigt at komme til Stede, og en lokal Avis skrev, at i Mørkøv den 15. April skulde Kampen ikke føres med Tale alene. I. A. Hansen blev opskræmt og telegraferede, at ogsaa dette Møde skulde aflyses, men den unge, dygtige Folketingsmand H. P. Andersen af Gislinge vilde ikke finde sig heri; han mødte og tog Kampen op med sine Modstandere, men I. A. Hansen udeblev ogsaa denne Gang. Han frygtede aabenbart, at Lars Dinesen skulde fremføre Beviser for hans Kasseangel. Et Udtryk for hans forpinte Sind var det, at han mødte paa Kjøbenhavns Banegaard og tog med Toget til Roskilde; men dør stod han ud og vilde ikke videre, til Forbavelse baade for hans Venner og Modstandere, som var taget med samme Tog for at overvære Slaget i Mørkøv. Den 8. Maj 1877 var han i det kgl. Teater, hvor han overværede Opførelsen af Oehlenschlägers Tragedie »Erik og Abel«, men under den Scene, i hvilken Kong

Abel pines af Samvittighedskval, besvimedede han og blev i lidende Tilstand ført til sit Hjem, hvor han i de følgende Dage egentlig laa som Fange, idet der samtidig blev indledet kriminel Undersøgelse mod ham. Det viste sig, da Retten blev sat i hans Hjem, at han havde en Kasse-mangel paa ca. 200,000 Kr., og der fandtes ikke Dækning. Den 1. Juni 1877 døde I. A. Hansen, og det var en stor Sorg for hans Venner og Meningsfæller overalt i Landet, at hans Livsafslutning skulde blive saa tragisk. Nogle Dage før sagde han til Overretsprokurator Leth: »Jeg dør af Skam.«

I Aaret 1876 forlod min fynske Kampfælle, Folketingsmand Hans Madsen den politiske Arena, solgte sin Gaard og forpagtede Herregaarden Rønninge Søgaard, uagtet alle tidligere Forpagtere, saa langt jeg husker tilbage i Tiden, havde lidt økonomisk Tab ved Driften af denne Ejendom. Det gik ikke Hans Madsen bedre, tværtimod. Efter faa Aars Forløb satte han ikke blot sin egen, men ogsaa en Del af sin Broders og Svogers Formue overstyr. Jeg søgte da som hans gamle Ven Borgmester N. Hansen i Kjøbenhavn og fik ham efter nogen Forhandling til at overlade Hans Madsen et Fæstekontor for Kvinder i Hovedstaden. Da jeg paa dette Tidspunkt var Vælger i Verningekredsen, samlede jeg Venstres ledende Mænd og foreslog dem at opstille cand. theol. Harald Holm, en Svigersøn af Sofus Høgsbro, som Hans Madsens Afløser ved Suppleringsvalget i Veringe den 11. Oktober. Det kneb noget med at faa Vælgerne i denne rene Landkreds til at opstille en saa ung Mand, og tilmed en indfødt Kjøbenhavner, men da jeg havde kendt Holm gennem flere Aar og vidste, at han ikke blot var en paa-lidelig Venstremand, men en dygtig og slagfærdig Taler, som Vælgerne ved nærmere Bekendtskab vilde blive glade for, fulgte de mit Raad. Harald Holms Modkandidat blev

KLAUS BERNTSEN
(1877)

Assenskredsens tidligere Folketingsmand, Gaardfæster Niels Andersen af Husby, en Mand, der blev benyttet stærkt af Højre under den politiske Agitation og som derfor senere blev belønnet først med et Dannebrogskors og siden med Ridderkorset og en større Klasselotterikollektion.

Da Valgdagen oprandt, lededes Handlingen af Pastor Meyer i Verringe. Denne Mand var godt kendt i Skoleverdenen for sin Meyers Regnebog. Ifølge Bogstavordenen tilkom det N. Andersen at tale først, og da jeg som Stiller for Holm skulde tale umiddelbart efter ham, bad Holm mig om at imødegaa N. Andersens Foredrag, da han var bange for ikke selv at kunne magte en saa gammel og dreven Politiker. Det lovede jeg ham, men Andersen havde ikke talt mere end knapt et Kvarter, før Holm hviskede til mig, at han nok kunde magte ham, og at jeg derfor ikke skulde følge vor Aftale; derimod mente han, at jeg kunde indskrænke mig til at give Niels Andersens Stillere, Godsforvalter Hoskjær og Skolelærer Hansen af Stenløse et passende Svar paa de Grunde, de havde ført i Marken som anbefaling for Niels Andersen. Saaledes gik det. Holm klarede sig til Venstremændenes store Tilfredshed ved den Grundighed, hvormed han imødegik sin Modkandidat. Handlingen sluttede med det Resultat, at Holm valgtes med 981 Stemmer mod 408. Jeg husker, at hans gamle Far, der var Musikdirigent i »Tivoli«, ytrede sin Glæde over min Del i Sønnens Valg ved at indbyde mig til en Fest i sit Hjem.

Harald Holm blev gennem mange Aar en søgt Foredragsholder ved Folkefester og Efteraarsmøder paa Højskolerne, ligesom han med stor Dygtighed tog Del i Forhandlingerne paa Rigsdagen. Betydning fik han ogsaa ved at knytte Forbindelser mellem unge Akademikere og yngre Folketingsmænd med Højskoleuddannelse. Mærke-

ligt nok førte hans sidste Ordførerskab i Rigsdagen til en Strid mellem ham og mig angaaende Spørgsmaalet om, hvorvidt Ægteskabets Stiftelse skulde være tvunget borgerligt eller fakultativt, d. v. s. frit Valg mellem kirkelig og borgerlig Vielse. Han holdt paa den første Form, og jeg paa den sidste. Dengang sejrede han ved Afstemningen, og jeg havde kun to—tre Venstremænd paa min Side, men da der flere Aar efter blev vedtaget en ny Ægteskabslov, blev mit Standpunkt det sejrende. Som Konseilspræsident var jeg med at vælge Dr. jur., Professor Bentzon til som Repræsentant for Danmark at indtræde som Medlem af den skandinaviske Familierets-Kommision. Han delte mit Syn paa denne Sag, og Kommissionen blev enig om at overlade til Befolkningens eget fri Valg, om Ægteskabet skulde stiftes i Kirken eller hos Sognefogeden, og paa dette Grundlag er Ægteskabsloven nu indført i hele Norden.

I Tinget var der i min Ungdom tre Bønder, som jeg paa Grund af deres Dygtighed og Viden særlig maatte lægge Mærke til. Det var Jyden Termansen, Fynboen Anders Tange og Sjællænderen H. P. Andersen. Termansen var blandt de tre den, der sad inde med det største Maal af Kundskaber; der fortælles, at han en Aften i Grundtvigs Hjem overværede en Samtale mellem Grundtvig og Professor Rasmus Nielsen, og det hændte nogle Gange, at de to blev uenige om Navne eller Aarstal for de Begivenheder, som Samtalen drejede sig om. Men hver Gang dette skete, henvendte de sig til Termansen, og begge bøjede sig for hans Kendelse. Iøvrigt var Termansen en Enspændernatur, og da han tilmed var en Del Aar ældre end jeg, kom jeg ikke til at staa i nærmere Forhold til ham, men jeg hørte ham altid med Glæde, selv om jeg var uenig med ham. Da »Det nationale Venstre«, hvortil han hørte, 1870 gik op i »Det forenede Venstre«, blev Termansen staaende udenfor Partierne. Han bevarede dog

Venskab og Forbindelse med Sofus Høgsbro og skrev flere læseværdige Artikler i hans Ugeblad »Dansk Folketidende«.

Anders Tange var derimod min Ungdomsven. Vi mødtes første Gang som Elever paa Sødinge Højskole, og der sluttede vi et Venskab, som varede for Livet. Paa Skolen var han den mest begavede af samtlige Elever, og hans Hukommelse var fænomenal. Det viste sig nogle Gange, at han var bedre hjemme i Verdenshistorien end Skolens Forstander Pastor Schjørring. Tanges Forældre ejede en lille Gaard i Gjesteleiv, og han var eneste Arving. I Ringe havde han en Morbroder ved Navn Jens Andersen, som var en særlig opvakt Mand, der tidligt søgte at vække Interesse for boglig Syssel hos sin unge Søstersøn, og da Jens Andersen var ivrig Venstremand, kom Tange til at dele hans Anskuelse. I de Aar, vi sad sammen i Rigsdagen, holdt vi troligt sammen, og jeg mindes ikke, at der var noget Spørgsmaal, der skilte os. Vi hørte begge til Birkedals Valgmenighed, og det bidrog ikke mindst til at knytte os sammen, at vi var enige i Kirke- og Skole-spørgsmaal, medens vor fælles Ven Hans Madsen af Ferritslev hørte til de gamle Bondevenner og som saadan stod mere fremmed og uforstaaende overfor de Grundtvigske og Koldske Livsanskuelse.

Tange og jeg tog ikke blot levende Del i den politiske Vækkelse paa Fyn i Begyndelsen af Halvfjerdserne, men ogsaa i de kommunale Anliggender var vi lige interesserede, og begge blev vi Amsraads- og Sogneraadsmlemmer, han i Svendborg — og jeg i Odense Amt. Da Nyborgkredsen, som han repræsenterede, var en vanskelig Kreds, hvor Højre var stærkt organiseret, ydede jeg ham ofte en Haandsrækning ved de stormende politiske Møder, der afholdtes dør. Paa en af vore Rejser i Vinterkulde og Storm paadrog han sig en stærk Forkølelse, som blev Spiren til den Brystsygdom, der tidligt lagde ham

i Graven. Den sidste Valgkamp, han deltog i, 1881, tog stærkt paa hans svage Kræfter, og til Sorg for ham og hans Venner faldt han ved Valget den 24. Maj for sin Modkandidat Rasmus Christiansen af Brænderupgaard, der fik 12 Stemmer flere end Tange. Efter et længere, smertefuldt Sygeleje afgik han ved Døden den 16. Maj 1883. Ved hans Jordefærd talte Statsrevisor Sofus Høgsbro, Præsterne Madsen i Ringe, Povlsen i Ryslinge og hans Sognepræst Nannestad samt Lærerne Chr. Appel og Morten Eskesen, og faa Dage efter skrev Høgsbro i »Dansk Folketidende« et smukt Mindeord om ham og hans korte, men virksomme Gerning, der havde sat sig varigt Spor i Folkelivet paa Fyn. Høgsbro sluttede med disse Ord: »Et usædvanligt talrigt Følge fra nær og fjærn viste, at det ikke blot var det lykkelige Hjem i den lille Bondegaard, som havde mistet en kærlig Søn, Mand og Fader, men at Fædrelandet havde tabt en ædel og virksom Stridsmand, der i Fredens Gerning havde kæmpet, lidt og blødt for det, saa fuldt som nogen af Krigens Helte«. Tange deltog forøvrigt ogsaa i Felttoget 1864. Nogle Aar efter hans Død rejste Venner og Meningsfæller en Mindesten paa hans Grav, og da denne blev afsløret den 23. September 1889, talte Sofus Høgsbro, Friskolelærer Knud Rasmussen og jeg om hans betydningsfulde Virksomhed.

Hans Peter Andersen døde ligeledes af Brystsyge og var ligesom Tange en opvakt og begavet Bonde. Han talte varmt og smukt for folkelig Frihed, ligesom han inderlig sluttede sig til den Grundtvigske Bevægelse i Kirke og Skole. Hvis han havde faaet Lov til at leve, havde han haft alle Betingelser for at naa en fremskudt Plads i Rigsdagen. Han var en Modsætning til de gamle, sjællandske Bønder, der i udpræget Grad var Materialister.

V.

KOMMUNALT SELVSTYRE.

I Grundloven af 5. Juni 1849 lød § 89: Kommunernes Ret til under Statens Tilsyn selvstændigt at styre deres Anliggender ordnes ved Lov«. Men det varede 17 Aar for Landkommunerne og 18 Aar for Bykommunerne, inden denne Løfteparagraf blev opfyldt.

Folkets Selvstyre var Venstres Kampsignal, men det blev mig snart klart, at Arbejdet for denne Tankes Gennemførelse ikke kunde indskrænkes til Rigsdagsvalgene alene; det gjaldt om at begynde nedefra og faa Selvstyretanken indført i de kommunale Raad, baade Sogne-, By- og Amtsraad. Som Formand for Højby Sogneraad tog jeg derfor Anledning til at indbyde til et Møde først i Søndersø Kro og senere i Odense med Sogneraadsmlemmer og andre Venstremænd fra de forskellige Egne af Odense Amt. Jeg opfordrede dem da saa indtrængende som muligt til at indse Nødvendigheden af, at Venstre ogsaa fik Del i Styrelsen af de kommunale Anliggender, som dengang næsten udelukkende laa i Hænderne paa Embedsmændene og de større Hartkornsejere. Begge Steder anmodede jeg mine Meningsfæller om i al Stilhed at virke for Valget af frisindede Mænd til Sogneraadene og til Amtsraadvalget i Odense Amt 1874, og Anders Tange skrev i »Fyens Tidende« under Overskriften: »De fynske Sogneraadvalg« en æggende Opfordring i samme

Retning til Meningsfæller i alle de tre fynske Amtsraads-kredse.

Da Dagen nærmede sig, indbød jeg tillige nogle Sogneraadsmænd til et Prøvevalg i Odense, men det viste sig straks, at Størstedelen af de mødte Valgmænd tilhørte Højre. Blandt disse kom Sogneraadets formanden for Lunde Kommune, den senere saa kendte Stifter og Leder af Agrar-Bevægelsen, Proprietær Andersen-Rosendal, til at spille en fremragende Rolle i Diskussionen. Han var oprindelig Skolelærer i Ods Herred, men syntes at nære større Interesse for Landbrug end for Pædagogik, hvorfor han nedlagde sit Embede og med en Kapital af ca. 16,000 Kr. købte Gaarden »Rosendal« i Lunde Sogn ved Odense. En dygtig og driftig Mand var han, og ved Hjælp af et større Fællesmejeri, som han satte i Værk, tjente han sig en ikke ubetydelig Formue. Ved Prøvevalget i Odense talte han blidt og forsonligt, saa det var en Lyst for selv en moderat Venstremand at høre paa ham. Han opfordrede til større Sparsommelighed, ogsaa i Amtsraadet, og hans Tale lød ikke forgæves; med det største Stemmetal blev han udpeget til Kandidat ved det forestaaende Valg tilligemed to andre Højremænd, men det fjerde Medlem, der skulde vælges, blev sikkert for de fleste Valgmænds Vedkommende uforvarende en Venstremand, nemlig Formanden for Skovby Sogneraad, Gaardejer Anders Rasmussen Busse af Harritslev. Han var vel en dygtig Mand, men en stor Materialist, og som Sogneraadets formand blev han mere frygtet end elsket de fleste Steder i Amtet. Ingen forstod som han den Kunst at ekspedere Sognets Fattiglemmer over i andre Kommuner, og unge Piger, der kom under Kommunens Forsorg med et saakaldt »uægte« Barn, havde han et mærkeligt Held til at faa gift med Mænd, der var forsørgelsesberettigede andet Steds, indtil Stiftamtmand Heltzen lod ham vide, at hvis

han fortsatte denne Trafik, risikerede han, at Stillingen som Sognefoged blev taget fra ham.

Anders Busse satte en Ære i at være klædt som Bonde og at tale sit fynske Modersmaal. Da han første Gang var til Middag sammen med Amtsraadet paa Odense Slot, blev der serveret Kørvelsuppe, som han troede var Grønkaal. Han kastede derfor et Spejdeblik hen over Bordet. Heltzen, der altid havde Øjnene med sig, lagde straks Mærke hertil og spurgte, om der var noget Hr. Busse savnede, hvortil han svarede: »Ja, naar jæ æ héme, saa faar jæ alti' Sulet til Kaali.« Heltzen sagde da: »Min Kone har nu en anden Skik; her kommer Sulet bagefter, men De skal nok faa det; det lover jeg Dem.«

I de seks Aar, der hengik inden næste Amtsraadsvalg, som foretoges 1880, laa Venstremændene imidlertid ikke paa den lade Side. Jeg sørgede for, at der blev oprettet Sogneraadsforeninger, baade i Odense og Assens Amter, og hver Gang, der var Valg, blev der iværksat en livlig Agitation, hvorved stadig flere Venstremænd blev Medlemmer af Sogneraadene. Den kommunale Lov af 6. Juli 1867 havde givet Gaardmændene og de større Skatteydere i Kommunerne Magten til at besætte Flertallet. Men medens man baade i Svendborg og Assens Amter forlængst havde valgt Venstremænd, stod vi i Odense Amt endnu saa svagt ved Valget 1880, at Venstre kun talte 23, medens Højre havde 22 Valgmænd. Resultatet blev, at Venstremændene, Gaardfæster Peder Ovesen, Hasmark, Gaardejer Niels Hansen, Hundslev, og jeg valgtes, hver med én Stemmes Overtal, medens Anders Busse ikke blev genvalgt. I hans Sted foretrak Højre Gaardejer Anders Nielsen af Drigstrup.

Stiftamtmand Heltzen var en dygtig og velvillig Embedsmand, der som Minister havde haft Tilknytning til Bondevennerne, men han kunde ikke lide, at der holdtes

Taler i Amtsraadet. Før Møderne cirkulerede en Bunke Sager mellem Raadets Medlemmer, men en Dagsorden kendte man ikke til, og det kostede mig ikke saa lille en Kamp, inden jeg fik det indrettet saaledes, at alle Medlemmerne før Møderne fik tilsendt et kort Referat af hver Sag, saaledes at Trykningen af dette blot med Vedføjelse af Amtsraadets Beslutning, uden at medføre nye Udgifter til Sættere, kunde gaa over i »Amtsraadstidende«, der udkom hvert Kvartal.

De højst beskattede Vælgere i Odense Amtsraadskreds havde valgt Grev Petersdorff til Einsiedelsborg, Etatsraad Langkilde til Bramstrup og Forpagter Berg til Dal-lund, alle brave og retskafne Mennesker, men Højremænd. Første Gang jeg mødte i Amtsraadet, var Grev Petersdorff den første, som hilste paa mig, idet han sagde: »Ja, jeg kender Dem jo ikke uden af Navn, men De skal faa Erfaring for, at jeg *her* i Amtsraadet kun stemmer for, hvad jeg anser for ret og rigtigt, fra hvilken Side Forslaget end fremkommer.« Det holdt han redeligt i al den Tid, vi sad sammen i Odense Amtsraad, og efterhaanden blev vi personlige Venner. Raadet havde ikke staaende Udvalg, men hvert Medlem fik sine Hverv tildelt, og jeg havde blandt andet den Opgave at føre Tilsyn med Arresthuset i Odense. Første Gang jeg udførte denne Gerning, gik jeg ind til Herredsfoged August Jørgensen, en ivrig Højremand, som jeg kendte fra Odense Amts Skyttefor-ening, og anmodede ham, om han vilde ledsage mig til Tinghuset. Jeg havde aldrig tidligere set en Celle eller en Fange. Herredsfogeden fulgte straks med, og da vi kom over i Arresthuset, kaldte han paa Forvareren og bad ham om at følge med ind i Fængslet, hvor han aabnede Døren til Forbryderne. I den første Celle saa' jeg en Kvinde, der sad og vuggede sit lille Barn. Det gjorde et stærkt Indtryk paa mig at se et Barn, hvis Vugge stod i et

Fængsel, og som blev ammet af en forbryderisk Moder, og jeg tænkte, hvorledes mon et saadant Barns Fremtidsskæbne vil blive? Den næste Celle var et lille, smalt Rum med hvidkalkede Vægge. I Muren til venstre fandtes indmuret et Brædt, Forbryderens Bord; til højre i Væggen hang en Brix, der var laaset om Dagen, men om Aftenen blev slaaet ud paa Gulvet, og paa den blev der lagt en Hømadras med Skraapude samt et Tæppe; det var Forbryderens Seng. Højt oppe under Hvælvingen var en lille firkantet Glug med Jerntremmer, det eneste Sted, gennem hvilket en Lysstraale kunde trænge ind. Midt paa Gulvet stod en smuk, ung Mand, godt og vel en Snes Aar gammel. Herredsfogeden tog ham i Haanden og sagde nogle venlige Ord til ham; da vi kom udenfor, spurgte jeg: »Den Mand var vel ikke en egentlig Forbryder?« »Ak jo,« svarede Herredsfogeden, »han har været paa Kant med Loven lige fra han var Barn og er nu tre Gange straffet for Tyveri. Nu sidder han igen og skal afsone sin Straf for en lignende Brøde.« Herredsfogeden gav sig saa til at fortælle mig Fangens tragiske Historie. »Jeg har den Skik,« sagde han, »at hver Gang en Forbryder staar for Skranken hos mig, begynder jeg altid med det Spørgsmaal: Hvem er Din Fader og Moder, og hvor er Dit Barndomshjem? Jeg har ofte gjort den Erfaring, at selv en forhærdet Karl bliver blød ved det Spørgsmaal. Denne unge Fyr svarede mig, at hans Moder var en fattig Tjenestepige, som var født paa Hospitalet, og dør var ogsaa han kommet til Verden. Derimod kendte han ikke noget til sin Fader, men vidste kun, at hans Moder omkring sit tyvende Aar kom til at tjene hos en Gaardmand, hvis Søn forførte hende; siden stak han af til Amerika for at undgaa sine Forpligtelser. Drengen blev opdraget i Fattighuset mellem Drukkenbolte og raa Personer, indtil han var ti Aar gammel. Saa blev han en Dag hentet ned i

Sogneraadets Lokaler, hvor en Del Mænd var til Stede i Anledning af en nylig afholdt Auktion. Da han var kommet ind, satte Sogneraadsformanden ham op paa et Bord, for at de tilstedeværende kunde se ham, og saa sagde han, at her var en fattig Dreng, der nu var saa stor, at han kunde gøre lidt Gavn, og da han ikke havde godt af at gaa længer i Fattighuset, vilde Sogneraadet i Dag holde Licitation over ham. »Lad os nu se, hvem der vil tage ham i Pleje for den laveste Betaling?« Saa begyndte Licitationen. Budene faldt langsomt, men lavere og lavere, og da ingen mere vilde byde under, faldt Hammeren paa det mindste Bud. Lidt efter kom en uhyggelig Gamling, tog Drengen ved Haanden og sagde: »Kom og følg mig, for nu hører Du mig til.« Han trak af med ham ned ad Landevejen; derefter gik Turen et langt Stykke hen ad en Bivej, og omsider kom de til et lille, straatækt Hus, der laa tæt ved en Skov. I dette »Plejehjem« var han ikke mange Dage, før det gik op for ham, at baade hans Plejefader og Plejemoder stjal som Ravne. Snart jagede de ham ud at tigge, og kun sjældent kom han i Skole; men hvis han om Aftenen kom hjem og ikke havde tigget tilstrækkeligt mange Ting sammen, skændte de paa ham og gav ham Klø. Da blev det ham klart, at ogsaa han maatte stjæle. Naar han saa kom hjem og fortalte, hvor snildt han havde baaret sig ad med at »hugge« i Gaardene, medens Folkene sov til Middag, fik han Ros og engang imellem lidt Skillinger. Saaledes blev han Tyv, men han fortryder i Reglen sine Gerninger bagefter.« Herredsfogeden sagde nogle bitre Ord om det Sogneraad, der havde handlet saa skammeligt med dette unge Menneske, og jeg maatte give ham Ret i, at Straffen egentlig burde være kommet over Medlemmernes Hoveder. Herredsfogeden havde sagt til Tyven, at da han endnu var ung, kunde han reddes; og hvis han vilde love at blive et redeligt Menne-

ske, vilde han blive straffet saa mildt som muligt. Naar han saa havde udsonet sin Dom, vilde han faa Plads hos gode Mennesker, men Tyven havde svaret, at det var for sent. Naar han tidligere efter udstaaet Straf var kommet ud blandt Mennesker, kom Rygtet altid i Hælene paa ham; Karle og Piger pegte Fingre af ham og hviskede, at han var en Tyveknægt; ingen vilde have noget med ham at gøre. Herredsfogeden havde da sagt til ham, at han ikke maatte opgive sig selv, thi der var Haab endnu for hans Fremtid. Falder end Mennesker fra, saa vaager Gud. Men Tyven turde ikke tro paa Haabet. »Det tør jeg,« svarede Herredsfogeden, »thi for en halv Snes Dage siden kom en ældre Gaardmand med sin Kone ude fra Nord-Fyn og sagde til mig, at hvis jeg en Dag stod overfor et ungt Menneske, der uforskyldt var kommet ind paa Forbryderbanen, vilde de tage imod ham og hjælpe ham frem. De havde selv ingen Børn; derfor savnede de noget virkelig at leve for, og Manden tilføjede, at hvis saadant et Menneske artede sig vel, skulde han blive Arving til alt, hvad de ejede. Forstaar Du nu, at det er Dig, der er Bud efter?« Da Tyven hørte disse Ord brast han i Graad og hulkede: »Undskyld, at jeg græder, men det er første Gang i mit Liv, at nogen har talt kærlige Ord til mig.«

Denne Fremstilling af en ung Mands sørgelige Skæbne greb mig dybt, og da jeg nogle Aar efter traf Herredsfogeden, spurgte jeg, hvorledes det saa var gaaet Tyven. Til min Glæde fortalte han mig, at det gik efter Ønske. Manden var blevet benaadet og opførte sig saa godt, at han nu var sikker paa, at han vilde blive adopteret af de brave Bønderfolk. Senere hørte jeg, at han efter de Gamles Død fik Gaarden, og at han levede som en ærlig Mand Resten af sit Liv. Da jeg næste Gang holdt Møde i Særslev Sogneraad, fortalte jeg, hvad jeg havde været Vidne til under mit Besøg i Odense Arresthus, og vi blev

da alle enige om, at fra nu af vilde vi ikke tage Hensyn til, hvor billigt vi kunde faa et hjemløst Barn sat i Pleje. Det skulde være Sogneraadet en Samvittighedssag for Fremtiden at faa saadanne Børn opdraget i smaa Husmandshjem, helst i saadanne, hvor der var Jord til, saa at der kunde holdes et Par Køer, for at Børnene kunde faa Lejlighed til at lære Arbejde, der gav dem Interesse for Landbruget og Lejlighed til at holde af Dyr.

Da den udmærkede Pastor Kaae, der dengang var Præst i Kværndrup paa Fyn, slog til Lyd for at danne en Plejehjemsforening for hjemløse Børn, sluttede jeg mig varmt til denne Tanke og deltog med ham i nogle Møder, der førte til Stiftelsen af »Plejehjemsforeningen for Fyns Stift«. Formaålet med denne Forening var, at man i videst muligt Omfang vilde søge gennem Sogneraadene at faa Børn, der var født udenfor Ægteskab, opdraget hver for sig i gode Plejehjem, og saaledes at Børn fra Odense Amt saavidt muligt kom til Plejehjem i Svendborg- eller i Assens Amt og omvendt. De skulde ikke have Følelsen af, at de var Børn under Sogneraadets Forsorg. Ganske vist var der allerede dengang flere Steder i Landet oprettet Børnehjem, men der bliver jo let noget uniformeret, hvor flere Børn samles, og det ene Barn faar ofte en uheldig Indflydelse paa det andet. Derimod har jeg erfaret, hvor gavnligt det kunde være, at det enkelte Barn optoges i en Husmandsfamilie. En saadan jævn Kone, der slet ikke kendte Ordet »Pædagogik«, har ofte været i Stand til at give et fattigt Plejebarn en bedre Opdragelse, end professionelle Pædagoger havde evnet overfor deres egne Børn.

Efter at have overtaget Ledelsen af Sørslev Højskole, valgtes jeg til Medlem af Sogneraadet og fortsatte denne Virksomhed uafbrudt i 18 Aar. Tidligere havde jeg indtaget en lignende Stilling seks Aar i Højby Sogn. Det,

der straks faldt mig i Øjnene, var den uheldige Ordning, hvorpaa Fattigvæsenet hvilede, ikke blot i Særslev, men overalt i Fyn. Nogle Kommuner havde oprettet Fattiggaarde, hvor de samlede baade værdige og uværdigt trængende og lod dem nyde samme Underhold og Behandling. I Særslev Sogn havde man kort Tid før min Indtræden i Sogneraadet bygget et stort, nyt Fattighus uden dertil at knytte Opsyn eller Pleje i Sygdomstilfælde. Man uddelte kvartalsvis til hver enkelt Fattiglem en Del Naturalier, bestaaende af Smør, Flæsk, Mel, Gryn m. m., men da der ikke var noget fælles Køkken eller Husholdning, blev Følgen, at de mandlige Beboere straks solgte deres Naturalier og holdt Drikkelag, ikke blot indbyrdes, men med omstreffende Lediggængere. Naar der saa blev Mangel paa Fødemidler, maatte Sogneraadet træde hjælpende til og forsyne dem paany. I Vintermaanederne, hvor der jævnlig indtraf Arbejdsløshed, hændte det ofte, at fattige Mennesker, der gerne vilde holde sig udenfor Fattigvæsenet, kom til mig og bad om Understøttelse. Men det uretfærdige var, at modtog de en saadan af Kommunekassen, havde den Karakter af Fattighjælp og medførte Tab af Valgret. Henviste man dem til den fri Fattigkasse, fik de det Svar, at der ingen Penge var i Behold; thi de faa Midler, der tilfaldt denne Kasse ved Ejendoms-handler og Indsamling i Kirken, blev snart opbrugt, skønt de uddeltes i smaa Portioner à 5—10 Kr., der virkede som en Draabe i Havet. Endvidere herskede der en slem Uskik mellem Gaardmændene: Naar disse om Vinteren havde kørt forSmaafolk efter Tørv og Brænde, forlangte de gratis Høsthjælp som Vederlag.

Jeg sammenkaldte Sogneraadet og Bestyrelsen for den fri Fattigkasse til Forhandling om en Omordning af disse Forhold og foreslog, at vi skulde søge Amtsraadet om Tilladelse til at følge et Princip, efter hvilket det fri Fattig-

væsen var det normale og det offentlige Fattigvæsen det sekundære, men dette kunde kun ske derved, at man fremtidig, naar der virkelig var Nød paa Færde i en Familie, lod den fri Fattigkasse blive sat i Stand til at træde hjælpende til. Der forelaa nemlig det Tilfælde, at en flink og hæderlig Husmand, der havde hugget sig i det ene Ben med en Økse og var bleven uarbejdsdygtig, maatte indlægges paa Sygehuset i Bogense, hvor Opholdet medførte en Udgift paa mindst 600 Kr.; han havde hidtil ved Flid og Sparsommelighed været i Stand til at ernære sig og sin Familie uden offentlig Hjælp, men en saadan ekstra Udgift evnede han ikke at udrede. Jeg foreslog da, at Sogneraadet skulde yde de 600 Kr. til den fri Fattigkasse og lade den betale for ham, da man derved undgik, at Hjælpen blev betragtet som Fattigunderstøttelse, og man opnaaede tillige, at Manden efter sin Helbredelse kunde leve som fri Familieforsørger. Derimod risikerede man, hvis man lod Kommunen betale Pengene direkte til Manden, at han og hele Familien fremtidig faldt Sognet til Byrde. Endvidere foreslog jeg, at man ansatte en gift Mand til at føre Tilsynet i Fattighuset og lod hans Kone indrette Fælleshusholdning med Pleje og Renlighed for Fattiglemmerne. I Sygdomstilfælde havde de arme Mennesker hidtil maattet skøtte sig selv. Og sluttelig foreslog jeg at hjemkalde til Underhold og fremtidig Forplejning i Fattighuset alle i Særsløv forsørgelsesberettigede Personer, der nød Understøttelse af eller Underhold i andre Kommuner.

Da der opnaaedes fuld Enighed om denne Plan, gjorde jeg Indstilling til Stiftamtmand Heltzen og bad ham udvirke Amtsraadets Samtykke til, at Forsøget maatte gøres, og da Heltzen var en human Mand, erholdt han ikke blot Amtsraadets Tilladelse, men sendte et Cirku-

lære til samtlige Sogneraad i Odense og Assens Amter og anbefalede dem at gøre lignende Forsøg.

En Tid efter holdt jeg Møde med Gaardmændene i Sognet og foreholdt dem det urimelige i, at de i Høstens Tid, hvor Smaafolk kunde tjene en ordentlig Dagløn, lod dem aftjene Værdien af Vinterkørselen —; jeg foreslog dem at danne en Art Arbejdsgiverforening, saaledes at jeg i Vintermaanederne kunde henvise Sognets Arbejdsløse til Foreningen paa det Vilkaar, at hver Gaardmand i Forhold til sit Hartkorn skulde modtage et vist Antal Arbejdere ugentlig, hvorved man forhindrede de Arbejdsløse i at ty til Fattigvæsenet samt i at kræve Understøttelse under Foregivende af manglende Arbejde; og for at denne humane Ordning ikke skulde blive en Sovepude for mere eller mindre ligegyldige Arbejdere, maatte Lønnen være 10 Øre mindre pr. Dag end den, de kunde erhverve sig ved selv at skaffe sig Arbejde. Alle Sognets Gaardmænd vedtog mit Forslag, ligesom den dygtige Lærer Lund i Sørslev uden Vederlag var villig til at lede Ordningen mellem Gaardmændene og de Arbejdsløse. Tilsidst sammenkaldte jeg Sognets jordløse Husmænd og Arbejdere og fortalte dem, at jeg paa de nævnte Vilkaar havde udvirket, at der ikke fremtidig blev nogen Dag mellem 1. December og 1. April, uden at der var sikret dem Arbejde. Kun én fandt sig foranlediget til at gøre Indsigelse, idet han paastod, at jeg her havde gjort Forsøg paa at lade Smaafolk, ligesom i gamle Dage, »gaa paa Omgang«. Jeg spurgte ham da, om han ikke var Murer? Og da han svarede »Jo«, bad jeg ham oplyse, om han uafbrudt arbejdede for én og samme Mand, eller om han ikke gik fra den ene Gaardmand til den anden, hvor der var Brug for hans Arbejdskraft, og da han indrømmede dette, føjede jeg til, at saa gik han jo selv »paa

Omgang« og maatte ikke tage os ilde op, at vi brugte samme Fremgangsmaade. Ordningen fulgtes i flere Aar til fuld Tilfredshed baade for Gaardmænd og Smaa-kaarsfolk; og fra de Fattiglemmer fra Særslev, der boede i andre Kommuner, fik jeg den Besked, at de alle paa én nær foretrak at blive, hvor de var — uden fremtidig Understøttelse, da de frabad sig at komme hjem og faa Underhold i Fødebyens Fattighus.

Det lykkedes Særslev Kommune ved disse Foranstaltninger i betydelig Grad at nedsætte Udgifterne. De egentlige Fattiglemmers Tal formindskedes efterhaanden, og ny Tilgang forhindrede derved, at den fri Kasse hvert Aar rundelig blev sat i Stand til at erholde de fornødne Midler af Kommunen. Nogen Tid efter havde jeg den Glæde at modtage Besøg af en Husmand, der sagde, at han gerne vilde udmeldes af det offentlige Fattigvæsen, hvis han kunde faa Sogneraadet til at eftergive ham den Fattighjælp, som han havde modtaget de sidste tolv Aar; hans Børn var nu konfirmeret, og han tjente det nødvendige til sig selv og Familien, naar blot han kunde være sikker paa, at han i Tilfælde af Sygdom eller andet Uheld kunde faa lidt Hjælp af den fri Fattigkasse. Dette Ønske lovede jeg ham at opfylde ved at anbefale Sagen til Sogneraadet, og da han derefter spurgte, om han kunde faa sin kommunale og politiske Valgret tilbage, svarede jeg, at ogsaa dette vilde jeg anbefale. Begge Dele blev gennemført. Den Dag, Manden mødte i Sogneraadet for at faa Besked, græd han af Glæde over, at han nu i Fremtiden var en fri og uafhængig Mand.

Nogen Tid efter traf jeg tilfældig en Politimester i Odense, der fortalte mig, at naar en Husmand eller Arbejdsmand blev indstævnet for Politiretten og for en eller anden Forseelse blev idømt en Bøde til Politikassen,

spurgte disse Mennesker i Reglen altid, om de mistede deres Valgret. Det Spørgsmaal havde han undret sig over. Jeg forklarede ham, at det var saare naturligt, fordi Valgretten jo var det eneste Middel, ved Hjælp af hvilket enhver Mand i Danmark, store og smaa, kunde øve sin Indflydelse baade over Statens og Kommunens Anliggender, medens enhver, der havde mistet Valgretten, paa en Maade maatte føle sig udelukket af Samfundet og betragten- de sig som »bærende sort Kokarde«.

Som Medlem af Odense Amtsraad stillede jeg Forslag om, at Amtskommunen skulde købe en Gaard og indrette denne til Arbejdsanstalt. Hertil skulde Sogneraaderne overføre saadanne Personer, som nok kunde, men ikke vilde ernære sig, enten paa Grund af Drikfældighed eller Dovenskab. I Begyndelsen stødte dette Forslag paa Modstand, idet Amtmanden hellere vilde, at man skulde oprette et fælles Børnehjem for Kommunernes hjemløse Børn. Jeg modsatte mig dette, fordi jeg mente, at det var langt sundere for saadanne Børn, baade aandeligt og legemligt, at de sattes i Pleje hos gode Husmandsfamilier i Stedet for at komme ind paa en stor Anstalt, hvor Raadet i Virkeligheden ingen Kontrol kunde føre med dem. Om- sider gav Odense Amtsraad efter og købte Knarreborg- gaarden ved Knarreborg Station, som da blev indrettet til en fælles Arbejdsløshedsanstalt. Men efter at jeg ved det følgende Valg var blevet udelukket fra Raadet, gennemførte Amtmand Heltzen sin Plan og fik Gaarden indret- tet til et Børnehjem, saaledes at de Smaa kom til at leve under Tag med de uheldige Arbejdere, der fandtes paa Gaarden, og det varede heller ikke længe, før der baade fra Politiets og fra Befolkningens Side lød stærke Klager over de Børn, som udgik fra denne Anstalt. Da jeg efter et Tidsrum af tolv Aar atter blev valgt, fik jeg gennem-

ført, at baade Fattiggaarden og Børnehjemmet opløstes; Gaarden solgtes til Indre Mission, som derefter indrettede den til den nuværende Knarreborg Højskole.

En af de smukkeste Bestræbelser, som senere opstod her i Landet, før man fra 1891 fik indført en mere human Lovgivning, var Sygekassebevægelsen. Den førte til, at der Aar efter Aar oprettedes Sygekasser i alle Kommuner, hvorved der sikredes de enkelte, der paa Grund af indtrædende Sygdom ikke selv kunde bære de dermed forbundne Omkostninger, Ret til at nyde Understøttelse i flere Uger af disse Kassers Fællesmidler. Senere traadte Staten til og udreder nu mange Millioner aarlig til Støtte for Sygekasserne efter Principet: »Hjælp til Selvhjælp«.

Efterhaanden som den politiske Kamp i Rigsdagen under de skiftende Ministerier tiltog i Styrke, fortsattes den med ikke mindre Kraft ude i Landet og gav sig synlige Udslag ogsaa ved de kommunale Valg. Da der saaledes efter seks Aars Forløb atter skulde holdes Amtsraadsvalg i Odense Amt, førtes der forud underhaanden fra Højres Side en hidsig Kamp for at forhindre Venstremændenes Genvalg, og her indtraadte det pudsige Tilfælde, at Udfaldet af Valgmandsvalgene gav Venstre 23 Stemmer og Højre 22, ligesom ved Valget i 1880. Resultatet medførte, at jeg og mine to Meningsfæller genvalgtes, og at den Højremand, der sidst kom med, blev erstattet af Venstremanden N. P. Lindø. — Valget fik imidlertid et beklageligt Efterspil, som begyndte med, at der rejstes Tvivl om, hvorvidt Præsten i Skamby eller hans Forpagter skulde optages paa Valglisten over de højst beskattede Vælgere i Skamby Sogn. Sogneraadets Formand, Jens Madsen, havde forespurgt hos Stiftamtmanden, som havde svaret, at det ahang af, hvem af de to, der udredede Kommuneskatten for Skamby Præstegaard. Da det nu

ifølge Forpagtningskontrakten klart fremgik, at Forpagteren skulde betale Skatten, optoges han paa Valglisten, og da han var Venstremand, medførte det, at Skamby Sogneraad kunde vælge en Valgmand, der støttede Venstre. Hvis derimod Præsten kom paa Valglisten, vilde det medføre, at Højre fik Flertallet og kunde sende en Meningsfælle som Valgmand.

Nogle Højremænd i Sognet tyede da til Herredsfoged August Jørgensen for at faa Raad og Vejledning i denne kildne Sag. Herredsfogeden forsynede dem med Udskrifter af nogle Domme, der var faldne angaaende Valgretten til Landstinget for Herremændene og deres Forpagtere, men Skamby Sogneraad lod sig ikke paavirke deraf, thi der var Væsensforskel mellem Valg til Landsting og Valg til Sogneraad og Amsraad, idet sidstnævnte Valgret var knyttet til Spørgsmaalet om, hvem der udredede Kommuneskatten. Nu vilde imidlertid en ond Skæbne, at Sogneraadsformand Jens Madsen, der ellers var en dygtig og tænsksom Mand, havde glemt at lade Sogneraadet vælge to Bisiddere som Medlemmer af Valgbestyrelsen den Dag, da Valg af en Valgmand skulde foregaa, og i sin Befipelse, da han erfarede, at Højre havde opdaget dette og meldt det til Herredsfogeden, gik han hen og indførte i sin Protokol, at Sogneraadet havde udpeget de samme to Mænd, som han paa egen Haand havde tilkaldt. Da Spørgsmaalet kom offentligt frem, paastod Jens Madsen, at han af Sogneraadsmedlemmerne en Dag, da de var samlede til Vejsyn, havde erholdt deres Samtykke til Valgbestyrelsens S sammensætning. Stiftamtmand Heltzen opfordrede ham straks til at møde paa sit Kontor og medtage Sogneraadsprotokollen. Det var let at se, at der var foretaget en Forfalskning, idet han paa den ene Side af Protokollen havde opført det fingerede Valg med andet Blæk end det, der ellers var brugt ved Protokoltilfø-

selen, og paa den anden Side i Bogen havde han raderet et Par Numre og forandret dem, ligeledes med andet Blæk. Stiftamtmanden lod imidlertid Manden gaa hjem med sin Protokol, idet han dog lod ham forstaa, at Tilførselen saa' lidt mærkelig ud. Faa Dage efter stævnedes ikke desto mindre Herredsfogeden Jens Madsen til at møde i Retten med Protokollen, og efter at have gjort sig bekendt med dens Indhold, anholdt han Madsen tilligemed de øvrige fem Medlemmer, der intet havde gjort, men om hvilke Herredsfogeden havde faaet det Indtryk, at de vilde vidne om Rigtigheden af Formandens Paastand om, at det var aftalt ved Vejsynet, hvem der skulde træde ind i Valgbestyrelsen. Herredsfogedens Advarsel virkede imidlertid saaledes paa disse fem Medlemmer, at de heldigvis ikke afgav nogen falsk Forklaring, men de blev som sagt alligevel anholdt, hvorved Flertallet af Skamby Sogneraad kom under Laas og Lukke. Der blev holdt en Række Forhør, og en Dag blev jeg stævnet til at møde som Vidne. Herredsfoged Jørgensen var en meget ivrig Højremand, som ret ofte holdt offentlige politiske Møder i sin Jurisdiktion, hvor han i stærke Ord angreb Venstre, uagtet han vidste, at over Halvdelen af dens Beboere stemte med os. Jeg mødte i god Tid, men da jeg kom ind i Forhørslokalet, fandt jeg kun de to Retsvidner, der skulde være til Stede. Jeg hilste God Morgen, men de vendte Ryggen til og svarede ikke. Lidt efter kom Herredsfogeden til Stede; han hilste venligt, bad mig sidde ved Siden af sig udenfor Skranken og indlod sig, før Retten blev sat, i privat Samtale med mig om, hvad der var foregaaet i den omhandlede Sag. Da jeg lagde Mærke til, at de to Retsbetjente tog deres Notitsbøger op af Lommen og forsynede sig med Blyanter, parate til at referere den saaledes begyndte private Ordveksling, gik det op for mig, at der var Ugler i Mosen; Herredsfogeden havde mig aaben-

bart mistænkt, men jeg havde kendt ham længe nok til at vide, at han var Mand for at føre en Samtale alene ved idelig at fortælle op om sit Indtryk af Sagen, saa jeg behøvede blot nu og da at skyde et Par Ord ind, naar hans Fortælling var ved at ebbe ud. Saaledes gik det i over en halv Time, uden at jeg fik Lejlighed til at sige andet end »Naa« og »Saa«. Særlig betegnende var det, at Herredsfogeden i bitre Vendinger udtalte sig om Stiftamtmandens Adfærd ikke blot i denne, men i flere andre Sager. Omsider rejste han sig, gik indenfor Skranken og satte sig paa Dommersædet, medens han bad mig tage Plads paa en Stol ved Bordet udenfor Skranken.

Efter at han i Henhold til Lovens Paabud havde formanet mig til Sandhed, fortsatte han saaledes: »Den anholdte Sogneraadsformand Jens Madsen har omsider tilstaaet, at han før sin Anholdelse havde været oppe at raadspørge Dem, men jeg har ikke kunnet faa ud af ham, hvilket Raad De har givet ham. Jeg kunde jo sige mig selv, at han ikke havde undladt at henvende sig til Dem, da de begge er Nabo-Sogneraadsformænd. De er tillige politiske Meningsfæller, og desuden stod De for Genvalg til Amdsraadet. Jeg spørger Dem derfor, hvilket Raad har De givet ham?«

Jeg svarede, at jeg allerførst maatte nedlægge Indsigelse imod, at Madsen havde søgt Raad hos mig.

Herredsfogeden: »Har han da ikke været oppe hos Dem, før han blev anholdt?«

Jeg: »Jo han har.«

Herredsfogeden: »Hvad vilde han da?«

Jeg: »Han vilde op og spørge mig om noget.«

Herredsfogeden: »Hvad Forskel er der da i denne Sag paa at spørge og raadspørge?«

Jeg: »Det skal jeg snart forklare Dem. Madsen kom op til mig en Morgen i mit Kontor, hvor jeg sad og talte

med min Nabo, Gaardejer Knud Jensen i Sørslev, og han rettede da det Spørgsmaal til mig, om jeg i min Egenskab af Amdsraadsmedlem vidste, hvem der havde klaget over ham, og hvad Klagen gik ud paa. Jeg antager, at Herredsfogeden er enig med mig i, at her er kun Tale om et Spørgsmaal og ikke om at raadspørge. Jeg svarede ham, at jeg ikke havde set nogen Klage, men af en Samtale, som jeg havde forleden Dag med en af de Højremænd, der havde Sæde i Skamby Sogneraad, fik jeg at vide, at Sagen drejede sig om, at han før Valget havde undladt at lade vælge Medlemmer til Valgbestyrelsen. Hertil svarede Madsen, at naar der ikke var andet i Vejen, saa var Sagen i sin bedste Orden, thi dette Valg stod indført i Protokollen mellem de øvrige Sager, som havde været forhandlet i det nævnte Møde. Men han sagde intet om, at han havde forfalsket Protokollen, og saa maatte jeg jo tage hans Ord for gode Varer, da enhver Formand bør vide, hvorledes Valghandlingen skal foregaa. Nu maatte jeg derimod overfor Herredsfogeden beklage, at Madsen ikke, da der var rejst Klage imod ham, straks var gaaet op til mig, før han forfalskede sin Protokol, og spurgt mig, hvorledes han skulde klare den Sag, thi saa skulde jeg nok have givet ham et godt Raad.«

Herredsfogeden: »Hvad vilde De da have raadet ham til?«

Jeg: »Det skal jeg gerne sige Dem. Jeg vilde have sagt til Manden, at det selvfølgelig var en Fejl, der var begaaet, men den kunde rettes derved, at han hurtigst muligt sammenkaldte sit Sogneraad, forelagde det Sagen og bad om dets Samtykke til, at han i Protokollen maatte tilføje, at Sogneraadet ratihaberede det skete. Jeg ved jo, at Venstre er Flertallet i Sogneraadet, og en Vedtagelse af Flertallet er ensbetydende med en Beslutning af

Sogneraadet. Hvis dette nu var sket, hvad vilde Herredsfogeden saa have foretaget i denne Sag?»

Herredsfogeden: »Intet.«

Jeg: »De vil heraf se, at der er Forskel paa at spørge og at raadspørge, og jeg nedlægger derfor Protest mod Rigtigheden af den Paastand, at Madsen har raadspurgt mig, før han forfalskede sin Protokol. Skulde Herredsfogeden imidlertid nære nogen Tvivl om Rigtigheden af, hvad jeg her har refereret, saa anmoder jeg om, at min Nabo, Gaardejer Knud Jensen i Særslev, maa blive indkaldt som Vidne, og han vil da stadfæste Sandheden af, hvad jeg har sagt. Jeg mærker, at Herredsfogeden har haft Mistanke til mig, men jeg maatte jo være utilladelig dum, hvis jeg, der saa længe har beklædt offentlige Stillingen, vilde have tilraadet Madsen at foretage noget kriminelt for at redde *mit* Valg til Amtsraadet.«

Efter dette blev han elskværdigere i Tonen og talte nu ikke mere om Forskellen mellem at spørge og raadspørge, men lidt efter spurgte han: »Har Stiftamtmanden talt med Dem om denne Sag?»

Jeg: »Ja.«

Herredsfogeden: »Vil De da referere den Samtale, han har haft med Dem?»

Jeg: »Nej, det er jeg næppe forpligtet til, da det jo er ganske privat, hvad Formanden for Amtsraadet har sagt mig. Jeg har tilmed af min Samtale med Herredsfogeden i Dag faaet bekræftet, hvad jeg forud anede, at De ser med megen Uvilje paa Stiftamtmand Heltzen og formentlig vil bruge mit Vidnesbyrd mod ham. Jeg vil i hvert Fald se sort paa hvidt for, at jeg er pligtig til at give Oplysning om vor Samtale.«

Herredsfogeden gik saa hen til en Reol og tog et Eksemplar af Lovtidende, hvori han slog op og viste mig, at Vidnet er pligtig at svare paa ethvert Spørgsmaal, som

Forhørsdommeren stiller til Oplysning om den foreliggende Sag. Derefter spurgte han mig, om jeg vilde bøje mig for det.

Jeg: »Ja, det er jeg nødsaget til.«

Herredsfogeden: »Giv mig saa et Referat af Samtalen.«

Jeg: »Det ønsker jeg ikke.«

Herredsfogeden: »Men De erklærede Dem jo villig til at bøje Dem for Lovens Bestemmelser herom.«

Jeg: »Ja, selvfølgelig, men der stod ikke noget i Lovens om, at jeg skal fortælle, hvad jeg véd. Der staar blot, at jeg er pligtig at *svare* paa ethvert Spørgsmaal, som Forhørsdommeren stiller. Jeg maa derfor bede Dem om at *spørge*; saa svarer jeg, men ikke før.«

Herredsfogeden: »Fortalte Stiftamtmanden, at han havde set Sogneraadsprotokollen og kunde se, at den var forfalsket?«

Jeg: »Jo, det gjorde han.«

Herredsfogeden: »Gav han da ingen Grund for, at han ikke beholdt Protokollen og lod Sogneraadets formanden anholde?«

Jeg: »Jo, han gav to.«

Herredsfogeden: »Hvad var det for to?«

Jeg: »For det første sagde Stiftamtmanden, at han vilde indlede en nærmere Undersøgelse om, hvad der virkelig var foregaaet, ved at tilkalde nogle af Sogneraadets Medlemmer og derved faa Sagen saa klart oplyst som muligt, for at han kunde forelægge Spørgsmaalet til Afgørelse i Amtsraadet, som efter hans Mening var Sagens rette Forum. Men saa tog *De* jo Affære og arresterede Madsen, inden Amtsraadet kom sammen. For det andet sagde Stiftamtmanden, at han vel kunde se, at Madsen havde gjort en Ubesindighed ved at give sin Protokol en Tilførsel, der ikke var rigtig, men han tilføjede, at han

ikke ønskede at være med til at gøre Folk til Forbrydere, som ikke var Forbrydere, og han mente, at Sagen rettest burde være afgjort ved, at Amtsraadet dikterede Sogneraadsformanden en Bøde og gav ham en alvorlig Tilrettevisning.«

Hermed sluttede Forhøret over mig, men før jeg forlod Lokalet, bad jeg Herredsfogeden om at maatte rette et Par Spørgsmaal til ham, og det gav han mig Tilladelse til. Jeg spurgte da, hvem der havde Adgang til at benytte hans Forhørsprotokol for at kunne referere til Bladene?

Herredsfogeden: »Hvorfor spørger De om det?«

Jeg: »Jo, for jeg ser til min Forundring, at hver Gang der har været afholdt Forhør over en eller anden i denne Sag, saa kan jeg to Dage efter i det kjøbenhavnske Dagblad »Avisen« læse en lang Beretning om, hvad der er foregaaet, og da jeg beklæder en offentlig Stilling, er jeg ikke tjent med, at der om et Par Dage i et eller andet Blad kommer en Meddelelse, der er farvet paa en saadan Maade, at Læseren faar Indtryk af, at jeg har handlet utilbørligt. Jeg kan maaske ved et Søgmaal faa Bladet idømt en Bøde, men det kan vare Aar og Dag, inden jeg ad den Vej faar Oprejsning, og da jeg har rene Fingre i denne Sag, finder jeg mig ikke i, at Deres Protokol eventuelt benyttes som Grundlag til den Slags Referater. Jeg gaar ud fra, at De selv ikke benytter Protokollen paa den Maade, og jeg tør vel ogsaa gaa ud fra, at de to Retsvidner, der sidder her, ikke vover at misbruge deres Stilling til at affatte slige Referater; i modsat Fald skal jeg have dem i venlig Erindring, naar de om nogle Maaneder skal have deres Valg som Retsvidner fornyet af Amtsraadet.«

Herredsfogeden: »Jeg kan ikke give Dem nogen Oplysning om det, De her ønsker.«

»Jeg: »Det var kedeligt. Dernæst vil jeg gerne spørge, hvorfor de fem Sogneraadsmlemmer, som efter hvad De har forklaret mig, ikke har gjort Alvor af at aflægge noget falsk Vidnesbyrd, som de efter Deres Fortælling havde haft i Sinde, endnu stadig er anholdt? Da jeg i Morges kørte her ud med Toget, sad jeg i Kupé med Distriktslæge Bolvig, der fortalte mig, at en Kone, der er gift med en af de Anholdte, ligger for Døden. Han sagde, at det var ham en stor Pine, hver Gang han kom for at tilse hende, at hun græd og klagede over, at hendes Mand ikke kunde være hjemme. Doktoren var bange for, at Konen døde uden at faa sin Mand at se. Her appellerer jeg ikke til Politimesteren, det har jeg ingen Ret til; men jeg appellerer til Mennesket i Dem og anmoder om, at denne og helst alle de fem Mænd maa blive sendt hjem hurtigst.«

Dette Ønske fik jeg opfyldt, idet han lod dem rejse med sidste Aftentog. Ligeledes medførte mit første Spørgsmaal, at der ikke kom nogen Meddelelse til »Avisen« angaaende Forhøret over mig. Jeg havde aabenbart stoppet Kilden til Referaterne. Derimod sendte Herredsfogeden mig en Erklæring, dateret 14. Februar 1886, og den gik ud paa, at jeg kun havde givet Jens Madsen saadanne Oplysninger, »som enhver sanddru og ærekær Mand i Egenskab af Amdsraadsmedlem kunde meddele«. Og han bemyndigede mig til at gøre den Brug af Skrivelser, hvortil jeg maatte finde Anledning; men en saadan kom ikke.

Desværre endte Retssagen med, at Sogneraadshormanden blev dømt til ét Aars Forbedringshus. Denne haarde Straf vakte saa stor Deltagelse, ogsaa blandt hans politiske Modstandere, at de medunderskrev en Ansøgning til Justitsministeriet om kongelig Benaadning; det lykkedes at bevæge Kongen til at nedsætte Straffen til det halve.

Siden traf jeg Jens Madsen og beklagede, at han ikke inden Forfalskningen havde henvendt sig til mig, da jeg i saa Fald kunde have klaret hans Forsømmelse. Han var, som sagt, ingen Forbryder, men med Taarer i Øjnene tilstod han, at han havde været for stolt til at fortælle mig, at han havde undladt at foretage den Handling, som enhver Sogneraadsformand maatte vide Besked med. »Gud skal vide,« sagde han, »jeg har faaet Straf for min Forføngelighed.«

Men tilbage til selve Valget. Højre havde nu faaet Blod paa Tanden og forlangte baade Sogneraadsvalget og Amsraadsvalget kasseret. Efter megen indre Strid lykkedes det Partiet at faa sin Vilje, særlig fordi en Deputation fra Højrevælgerforeningen ikke forgæves søgte Beskyttelse hos Indenrigsminister Ingerslev. Ved det ny Valg i 1886 sejrede Højre og beholdt i tolv Aar Magten i Odense Amsraad; kun ved et Suppleringsvalg lykkedes det at faa Gaardejer Lars Johansen ind som eneste Venstreman. Men i 1898 sejrede Venstre paany, og dette gentog sig i 1904, saaledes at jeg efter den tolvaarige Afbrydelse beholdt mit Sæde i Odense Amsraad, indtil jeg 1909 blev Indenrigsminister i Niels Neergaards første Ministerium og som Følge deraf maatte udtræde af Raadet.

Det kommunale Selvstyre har bidraget meget til den kulturelle Udvikling i store Dele af Landbefolkningen. Mangen jævn Mand har gennem Sogne- og Amsraad faaet en værdifuld Indsigt i Lovgivningen og i finansielle Forhold, og den Brevveksling, der føres mellem Kommunerne indbyrdes og mellem disse og Amterne skærper Tænkeevnen og udvikler Færdigheden i Kendskab til Modersmaalets skriftlige Brug. Det kommunale Arbejde blev for mange en god Forskole til en Plads i Rigsdagen. Gennemlæser man nu i Arkiverne Sogneraadenes Hen-

vendelser til Amterne fra ældre Tid, er det baade interessant og glædeligt at se det store Fremskridt, der er foregaaet siden Landkommunalloven af 6. Juli 1867, og her vil man ogsaa have rig Lejlighed til at fastslaa den gavnlige Indflydelse, som Højskolerne har haft i Henseende til Udbredelse af Kundskaber blandt den menige Befolkning.

Men Udviklingen er foregaaet langsomt. Den første spæde Spire til kommunalt Styre blev lagt af Kong Frederik den Fjerde, da han i 1708 gav Stiftamtmandene og Bisperne Ordre til at konstituere Provsterne og Herredsfogederne som Inspektører for de Fattige. De skulde sørge for, at de nødvendige Ydelser til Fattigvæsenet blev udredet af Bønderne enten i Penge eller »ædende« Varer. Der hengik 200 Aar førend Kong Frederik den Ottende underskrev den af Rigsdagen vedtagne »Lov om kommunale Valg«, som endelig indførte lige og almindelig Valgret til By- og Sogneraad, ikke blot for Mænd, men ogsaa for Kvinder.

VI.

FYNSKE PRIVATBANER.

I lange Tider fandtes der kun ét Jernbaneanlæg paa Fyn, nemlig Statsbanen fra Nyborg over Odense til Strib, men efterhaanden som Trangen til bedre Samfærdselsmidler voksede, rejste nogle Mænd i Odense en Bevægelse for Anlægget af en privat Bane mellem Odense og Svendborg. Disse Mænd var bl. a. Borgmester G. Koch, Bankdirektør Bierfreund, Prokurator Th. Borch og Redaktør Dreyer og de havde Ingeniør under Statsbanerne, Løjtnant Dyhr som teknisk Konsulent. Retningslinien for Banestrækningen mellem Odense og Ringe blev afstukket over Volderslev, Nørre Lyndelse og Freltofte, altsaa ca. en halv Mil vest for Højby, hvor jeg dengang var Sogneraadsformand. I den Egenskab søgte jeg sammen med Næstformanden, Gaardejer Niels Hansen, Højby, en Samtale med Borgmester Koch og Løjtnant Dyhr med det Formaal for Øje at faa Baneanlægget ført op gennem Højby, hvorved dets Opland vilde blive betydelig udvidet og faa Tilslutning fra Sognene Allerup, Aarslev, Sønder Næraa, Sønder Højrup og Søllinge.

Vor Henvendelse blev velvillig modtaget, men det gjaldt blot om, hvorvidt vi var i Stand til at tilvejebringe en større Aktiekapital end den, der var tegnet paa Linien over Nørre Lyndelse. Da vi fik opgivet, hvor mange tusind Kroner, der skulde skaffes, foranledigede Niels

Hansen og jeg en Aktietegning, som betydeligt oversteg den forlangte Sum, og derefter deltog jeg i en Række Møder, der blev bestemmende for Banens Anlæg. Paa det Tidspunkt var de smaa Købstæder ikke nær saa forlegne, som de siden blev, efter at knytte Baner til sig, og navnlig viste det sig, at en saa driftig By som Svendborg frygtede Tilknytning med den mægtige Konkurrent Odense. Ved et Møde, som blev holdt i Svendborg, kom denne Frygt tydeligt frem gennem Udtalelser af Byens Ordførere, Borgmester Schrum, Distriktslæge David og flere, idet de fremhævede det usandsynlige i, at et saadant Baneanlæg kunde forrente sig. Den daglige Forbindelse kunde udmærket bestrides af Diligencen. Da denne kun befordrede nogle faa Passagerer daglig, hvorledes kunde man saa tro, at en Bane med fire Tog i hver Retning kunde faa noget at køre med? Diskussionen derom blev til Slut ret hæftig, og værst blev det, da Bierfreund, en stor, kraftig Mand, med Tordenrøst udtalte: »Denne Forhandling minder mig om, hvad der skete engang, da en lille By skulde have Gas,« — mere fik han ikke sagt, før David og flere med ham raabte: »Hvad hed Byen?« Da Spørgsmaalet blev gentaget flere Gange, svarede Bierfreund med irriteret Stemme: »Det er den By, hvor Doktor David er fra.« Under almindelig Uro sluttede Forhandlingen med denne Salut. Men Banen fik vi dog, og den blev indviet 1876; senere var jeg i en Aarrække en af dens Revisorer. Paa Ministeriet Estrups Vegne mødte Indenrigsminister Skeel og deltog i Indvielsen. Ved alle Stationer standsede det festligt smykkede Tog, og Befolkningen var mødt talrigt op, hver med sin Ordfører i Spidsen; det faldt saaledes i min Lod at holde Talen, da Toget stoppede ved Højby Station. Det var Højbyerne, der havde Æren af den største Aktietegning blandt Landboerne, og derfor havde Sogneraadet faaet Tilladelse til

at vælge Stationspladsen i eller ved Byen, og man havde da valgt at lægge den midt i Byen, men herved maatte man ofre det gamle »Bystævne«, hvor hver Gaardejer havde sin Navnesten. Ingeniør Dyhr viste imidlertid det Hensyn at rejse en Forhøjning ved Siden af det gamle Stævne og lade foretage en Flytning og Genopstilling af Stenene; Sogneraadet forlangte, at jeg efter dette ogsaa skulde have min Navnesten, og den staar den Dag i Dag. Siden har Kvinderne i Sognet dannet en Forening med det Formaal at holde Højen vedlige og sørge for, at Dannebrog hejses paa dens Top ved højtidelige Lejligheder.

Banens Indvielse sluttede med en Festmiddag i Fri-murerlogen i Odense, hvor den gladeste Stemning herskede, og der blev holdt et Utal af Taler. Da de officielle Skaaler var udbragt, rejste en Mand sig nede i Forsamlingen og begyndte en Tale med følgende Ord: »Mine Herrer, nu har vi hørt saa meget smukt fra Højbordet, saa det forekommer mig, at det kunde være passende ogsaa at høre en Lyd fra den anden Ende;« læn-gere kom han ikke — Forsamlingen tiljubede ham saa kraftigt og vedvarende et Bifald, at en Fortsættelse maatte opgives.

Den næste Privatbane paa Fyn, hvis Tilblivelse jeg ogsaa deltog i, baade som Amtsraadsmedlem og som Folketingsmand for Bogensekredsen, var Odense-Bogensebanen. Ved denne, som ved andre lignende Lejligheder, var det vanskeligt at opnaa Enighed om Retningslinien. Stiftamtmand Heltzen ønskede, at Banen skulde være en Amtsbane, altsaa at det blev Amtsraadet, der anlagde og ledede Driften af den. Han lod Amtsvejinspektør Petri udstikke og kortlægge en Plan, hvorved Banen kom til at danne et latinsk S, men da Amtsbaner var ukendt her i Landet, og da kun Nordfyn, der udgør en mindre Del af

Amtet, var interesseret i Anlægget, turde Amtsraadets Flertal, hvortil jeg hørte, ikke udvide det økonomiske Ansvar til ogsaa at gælde andre store Dele af Amtsraads-kredsen, som ingen direkte Interesse havde for Foretagendet. Planen blev derfor forkastet, men det har dog senere vist sig, at den i økonomisk Henseende vilde være blevet et endnu mere indbringende Aktiv end den Bane, vi fik, og den vilde have udelukket den Konkurrence, der senere paaførtes os i det nordvestfynske Baneanlæg. Det var C. Bergs Skyld, at Banen fik sin nuværende buede Linie, da han og jeg ved Sagens Behandling i Rigsdagen stod skarpt overfor hinanden. Ved et Ændringsforslag fik han den ført østen om Nislevgaard og forhindrede derved, at de store Sogne: Sørslev, Haarslev og Skovby blev knyttet til Anlægget. Et lignende Puds spillede Berg forøvrigt ogsaa Høgsbro, Harald Holm og Jørgen Pedersen, der havde planlagt et Anlæg fra Tommerup over Brobyværk med Linier derfra til Assens og Faaborg, saaledes at det gavnede deres Valgkredse, men Berg sluttede Akkord med Højre om et Statsbaneanlæg mellem Ringe og Faaborg, hvorved de tre Folketingsmænds Kredse blev udelukket; til Gengæld vilde han med sine Tropper hjælpe Højre med en Bane i Thy. Jeg bebrejdede Berg dette; de politiske Partiforhold kunde forskyde sig, men et Baneanlæg ligger fast, hvor det én Gang er lagt.

I Begyndelsen af Firserne, da Bogensebanen skulde anlægges, beherskede »Visnepolitiken« Folketingets Forhandlinger; det var ikke muligt at opnaa Statsbidrag til den, saaledes som der før var tildelt Odense-Svendborgbanen, og det var med Nød og Næppe, at Tingets Flertal gav Fynboerne Lov til at anlægge en Bane for deres egne Penge. Vi fik omsider Tilladelsen med den Tilføjelse, at Staten forpligtede sig til at refundere Halvdelen af Ekspropriationsudgifterne.

I Spidsen for Koncessionshaverne stod Proprietær

Andersen Rosendal og Prokurator Th. Borch m. fl. Midlerne til Banens Anlæg tilvebragtes, dels ved Aktietegning af Amtsraadet, By- og Landkommuner samt Private, og dels ved Laan paa usædvanligt billige Vilkaar af Fyns Diskontokasse. Selve Anlægget tilendebagtes i forholdsvis kort Tid gennem den flade og frugtbare Del af Nordfyn, som i daglig Tale kaldes »Sletten«. Da Koncessionshaverne havde indbudt til Generalforsamling for at overgive Banen og dens Drift til Aktionærene, afholdtes et Møde i Odense Amtsraad, hvor Stiftamtmanden valgtes til at repræsentere Raadet, men det paalagdes ham enstemmigt, paa Forslag af Proprietær Berg af Lindved, at gøre Fordring paa, at Amtsraadet skulde udnævne den ene Revisor, hvis Opgave vilde blive at gennemgaa Anlægsregnskabet. Endvidere vedtoges det enstemmigt, at Amtmanden skulde stemme paa mig til denne Post. Jeg blev imidlertid ikke valgt, og da Avisernes Referat af Generalforsamlingen ingen Oplysning indeholdt om Aarsagen, udbad jeg mig ved næste Møde Oplysning om Grunden til, at Amtsraadets Ønske var blevet overhørt. Stiftamtmanden nægtede at svare mig ved det offentlige Møde, men vilde privat sætte mig ind i Sagen. Efter Mødet sagde han til mig, at det var en Ære for mig, at jeg ikke blev valgt. Jeg svarede, at det var en underlig Maade at ære mig paa, men det var jo forøvrigt ikke blot mig, men Amtsraadet selv, der havde lidt et Nederlag, da det var det, og ikke mig, der havde ønsket Stillingen besat paa den Maade. Der maatte altsaa være en særlig Grund. Hertil svarede Amtmanden, at Aarsagen var den, at der paa det nævnte Regnskab fandtes Poster, som man var klar over, at jeg ikke vilde lade gaa upaataalt hen — hvilket jo vilde tjene til min Ære. Jeg spurgte da, om det forholdt sig rigtigt, hvad jeg havde hørt, at den Mand, der paa Statens Vegne skulde kontrollere Baneanlægget, havde modtaget et Honorar paa 30.000

Kroner. Hertil svarede Amtmanden: »Nej,« men tilføjede, at Afgørelsen af Honorarets Størrelse foregik paa den Maade, at det paalagdes vedkommende Embedsmand — den senere Generaldirektør Tegner — og Amtmanden, hver paa sin Seddel at angive den Sum, man ansaa for passende. Disse Sedler blev lagt i en Hat, og da de blev trukket frem for den samlede Bestyrelse, stod der 30.000 Kr. paa den ene og 5.000 Kr. paa den anden Seddel; ingen var i Tvivl om, fra hvem Sedlerne stammede. Resultatet blev saa, at man efter en Forhandling enedes om at betale Vedkommende 15.000 Kr. Jeg nævner dette her, fordi jeg i Folketinget nogen Tid efter fremdrog Sagen under Forhandling om Nybygninger ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Minister Ingerslev svarede mig ikke i Tinget, men efter Mødets Slutning udtalte han, at »Svineriet« ikke var sket i hans Ministertid, men han skulde sørge for, at sligt ikke gentog sig. Det omtalte Regnskab fik jeg aldrig at se; efter at jeg var blevet valgt ind i Banens Bestyrelse, viste det sig, at det ikke fandtes i Arkivet, og det findes heller ikke i Ministeriet.

Under den politiske Bølgegang satte Generalforsamlingen skiftevis Andersen-Rosendal og mig ind og ud af Banens Bestyrelse, indtil jeg efter Andersens Død overtog Stillingen som Formand for Direktionen. Forøvrigt er Bogensebanen en af de Privatbaner, der bedst forrenter sig. Uagtet vi har maattet forstærke Banelegemet og anskaffe større Lokomotiver m. m. samt faaet en Konkurrent i nordvestfynske Bane, gav Bogensebanen længe et aarligt Udbytte af seks Procent og i de sidste Aar fem Procent.

Senere enedes samtlige danske Privatbaner om at danne en Fællesorganisation med ensartede Pensionsregler og Ulykkesforsikringer for Personalet. Jeg blev Medlem af Bestyrelsen, og netop i Aar (1923) kan Organisationen fejre 25 Aar Jubilæum.

VII.

FYNS FOLKEBANK.

Den 14. Juni 1878 opgav Bestyrelsen for Aktieselskabet »Fyns Folkebank« dette Pengeinstitut som insolvent ved Skifterettens Behandling. Begivenheden vakte selvfølgelig stærk Røre mellem Fynboerne, og Højre benyttede sig af Ulykken til at kaste Skylden over paa Venstre, skønt vort Parti intet havde at gøre med Bankens Opretelse. Den blev stiftet 30. Oktober 1870 af Handskemager L. Larsen, Odense. Han var dens Direktør, og Morten Eskesen fortalte mig, at hver Gang han før Stiftelsen talte med Larsen, endte denne altid med at udtrykke sin Glæde over eventuelt at komme i Spidsen for et saadant Institut. Han illustrerede denne sin Fremtidsudsigt som Direktør ved at lade, som om han talte Penge med højre Haand over i venstre, saa Eskesen, der var Idealist, blev ilde berørt ved at se en Mand saa begejstret blot ved Tanken om at have andres Penge mellem Hænder. Samtidig med Bankens Stiftelse vedtoges Love, ifølge hvilke dens Formaal skulde være at give Udlaan paa kortere Tid til en rimelig Rente samt udføre enhver Bankforretning. Men Banken virkede i Begyndelsen kun som et privat Institut til Støtte for Interessenterne, og paa en Generalforsamling bestemtes det, at den først skulde virke offentligt, naar en Generalforsamling vedtog dette, eller naar der ad privat Vej var indbetalt en Aktiekapital paa 50,000 Kr. I

Begyndelsen af Aaret 1872 var denne Betingelse til Stede, og der udstedtes derfor offentlig Indbydelse til Aktietegning for at bringe Kapitalen op til 200,000 Kr. Denne blev ogsaa i det væsentlige naaet, og fra den 8. Maj 1872 var »Fyns Folkebank« en offentlig Institution, og samme Dag foretoges Firmaanmeldelse, hvorefter Bestyrelsen bestod af Handskemager L. Larsen (Formand), Lærer og Redaktør I. L. Jensen (Næstformand) samt Antikvarboghandler Rasmus Nielsen, Klodsemager Knudsen og Entreprenør P. Christensen. Samtidig med denne Firmaanmeldelse indleveredes til Magistraten i Odense et Eksemplar af Bankens Love af 10. Juni 1871, som bl. a. indeholdt den Bestemmelse, at »Aktionærerne hæfte solidarisk i Forhold til deres Aktier for de af Bestyrelsen paa Bankens Vegne indgaaede Forpligtelser«. Men Bestemmelsen, som ikke fandtes optaget i den offentliggjorte Firmaanmeldelse, forandredes dog i de den 31. Januar 1873 vedtagne nye Love saaledes, at det solidariske Ansvar hævedes fra 1. Januar 1874, og den udgik helt i de seneste Love, der vedtoges paa Generalforsamlingen den 29. Oktober 1877 for at træde i Kraft den 1. Januar 1878. Heller ikke om denne væsentlige Forandring i Aktionærernes Ansvar skete der nogen Anmeldelse eller Offentliggørelse, og det saas end ikke, at Eksemplarer af de senere vedtagne Lovændringer af 1873 og 1877 havde været indsendt til Magistraten. Ifølge de oprindelige Love bestod Bestyrelsen som sagt af fem af Generalforsamlingen valgte Aktionærer, der regelmæssig skulde sammentræde en Gang hvert Fjerdingaar. De ledende Forretninger varetoges af Formanden eller Næstformanden i Forening med ét Bestyrelsesmedlem. Underskrift af to af disse var forpligtende for Banken. Efter faa Aars Forløb viste det sig imidlertid, at Formanden blev mere og mere egenraadig, og da man frygtede for, at hans Afgørelser ikke altid

var i Bankens Interesse, rejstes der blandt de øvrige Bestyrelsesmedlemmer efterhaanden en Opposition imod ham. Omsider lykkedes det ved Generalforsamlingen den 29. Oktober 1877 at faa vedtaget Lovændringer, der sigtede til at indføre en bedre Ledelse med en Bestyrelse paa syv Medlemmer, som styrede efter et Regulativ og blev kontrollerede af en Komité, der havde Forpligtelse til at føre en Revisionsprotokol. Det viste sig imidlertid, at Bestemmelserne ikke blev overholdt. Regulativet for den daglige Forretningsgang fik man paa Grund af Direktør Larsens Modstand ikke sat i Kraft, inden Konkursen indtraadte, og af Kontrollkomitéens Virksomhed fandtes der kun meget svage Spor. I det korte Tidsrum, Folkebanken eksisterede, befattede den sig med alle almindelige Bankforretninger og modtog Indskud ogsaa paa Sparekassetilkaar. Forretningerne gik i Begyndelsen godt fremad, og Penge strømmede forholdsvis rigeligt ind. Aktierne stod i en Kurs af 107 pCt., og Aktiekapitalen naaede op paa 400,000 Kr. Paa Odense Vestergade lod man opføre en flot Bankbygning, hvis Facade prydedes med Billeder af Odin, Thor og Freja, og efterhaanden oprettede man Filialer i Assens, Bogense og Svendborg. Banken havde ikke haft nogen Forretning, som havde givet den mere end den dagligdags Gevinst undtagen i Aaret 1874, da den lod foretage Tegning af Aktier i »Bryggeriet Odense«, hvilken Forretning bragte en god Indtægt i Provision, men paa den anden Side havde Banken heller ikke lidt særlige Tab — kun et mindre Beløb ved Baron Gedaljas Konkurs og to Tab ved falske Veksler for tilsammen 42,000 Kr. I Aaret 1874 udbetalte Banken Udbytte til Aktionærerne med $8\frac{3}{4}$ pCt., og Sparerne fik Andel i Overskudet paa 5 pCt. Bankdirektør Larsen, der var en stejl Natur, fik imidlertid Lyst til at optræde som radikal Politiker og stillede sig ved Folketingsvalgene 1876 i

Søndersø og i 1877 i Kerteminde, men opnaede ikke Valg.

Aaret før »Folkebanken«s Konkurs kom Redaktør Jørgen Pedersen af Odense til mig for at afbetale et Laan, som jeg engang havde ydet ham, men da han ikke havde kontante Penge for hele Beløbet, bad han mig modtage for den resterende Sum en Aktie i »Fyns Folkebank«. Efter at jeg paa denne Maade var blevet Aktionær, mødte jeg ved Bankens Generalforsamling 1877, og da jeg kort forinden ved Samtale med forskellige Mænd, som jeg antog maatte være bekendt med Forholdene, fik Indtryk af, at det stod daarligt til med Bankens Affærer, tog jeg Ordet under Forhandlingen om Regnskabets Godkendelse. Jeg spurgte Direktøren, om det forholdt sig rigtigt, hvad jeg havde hørt, at alle Medlemmer af Bestyrelsen stod i Gældsforhold til Banken ifølge Laan, som de Tid efter anden havde optaget. Direktøren affærdigede mig overlegent med Spørgsmaalet: »Hvad kommer det Dem ved?« Jeg svarede hertil, at jeg som Aktionær var mødt ved Bankens Generalforsamling, og jeg gik ud fra, at Direktøren ikke var ukendt med, at baade han og de øvrige Medlemmer af Bestyrelsen var Tjenere, medens Generalforsamlingen var Herskabet; men da jeg ikke kunde faa Svar paa mit Spørgsmaal af Direktøren selv, vilde jeg rette det til Revisorerne. Den ene af disse svarede, at han hverken følte sig berettiget eller forpligtiget til at meddele, hvad han som Revisor havde haft Lejlighed til at se i Bankens Bøger. Overfor denne Udtalelse gjorde jeg ham opmærksom paa, at Revisorerne var billedlig talt Aktionærernes Øjne, hvorfor de ikke alene var berettiget, men forpligtiget til at give Oplysning, hvis Direktøren tav. Naar ogsaa de tav til mit Spørgsmaal, maatte jeg gaa ud fra, at de var sig deres Ansvar bevidst, hvis det gik galt med Banken. Et Øjeblik efter rejste Direktør Larsen sig og sagde i en bitter Tone: »Jeg vedkender mig, at jeg

staar i Gæld til Banken, men den, der siger, at jeg skylder mere, end der er fuld Dækning for, han lyver!« Hvortil jeg bemærkede, at jeg ikke løj, men spurgte.

Nogen Tid senere rejste jeg til Nørre Aaby, hvor jeg som Revisor i »Vends m. fl. Herreders Sparekasse« sammen med min Kollega, Amtsraadsmedlem Mads Andersen af Asperup Hedegaard foretog Revision. Da jeg blev opmærksom paa, at Sparekassen havde betydelige Summer indestaaende i »Fyns Folkebank«, tilraadede jeg Bestyrelsen at forandre dette Forhold snarest og at fordele Kapitalen paa flere Pengeinstitutter, da det kunde være farligt for en mindre Sparekasse som denne at sætte alt paa ét Kort.

Denne Samtale foranledigede Formanden for Sparekassen, Gaardejer Niels Olsen til at søge Forhandling med Direktøren for »Fyns Folkebank«, for at erfare, hvorledes dens Forhold egentlig var, men da Direktør Larsen fik at vide, at det var mig, der havde fremkaldt Spørgsmaalet, beroligede han Formanden ved at sige, at Banken stod udmærket; Klaus Berntsens Bekymring bundede efter hans Formening alene i Misfornøjelse over, at han ikke var blevet Medlem af dens Bestyrelse. Da jeg erfarede denne Samtale og fik Vished for, at Niels Olsen ikke agtede at foretage nogen Forandring i Sparekassens Forhold til Banken, nedlagde jeg tillige med min Kollega Hvervet som Revisor.

Nogen Tid efter indtraf imidlertid en Begivenhed, der bragte Klarhed over Forholdene i »Folkebanken«, idet Fabriken »Engeldrupværk« i Grindløse Sogn ved Børgense nedbrændte Natten mellem den 23. og 24. Maj 1878. Denne Fabrik havde ført en noget omtumlet Tilværelse, dels som Uldspinderi, dels som Klædefabrik og tilsidst som Skindgarveri. Den ejedes oprindeligt af en Gaardejer i Engeldrup, men da han i Aarene 1875—76 var stedt

i stor Pengeforlegenhed, idet hans udækkede Veksler beløb sig til noget over 20,000 Kr., foruden Prioritetsgælden i hans Ejendom, henvendte han sig til Bogholderen i »Fyns Folkebank«, der havde forstrakt ham med et større Laan mod 3die Prioritetspanteret i »Engeldrupværk«, hvorefter han og Bestyreren af »Folkebanken«s Filial i Bogense, Købmand J. Nielsen overtog Ledelsen af »Engeldrupværk«, men for at konsolidere Fabrikens Fremtid, overdrog man den til 12 nordfynske Gaardejere, der uden egentlig at ane, hvad det betød, kom til at hæfte solidarisk. Først senere, men desværre for sent, lærte de, hvad Begrebet »solidarisk Ansvar« vil sige; men det blev dyre Lærepenge de maatte betale for denne Erfaring. Trods energisk Undersøgelse blev det aldrig oplyst, hvad der var Aarsag til Branden, men da det under Forhøret kom frem, at Maskiner, Lager og Raavarer m. v. var assureret langt over den virkelige Værdi i et oldenburgsk Forsikringsselskab, for hvilket Købmand J. Nielsen var Agent, og da Bygningerne ligeledes var forsikrede altfor højt i samme Selskab uden samtidig at være udslettet i »Landbygningernes Brandforsikring«, fattede Forhørsdommer Aug. Jørgensen af Odense Mistanke om Ildspaaættelse, og en Dag, da jeg tilfældig traf ham, udtalte han, at han var aldeles sikker paa, at Branden paa »Engeldrupværk« var paa, men han havde endnu ikke faaet Bevis for, hvem der havde sat Tændstikken til. Som mistænkt anholdt han Fabrikens to Ledere, og snart tilstod Formanden, som tillige var Bogholder i »Fyns Folkebank«, at baade han, Direktør Larsen og samtlige Medlemmer af Bankens Bestyrelse havde optaget store Laan uden at kunne yde fornøden Sikkerhed derfor, samt at de gensidig havde kautioneret for hinanden. Denne Oplysning blev Anledning til, at Herredsfogden foranledigede Direktør Larsen anholdt tilligemed Bankens Næstformand, som sigtet for falsk Regn-

skabsaflæggelse. Den øvrige Bestyrelse tilkaldte nu en sagkyndig Mand fra Landmandsbanken i Kjøbenhavn for at underkaste Status et kritisk Eftersyn, og dette førte til, at Banken maatte antages at have en Underbalance paa ca. 600,000 Kr., altsaa 200,000 Kr. mere end hele Aktiekapitalen. Derefter var der kun ét at gøre, nemlig at standse Udbetalingerne og sammenkalde Interessenterne til et Møde, der afholdtes paa Hotel »Sct. Knud« i Odense den 8. Juni 1878, hvor der nedsattes et Udvalg til i Forening med Bestyrelsen at overveje, hvad der skulde ske. Udvalget fandt ved fornyet Eftersyn, at Underbalancen sandsynligvis var endnu større, og at Banken burde anmeldes som konkurs. Paa en Skiftesamling vedtog imidlertid samtlige mødte Kreditorer i Henhold til Konkurslovens § 147 at ansøge Justitsministeriet om, at Boet paa Grund af dets særegne vidtløftige Beskaffenhed maatte blive behandlet af Kommissarier. I Henhold til dette Andragende udstedtes i gammeldags Kancellistil under 24. Juli 1878 følgende Kommissorium:

Christian den Niende

af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders, og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg.

Vor Gunst! Vide maa I, Borgmester i vor Købstad Odense udi vort Land Fyn, Os Elskelig Herr Johan George Christoffer Frederik Koch; Vor Appellationsretsraad, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd; Byfoged samt By- og Raadstueskriver i bemeldte Vor Købstad, Os Elskelig Valdemar Oldenburg; Prokurator ved Underretterne i Fyns Stift; Os elskelig Herr Andreas Theodor Hee Borch, Vor Kancelliraad, Ridder af Dannebrog; Forretningsfører ved Kjøbenhavns Handelsbanks Filial i bemeldte Vor Købstad Odense Herr Martin Christian Prøvensen, Ridder af Dannebrog; samt Medlem af Rigsdagens Folketing Klaus Berntsen af Højby under Odense Amt udi bemeldte

Vort Land Fyn, at eftersom til Os er indgivet en af samtlige de paa en dertil berammet Skiftesamling mødende Fordringshavere tiltraadte allerunderdanigst Begæring om, at der maa blive beskikket Skiftekommissærer til i Stedet for den almindelige Skifteret at forestaa Behandlingen og Opgørelsen af Aktieselskabet »Fyens Folkebank«s Fallitbo, saa er det efter den saaledes derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begæring samt de Os af Vor Justitsminister i denne Anledning allerunderdanigst foredragne Omstændigheder Vor allernaadigste Vilje og Befaling, at I rette Eders Lejlighed efter som Skiftekommissær at behandle fornævnte Fallitbo i hvilken Henseende I alle Maader have at holde Eder Lovgivningens Bestemmelser efterrettelige.

Skrevet paa Bernstorff den 24. Juni 1878.

Under Vor Kongelige Haand og Segl:

CHRISTIAN R.

(L. S.)

J. Nellemann.

Da Banken ved Konkursen havde ikke mindre end 970 Veksler til et samlet Paalydende af henved 350,000 Kr., samt Tilgodehavende for andre Udlaan til et Beløb af over 650,000 Kr., maatte Kommissionen gaa frem med Varsomhed, for ikke at berede Bankens 1200 Debitorer Vanskeligheder, som mange af dem, særlig under de trykkende Pengeforhold, der raadede i 1878 og følgende Aar, vilde være ude af Stand til at overvinde. Da Antallet af de anmeldte Fordringshavere var henved 2000, vilde det selvfølgelig forsinke Boets Behandling at forhandle med disse enkeltvis, hvorfor det vedtoges paa en Skiftesamling at vælge et Kreditorudvalg til paa Kreditorernes Vegne at forhandle med Skiftekommissionen. Resultatet blev heldigvis gunstigere for Kreditorerne end oprindelig antaget. Ved den første Opgørelse troede man, at uprivilegerede Kreditorer kunde opnaa en Dividende af $57\frac{3}{4}$ pCt., men ved den endelige Opgørelse viste det sig, at Boet, uagtet

Aktiekapital og Reservefond var tabt, dog gav en Dividende af $64\frac{2}{7}$ pCt. af den anmeldte Hovedstol. Anledningen til Krakket var her, som ofte senere, Børsspil, der var drevet i Hamborg af Bankens Formand, Næstformand og Bogholder samt en Adjunkt Hastrup og en Lærer Jørgensen, Rolund m. fl.

Fabriken »Engeldrupværk«s Gæld til »Folkebanken«, der med Renter og Rentes Rente udgjorde 85,000 Kr., afvikledes ret gunstigt, idet Bankens Tab paa denne Konto kun blev ca. 5700 Kr., hvorimod selve Aktieselskabet »Engeldrupværk« fik en ret ynkelig Medfart bagefter. De forannævnte nordfynske Bønder havde antaget Overretsprokurator Kaas i Kjøbenhavn som deres juridiske Konsulent, og han forsøgte først ved tre Sagsanlæg mod »Folkebanken« at faa dens Krav paa Selskabet annulleret, men alle tre Søgmaal blev afvist ved Underretten og det ene tillige ved Overretten, hvorefter Sagføreren indløste Bankens Fordring paa Selskabet. Det blev senere en dyr og langvarig Historie. De tolv Skyldnere valgte en Bestyrelse paa tre Medlemmer med Gaardejer Chr. Larsen af Ejlby som Formand, men da disse Mænd saa', at der hængik nogle Aar, uden at Fabrikens Bo blev endelig opgjort, bad de mig om gennem Justitsminister Nellemann at faa fremtvunget en Afvikling. Jeg ansaa det for min Pligt at efterkomme deres Ønske, men paa min Henvendelse til Justitsministeren, fik jeg den Oplysning, at alt, hvad Overretssagføreren havde foretaget sig ved Behandlingen af Fabrikens Fallitbo, var sket i fuld Overensstemmelse med samtlige Debitorer, hvorfor Ministeren erklærede sig ude af Stand til at kunne skride ind. Det eneste, han kunde gøre, var at sende en Skrivelse fra Ministeriet til Sagføreren med Anmodning om at faa Boet hurtigst muligt sluttet. Derved kunde denne se, at han var ved at komme paa det sorte Brædt i Ministeriet. Skri-

velsen gjorde sin Virkning; Boet blev endelig opgjort, og Tabet blev saa stort, som Følge af den solidariske Forpligtelse, at hver Aktie paa 1000 Kr. ikke blot var spildt, men medførte Tab af flere andre tusinde Kroner. En Bonde i Sørslev Sogn, hvor jeg dengang boede, havde flere Aktier og maatte for sin Part betale over 26,000 Kr., hvilket var over hans Evne. Han maatte sælge sin dejlige Gaard og flytte ind i et jordløst Hus med sin Familie, og dette gjorde saa stærkt et Indtryk paa hans Hustru, at hun kort Tid efter tog sig af Dage. Det blev saaledes dyre Lærepenge for de nordfynske Bønder at blive bekendt med Begrebet »solidarisk Ansvarlighed«.

Ved en af Skiftesamlingerne, der blev afholdt i »Folkebanken«s Konkursbo, mødte en Dag Herredsfogeden i Odense Herred, Amtmand Dahlerup med Fuldmagt for en Mand i hans Jurisdiktion, og ved den Lejlighed opstod der et hvast Ordskifte mellem ham og Skiftekommissionens Formand, Borgmester G. Koch. Paa den Tid var der et meget spændt Forhold mellem alle juridiske Embedsmænd i Odense, naar jeg undtager Borgmester Koch og Politimester Oldenburg, som var meget gode Venner. Alle de andre levede som Hund og Kat med hinanden. Dahlerup var en hidsig Mand og benyttede sig af ret stærke Udtryk, medens Koch var den mere slebne Debattør; selv om han i Formen optraadte mest hensynsfuldt, var dog de fleste af hans Sætninger som Pile, der borede sig fast i Dahlerups Sind. Da han forlod Mødet, sagde jeg til Borgmester Koch, at det var et interessant Indblik, jeg her fik i de Herrer Embedsbrøders kollegiale Forhold, hvortil Koch svarede: »Ja, hvad siger De, naar jeg kan vise Dem sort paa hvidt for, at Dahlerup elsker mig?« Hertil svarede jeg: »Jeg kan kun sige, at han ytrer sin Kærlighed paa en højst ejendommelig Maade.« Men da jeg spurgte Koch, hvorledes han var kommet i Besiddelse af

en saadan Kærlighedserklæring, fortalte han, at han i Dahlerups Jurisdiktion havde lejet et større Jagtterritorium, og da han en Dag i sin Iver efter at komme paa Skud af en Hare, uforvarende var gaaet ind over Hegnet af en Mark, som tilhørte den Stenløse Møller, hvis Jagtret han ikke havde lejet, meldte Mølleren ham straks til sin Herredsfoged, Dahlerup. Faa Dage efter lod han Koch indstævne til Møde for Retten og behandlede ham, som om han var en ren Forbryder. Det ene Ord tog det andet, og da Koch kom hjem fra Forhøret, skrev han en Ansøgning til Justitsministeriet om, at han i Anledning af den Sag maatte faa beskikket en Sættedømmer, da han formodede, at Dahlerups Optræden imod ham var et Udslag af Uvilje, hvorfor han ikke troede, at Dommen vilde blive retfærdig. Ministeriet sendte Ansøgningen til Dahlerups Erklæring, og da han absolut ønskede at dømme Koch, skrev han til Justitsministeriet, at Borgmester Koch befandt sig i en stor Vildfarelse, naar han gik ud fra, at Dahlerup nærede Uvilje imod ham. Tværtimod kunde han forsikre det høje Ministerium, at han *elskede* Borgmester Koch. Efter en saa varm Erklæring fandt Ministeriet ingen Anledning til at imødekomme Kochs Ansøgning, og Dahlerup dømte ham formentlig i Henhold til den gamle Retsregel, »at den Tjener, som véd sin Herres Vilje, men ej bereder sig og gør derefter, skal straffes meget«.

Efter at »Folkebanken«s Bo var sluttet og fhv. Bankdirektør L. Larsen havde udstaaet den ham idømte Straf, fik han Lejlighed til at gøre sig bekendt med Skiftekommissionens Opgørelse. Deri fandt han, at en Veksel til Beløb 4000 Kr. var opført paa Tabskontoen, medens den, efter hvad han senere havde erfaret, var indbetalt til Skiftekommissionens forretningsførende Medlem, Prokurator Th. Borch, men altsaa ikke af denne indbetalt i Boet. Kommissionens Formand udbad sig da en Erklæ-

ring om, hvorledes dette forholdt sig. Borch erkendte Fejltagelsen og sendte en Sparekassebog paa 4000 Kr. til Dækning af Beløbet. Nogen Tid efter udsendte Larsen en Piece, som indeholdt en skarp Kritik af Skiftekommissionens Behandling af Boet, og dette Skrift gav Anledning til allehaande Rygter, navnlig da Larsen havde den Dristighed at paastaa, at Banken, da den gik konkurs, i Virkeligheden var solvent. Jeg var paa det Tidspunkt ikke Medlem af Rigsdagen og skrev derfor til Folketinget et Andragende, der blev indbragt den 19. Januar 1885 af Frede Bojsen og af ham henvist til Finansudvalget. I dette Andragende henledte jeg Opmærksomheden paa den Diskussion, der var rejst, hvorved der var fremdraget nogle Fejl i Forretningsførelsen, der særlig ved den Maade, hvorpaa Sagen var omtalt, kunde vække Mistanke i visse Kredse om Kommissionens Arbejde. Jeg bemærkede tillige, at hvor stor Tillid jeg end nærede til Paalideligheden af det af Kommissionen med bankkyndig Bistand selv foretagne Eftersyn, laa det dog i Sagens Natur, at Offentligheden havde Krav paa i videst muligt Omfang at blive bekendt med den rette Sammenhæng, men om muligt i endnu højere Grad laa det i de enkelte Kommissionsmedlemmers Interesse, at Sagen blev fuldt belyst. Som Medlem af Skiftekommissionen anmodede jeg derfor Folketinget om, at det efter Forhandling med Justitsministeren, der snart vilde komme i Besiddelse af alle Akterne, vilde gøre sig bekendt med dem, og derefter foretage, hvad der med det nævnte Formaal for Øje fandtes rigtigt.

Borgmester Koch og Politimester Oldenburg henvendte sig i samme Anledning til Justitsministeren med Anmodning om offentlig Undersøgelse, ligesom Kommissionens Formand tilstillede Ministeren det Skrift af fhv. Bankdirektør Larsen, der indeholdt de Ankeposter, hvorpaa hans Klage var bygget. Efter at Ministeren og

Finansudvalget havde drøftet Sagen, modtog jeg fra Finansudvalgets Formand følgende Svar:

»I Anledning af det i Tinget indbragte og i hosfølgende Betænkning omhandlede Andragende meddeles Dem herved, at der paa Forslag til Finanslov for 1884—85 § 26, II, 6 er optaget et Beløb af 3.000 Kr. til det i Andragendet omhandlede Øjemed.

Kjøbenhavn, den 14. Marts 1885.

C. Berg«.

I Overensstemmelse hermed beskikkede Justitsministeren candidatus juris A. Greensteen og den bekendte Revisor Harald Meyer af Kjøbenhavn under 26. Maj s. A. til at foretage en indgaaende Revision af Regnskabet. Efter at dette var fuldbyrdet, afgav de to Mænd den 13. Oktober 1885 en Beretning til Ministeriet, hvori der udtaltes, at Hovedresultatet af Undersøgelsen var, at der burde være indgaaet i Boet 5000 Kr. mere, end der efter det aflagte Regnskab var kommet Boet til Gode, nemlig et Beløb, som Jens Nielsen af Esterbølle paastod at have betalt til den imidlertid afdøde Kancelliraad Borch. Dette var den eneste af Revisorerne paapegede Fejl, der kunde siges at have Interesse for Fordringshaverne, og der tilføjedes: »Hvad selve den egentlige Behandling af Boet angaar, da vidner den efter vort Skøn om, at der i Skiftekommissionen har været repræsenteret stor Forretningsdygtighed og Energi«. Revisionen forklarede dernæst, at Fejlen skyldtes Tillid til vor Kollega, Kancelliraad Borch, der døde som en insolvent Mand inden Revisionen sluttede. Vi fire tilbageblevne betalte saa de manglende 5000 Kr.

Fhv. Bankdirektør Larsen rejste senere til Amerika, hvor han blev til sin Død, men Hadet til Skiftekommissionens Medlemmer bevarede han til det sidste, og baade Koch, Oldenburg og jeg modtog af og til ondsindede Breve fra ham, og endnu saa sent som i Aaret 1910, efter

at jeg var blevet Konseilspræsident, skrev han til Redaktør Jørgen Pedersen, Odense, og truede ham med Søgemaal, hvis der ikke udstedtes til ham en Aktie i »Fyns Tidende«, hvilken han mente, at han i sin Tid havde tegnet sig for ved Bladets Stiftelse; men Jørgen Pedersen kunde dokumentere, at dette beroede paa en fuldstændig Misforstaaelse. Larsen rettede samtidig en Anke mod mig, fordi jeg havde købt af Boet 15 Aktier, som af Banken var tegnet i »Fyns Tidende« og mente, at jeg som Medlem af Skiftekommissionen derved havde tilvendt mig en økonomisk Fordel. Redaktør Jørgen Pedersen oplyste Larsen om, at jeg vel havde købt disse Aktier i Bankens Bo, men kun i min Egenskab af Formand for »Fyns Tidende«, til hvis Bestyrelse jeg straks efter havde overgivet Aktierne for samme Beløb, hvortil de var købt. De henligger fremdeles som et Aktiv paa Bladet, efter at de paa en Generalforsamling forgæves var udbudt til Salg for Indkøbssummen mellem Bladets Aktionærer. Ingen vidste jo dengang, hvor værdifulde disse Aktier vilde blive i Fremtiden.

ANNY THOMSEN
(1880).

VIII.

MIT ANDET ÆGTESKAB OG HØJSKOLEN I SÆRSLEV.

I Aaret 1880 meldte jeg mig som Deltager i det store nordiske Skolemøde, som skulde afholdes i Stockholm. Fra min tidligste Ungdom var jeg stærkt grebet af Tanken om Nordens Enhed, og hvor vi unge dengang mødtes ved Folkefester og Møder, istemte vi gerne: »Længe var Nordens herlige Stamme spaltet i trende sygnende Skud«, hvilken Sang slutter med Ordene: »Atter det skilte bøjer sig sammen, en Gang i Tiden vorder det ét«. Det var dog ikke det brede Lag i Folket, der var grebet af denne store Idé, men nærmest Akademikerne med Ploug som Forsanger. Imidlertid skød man over Maalet, idet man stillede efter at naa til en Statsenhed mellem de nordiske Lande.

Afrejsen til Stockholm foregik fra Kjøbenhavn den 7. August 1880. De danske Deltagere havde delt sig saaledes, at en større Part lagde Vejen over Helsingborg og Trollhättan, medens en mindre Del, hvortil jeg sluttede mig, tog over Malmø til Lund, og derfra over Jönköping med Skib over Vättern til Motala, hvorfra man fulgte Kanalvejen til Linköping og derefter med Toget til Stockholm. Selskabet havde den udmærkede Landøkonom, Docent Fjord fra den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole til Fører. En Dag spurgte jeg ham, om han var Højre-

eller Venstremand. »Ingen af Delene,« lød Svaret; »jeg er en ganske anden Mand; jeg er Forsøgsmand.« Paa Turen traf jeg sammen med mange kendte Mænd, baade Lærere og Rigsdagsmænd, ligesom jeg ogsaa stiftede Bekendtskab med Forfatteren Zacharias Nielsen, med hvem jeg sluttede et Venskab, der varede til hans Død. I Lund var der et længere Ophold, for at Deltagerne kunde faa Lejlighed til at se Byen og især dens navnkundige Domkirke, der vistnok er Nordens ældste Hovedkirke. Af dens Ydre lægger man især Mærke til Koret med den aabne Pillegang og de takkede Tinder, der symboliserer Kristi Tornekroner. Fra Lund kørte vi videre til Jönköping, hvor vi skulde overnatte. Her blev der om Aftenen holdt et livligt Møde i Byens Trädgård under Ledelse af Docent Fjord, som indledede med en Tak til Autoriteterne, der saa venligt havde taget imod de danske Deltagere. Det vakte stor Moro i Forsamlingen, at Fjord, som den brave Vestjyde han var, udtalte Byens Navn Jönköping saa det lød som Ringkøbing, og dette gentog sig ikke mindre end fire Gange. Mange Taler blev holdt, og jeg maatte da ogsaa efter Fjords Anmodning sige nogle Ord. Den fynske Præst, Pastor Trojel fra Kerteminde-Rynkby, stod som en opmærksom Tilhører, indtil en af Talerne udbragte et Leve for Pressen, men han hørte fejl og troede, at det var en Tale for Præsten. Dybt bevæget over denne Opmærksomhed tog han som eneste Præst i Følget Ordet for at udtrykke sin Glæde over, at de mange Lærere og Lærerinder, der deltog i dette Møde, havde saa meget tilovers for Præsterne, at de istemte et saa fuldtonigt Hurra for ham. Han hilstes med en forstaaende Latter, og da han blev gjort opmærksom paa sin Fejltagelse, blev han skamfuld og vilde forlade Talerstolen, men jeg, som stod ved dens Fod og var en god Bekendt af Trojel, bad ham ikke tabe Hovedet,

men straks fortsætte med nogle Ord for Børnene. Han vendte sig paany mod Tilhørerne og holdt derefter en smuk Tale for de Smaa, for hvis Skyld Lærere og Lærerinder overhovedet var til. Næste Morgen, Søndag den 8. August, laa der ved Bryggen to Skibe parat til at føre os over Vättern til Motala, og da Klokken var 10, landede vi ved Øen Vissingsö, hvor der ventede os Frøkost paa Ruinerne af det gamle Herresæde Brahesborg; forinden opfordrede Fjord os til at tage Øens ejendommelige Kirke i Øjesyn, idet den var en af de faa Kirker i Sverige, der havde beholdt sit katolske Præg, trods Reformationens Indførelse. Jeg gik da ogsaa ind i Kirken, som efterhaanden blev stuvende fuld. Før vi forlod den, gik Kantor Holst op til Orgelet og intonerede Pilgrimssangen:

»Dejlig er Jorden,
 prægtig er Guds Himmel,
 skøn er Sjælenes Pilgrimsgang;
 gennem de fagre Riger paa Jorden
 gaa vi til Paradis med Sang«.

Hvor ofte jeg end havde hørt og været med til at synge denne herlige Salme, forekom det mig, at den aldrig havde lydt saa fuldtonig som denne Søndag Morgen. Sangen greb mig saa dybt, at jeg uvilkaarligt maatte spørge mig selv, om jeg med Sandhed kunde synge: »Dejlig er Jorden«, da jeg i det Øjeblik følte mig saa ene, som aldrig før. Mit Hjem var jo blevet øde efter min Hustrus og mit eneste Barns Død, og medens Sangen tonede, bøjede jeg mit Hoved og bad til Gud om, at han paany vilde give mig et Hjem og skænke mig en god Hustru. Da Salmesangen forstummede, løftede jeg uvilkaarligt Hovedet og saa', at der lige overfor mig stod en dejlig, ung Kvinde, der deltagende betragtede mig med sine store, klare Øjne. Jeg blev betaget af hendes Skøn-

hed og Ungdom, og i samme Øjeblik var det, som jeg hørte en Stemme hviske til mig: »Din Bøn er hørt; dér staar den Kvinde, Vorherre vil give Dig til Gengæld for, hvad Du har mistet.« Fra det Øjeblik af var jeg aldeles overbevist om, at hun skulde blive min Hustru, og, Aarsdagen efter, den 8. August 1881 stod vi som Brud og Brudgom for Alteret.

Under Frokosten paa Brahesborg præsenterede jeg mig for hende og fik at vide, at hun var Datter af Gros-serer O. C. Thomsen i Kjøbenhavn, og at hun hed Anny; da jeg spurgte, om hun var Lærerinde, svarede hun Nej. Anledningen til, at hun var kommet med i dette Rejseselskab var den, at hendes Fader nogle Dage forud havde fortalt hendes Moder, at der i Aviserne stod en Meddelelse om, at andre end Lærere og Lærerinder for en rimelig Betaling kunde slutte sig til Selskabet, fordi der ikke var saa mange Deltagere, der havde valgt denne Rute. Hendes Fader havde da spurgt Moderen, om hun ikke vilde tage med paa denne interessante Tur, og hun tog med Glæde mod Tilbudet paa det Vilkaar, at Datteren ogsaa kom med. Anny sagde, at hun havde lagt Mærke til mig, da jeg stod og betragtede Altertavlen i Lund Domkirke, og dér havde en Dame fortalt hende, hvem jeg var; desuden havde hun Aftenen forud hørt mig tale ved Mødet i Jönköping. Det var muligvis det, tænkte jeg, der var Anledning til, at hun inde i Kirken havde staaet og betragtet mig. Denne Rejse, der for Familien Thomsen syntes saa tilfældig, var for mig et Bevis paa Guds forunderlige Førelse.

Fra Motala gik Rejsen ad Kanalvejen til Linköping. Det interesserede mig meget at se disse ejendommelige Vandveje, som man har tilvejebragt i Sverige; men da vi om Aftenen den 8. August naaede Nyen, var det Regnvejrr, og Mødets Deltagere blev ved Bryggen modtaget af

Byens Ungdom med en Pibekonzert. Formodentlig havde de ikke dør set saa mange Danske siden Christian den 2dens Tid, og de havde muligen ved Erindringen om det stockholmske Blodbad bevaret et alt andet end venligt Indtryk af dette Folkefærd. Næste Dag fortsattes Turen med Jernbane til Stockholm. Under Opholdet dør tog jeg levende Del i Lærermødet og hørte en Række Foredrag. Den sidste Eftermiddag, før Mødet sluttede, afholdtes der en festlig Sammenkomst paa Hasselbacken, hvor der skulde holdes Taler af Ordførere fra samtlige skandinaviske Lande. Kort før Mødets Begyndelse kom Folketingsmand, Professor Brix hen til mig og sagde, at han forgæves havde søgt mig hele Dagen for at sige, at Bestyrelsen for de danske Deltagere enstemmigt havde vedtaget, at jeg skulde tale. Forbavset spurgte jeg, hvordan det kunde falde dem ind ikke at underrette mig derom i Tide, hvortil han svarede, at Planen for Festen først blev lagt Dagen forud, og den lød paa, at Formanden for Eksamenskommissionen, Professor Holbæk skulde tale som Repræsentant for Danmark, Professor Brix som Repræsentant for de danske Købstadslærere og jeg som Repræsentant for Landsbylærerne. Han tilføjede, at flere havde meldt sig frivilligt til at udøve det sidste Hverv, men Komitéen fastholdt, at det skulde tilfalde mig. Jeg maatte da tage imod det. Foredragene holdtes skiftevis mellem de ordførende Talere fra alle de nordiske Lande, og for mig blev det en Oplevelse at tale ved denne enestaaende Lejlighed til en saa opmærksom og interesseret Forsamling. Jeg sluttede med et Leve for ubrødeligt Sammenhold mellem Nordens Folk og hilstes med Haandklap og Hurraraab af hele Forsamlingen. Dagen efter indeholdt de Stockholmske Blade et i høj Grad velvilligt Referat af min Tale. Hjemrejsen foregik over Göteborg.

Efter Sommerferien tog jeg til Møen for at besøge

min Ven FredeBojsen. Vi fristede tidligt samme Skæbne; hver af os havde mistet sin Hustru og et Barn, og nu havde vi begge været Enkemænd i flere Aar. Jeg opholdt mig nogle Dage i hans smukke Hjem paa Rødkilde, hvor jeg samtidig fik Lejlighed til dagligt at besøge Højskolens dygtige Forstander Johan Andersen, som jeg tidligere har omtalt. Inden jeg forlod Frede Bojsen, tog jeg en Morgen med ham ud for at se hans ejendommelige Skov i »Ulfshale«, hvor der findes en saa mangfoldig og sjælden Plantevækst, at Skoven ofte faar Besøg af Studerende med deres Lærere fra den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Midt i den er der rejst et Taarn, hvorfra der er en herlig Udsigt over Møen, Sydsjælland, Østersøen og en Del Øer i Smaalandsøen. I Skovens Udkant, tæt ved Ulfssund, findes der endnu en gammel Skanse fra Svenskekrigen 1659. Efter at vi havde vandret i nogle Timer, satte vi os paa en Grøftekant, hvor Bojsen aabnede en medbragt Smørrebrøds kurv, og da vi havde spist Frokost, sagde han pludselig til mig: »Hør Berntsen, jeg har en Hemmelighed, som jeg vil betro Dem, og det er den, at jeg er ved at blive forlovet med Frøken Augusta Konow fra Norge, Søster til Stortingsmand Wollert Konow, der er gift med min Søster Ida. Frøken Konow kommer i Morgen fra Udlandet; da jeg skal møde hende i »Tivoli«, følger jeg i Morgen med Dem til Kjøbenhavn og beder Dem spise til Middag sammen med os. Jeg svarede: »Tak for Indbydelsen,« og tilføjede, at jeg ogsaa bar paa en Hemmelighed, som jeg nu vilde betro ham. Og saa fortalte jeg, at under min Rejse til Skolemødet i Stockholm havde jeg paa en mærkelig Maade truffet en ung Dame, som jeg vilde bejle til, saa snart jeg kom til Kjøbenhavn. Bojsen tog mig i sine Arme og sagde: »Saa ønsker vi hinanden til Lykke og beder Vorherre om, at han paany vil give hver af os et

**KLAUS BERNTSEN OG HUSTRU
(1881).**

lykkeligt Hjem.« Aftenen efter blev han forlovet og jeg faa Dage senere. Mit Bryllup holdtes som sagt den 8. August 1881 i St. Jacobs Kirken paa Østerbro. Vielsen foretoges af Pastor Krag, der havde døbt og konfirmeret Anny, og Bryllupsmiddagen indtoges i hendes Hjem i Villaen Nr. 100 paa Østerbrogade, paa hvis Grund og Have »Store Jakobsborg« nu er opført. Frede Bojsen, der var min Forlover, holdt Festtalen, og min over 80-aarige Moder tog ogsaa Ordet, vistnok for første Gang i sit Liv. Paa sin jævne og indtrængende Maade bød hun Bruden et hjærteligt Velkommen i sin Familie. Efter hendes Tale sagde Frede Bojsen spøgende: »Nu véd man da, fra hvem Klaus har arvet sine Talegaver.«

Nogen Tid efter vort Bryllup rejste vi til Højby, hvor vi fik en festlig Modtagelse. Paa Stationen var der mødt et stort Antal af Sognets Beboere, der med Faner og Musik førte os til vort Hjem. Da jeg nogen Tid forud havde lovet at overtage Ledelsen af den ny Højskole i Særslev, solgte jeg min Skole i Højby til Friskolekredsen og flyttede i Foraaret 1882. Det var ikke let for mig at forlade min gamle Kreds i Højby, hvor jeg havde arbejdet i henved 20 Aar og under Kamp og Strid ført Friskoletanken til Sejr. Da jeg sluttede Virksomheden, talte min Skole ca. 80 Elever, medens der kun fandtes ti i Statsskolen.

Ved Indvielsen af Særslev Højskole mødte en meget stor Forsamling, der med Opmærksomhed lyttede til det Program, jeg udviklede for mit Fremtidsarbejde. Som Kredsens Folketingsmand havde jeg ikke alene holdt en Række politiske Møder, men havde ofte talt ved Folkefester, og det gav Anledning til, at mange af mine Vælgere, men især Gaardejer Knud Jensen af Særslev, fik Lyst til at rejse en Højskole paa »Sletten« — saaledes kalder man i daglig Tale den Del af Nordfyn, der nord for Landevejen mellem Odense og Bogense grænser ud til Fjorden og

Kattegat. I min Barndom betragtede Fynboerne Slettens Befolkning som en Slags Molboere, men jeg fandt snart, at heri havde man gjort dem Uret. Beboerne var jævne og stræbsomme Mennesker, der levede i Nøjsomhed, og gennem Aarene havde udviklet en betydelig Husflid, særlig som Lærredsvævere, hvorpaa man ved de store Markeder i Odense saa' Beviser. Efterhaanden som jeg kom i Forbindelse med Befolkningen, fik jeg den kær og lærte at skønne paa dens Trofasthed, og da Sørslev Højskole ligger nord for Odense-Bogense-Landevejen, regnede jeg mig altid for Slettebo. Allerede under mit Ophold paa Kolds Skole i Ungdomsdagene traf jeg en Mand fra den Egn. Det var den senere saa kendte Friskolelærer Hans Nielsen i Stige. Han talte Slettensproget rent og uforfalsket. I Stedet for at sige: Vogn, Ovn og Kakkelovn, sagde han: Øvni, Vøvni og Kakkeløvni, ligesom: heir, deir og alle Steir i Stedet for: her, dør og alle Steder. Saaledes havde Sletteboerne gennem Tiderne bevaret deres særegne Bondemaal. Men da Jernbanen fra Odense til Bogense førtes over Sletten, kom Folk i lettere Forbindelse med andre Egne, og derved gik denne ejendommelige Udtale lidt efter lidt tabt.

I politisk Henseende var Søndersøkredsen, som for Størstedelen bestod af Sletteboere, en meget omstridt Kreds, der skiftevis valgte snart en Højre- snart en Venstremand, indtil Højmark vandt et lille Flertal for Venstre. Hans to første Modkandidater var den senere kendte Fører for Agrarbevægelsen Andersen Rosendal, og »Folkbanken«s Direktør L. Larsen. Førstnævnte var Højres og sidstnævnte de Radikales Kandidat. Uagtet Venstre paa Sletten saaledes stod delt i to Lejre, traf de dog den Aftale, at den af Kandidaterne, som fik mindst Tilslutning ved Kaaringen, skulde trække sin Kandidatur tilbage, og da Højre, som var mest bange for Bankdirektø-

**HØJBY FRISKOLE
(1881).**

SÆRSLEV HØJSKOLE
(1882).

ren, erfarede denne Aftale, vedtog de ved Haandsoprækningen i stort Tal at stemme for Højmark, som de ansaa for den mindst farlige af Venstres Kandidater. Han beholdt Kredsen i mange Aar. Han havde den Egenskab, at han kunde holde ud at gaa rundt mellem Folk paa Besøg i dagevis, og ved sin jævne Færd vandt han efterhaanden Tillid. Naar han holdt Vælgermøde, var der i Reglen et Par Dages Ophold imellem Møderne, og disse Dage benyttede han til at gaa fra Hus til Hus for at hilse paa den enkelte Vælger. Sønder sø Kro, hvor Valget dengang fandt Sted — nu er Valgstedet flyttet til Otterup Station — var Skuepladsen for mange Bataljer; Kroen var Typen paa en gammel Landevejskro.

Da Sørslev Højskole blev aabnet, sad Bønderne i vanskelige økonomiske Kaar, ikke blot paa Sletten, men overalt i Landet. I mange Aar, efter at Jordene var merglet og drænet, var Driftsmaaden indrettet paa Kornsalg, medens Kvægavl og Mejeridrift i høj Grad var tilsidesat, men nu, da Tiden krævede en anden Ordning, maa det siges til den danske Bondes Ros, at han i Løbet af faa Aar vendte Bladet og indstillede sig paa at tilvejebringe sine Indtægter ved Salg af forædlede Produkter samt Heste, Køer og Svin. Denne Resoluthed gav sig navnlig et smukt Udslag i de mange Andelsmejerier, der i Løbet af kort Tid oprettedes. Det hændte ofte, at jeg maatte ud og træffe Overenskomst mellem Husmænd og Gaardmænd og skrive Vedtægter for hver enkelt Mejeri. Nogle Steder holdt det haardt for mig at faa ordnet Reglerne for Afstemningen af disse Foretagender, idet nogle holdt paa, at hver Mand skulde have lige saa mange Stemmer, som han havde Malkekøer, medens jeg holdt paa, at en saadan Ordning vilde blive en Kilde til Splid mellem Gaardmænd og Husmænd, da de sidste, som var de fleste i Tal, kun vilde faa hver én eller to Stemmer. Derfor foreholdt jeg

Gaardmændene, at her maatte det være Menneskene og ikke Køerne, der var afgørende for Stemmeretten. Det lykkedes mig at faa dem til at indse, at denne Ordning var den eneste retfærdige. Jeg har tit undret mig over, at Andelsbevægelsen, som gav sig saa smukt et Udslag ved Sammenhold og Tillid mellem Landmændene, kunde finde Jordbund paa en Tid, hvor den politiske Kamp i den Grad satte Skel mellem Mennesker, at man til daglig havde svært ved at omgaas i Fordragelighed. Før Husmændene havde denne Bevægelse stor Betydning, idet Mælken fra deres Køer og Smørproduktet heraf fik samme Værdi for dem som for Gaardmændene. Foretagendet betød overhovedet kun god Udvikling. Man valgte i Fællesskab sin Bestyrelse, og denne fik Lejlighed til at føre en udvidet Korrespondance og aflægge en nøjagtig Regnskabsførelse; man fik et større Indblik i vore Omsætningsforhold, og ved Generalforsamlinger drøftede man mange vigtige Fællesanliggender.

Sørslev Højskole, der kun var beregnet paa ca. 50 Elever, blev allerede det næste Aar efter dens Aabning besøgt af saa mange, at jeg maatte leje Nattely til en Del af dem omkring i mit Nabolag, og mine flinke, dygtige Medlærere, først Landbrugskandidat S. P. Petersen, der endte som Sekretær i de jydsk Landboforeninger, og senere Sønderjyden, Landbrugskandidat Martensen, der nu sidder som en anset Gaardmand i Blanke, blev meget afholdt ikke blot af Eleverne, men ogsaa blandt Egnens Folk. Jeg holdt en Række offentlige Foredrag, og disse blev snart saa talrigt besøgt, at Skolen ikke kunde rumme de mange Tilhørere. Derfor stiftede jeg et nyt Andelsforetagende med det Formaal at opføre et Forsamlingshus ved Siden af Skolen; Anders Bentsen, der var Leder af Haandværkerskolen ved Vallekilde Højskole, leverede Tegningen; men vi havde det Uheld, at en Nat, da Mu-

rene var opført, men Sparreværket endnu ikke paasat, blev det et forrygende Stormvejr med stærkt Regnskyl, og da jeg kom op næste Morgen, laa hele Murværket omblæst. Saa maatte vi begynde forfra. Dog, omsider stod Huset færdigt, og jeg holdt saa hver Uge offentlige Møder og havde den Glæde at se Salen fyldt og mærke den vaagnende Interesse mellem Tilhørerne.

Desværre blev min Virksomhed ved Sørslev Højskole kun af forholdsvis kort Varighed paa Grund af min Genindtræden i Rigsdagen, der lagde saa stærkt Beslag paa mine Kræfter, at det var vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at forene disse to Gerninger, men navnlig ogsaa fordi min Hustru blev syg i Aaret 1888 og stadig maatte være under Lægetilsyn. Saa længe hun var rask, havde hun taget ivrig Del med mig i Højskolens Arbejde, idet hun om Sommeren underviste Eleverne i Skrivning, Gymnastik og Haandgerning, ligesom hun med stor Opofrelse tog sig af de af vore flinkeste mandlige Elever, der ønskede at gaa videre i deres Undervisning f. Eks. i Sprog, og det er ikke faa, der har Grund til at mindes hende med Taknemmelighed, fordi hun hjalp dem frem i Verden. Herpaa skal jeg give et typisk Eksempel.

Tæt ved Højskolen boede en Husmand, der passede min Have og gik til Haande i Huset. Han havde en Søn, der var usædvanlig begavet, og da han kom paa Højskolen som Elev, lagde baade min Hustru og jeg Mærke til hans Flid og gode Evner. Min Hustru sagde til mig, at det maatte jo være en Pligt for os at hjælpe denne unge Mand frem, og jeg kaldte ham da ind til mig en Dag og spurgte, om der var noget, han havde Lyst til at blive uddannet i, eller om han — ligesom sin Fader — vilde være Landarbejder. Han svarede, at det, han ønskede at blive, kunde det næppe nytte at tale om, thi han havde ingen Udsigt til at opnaa det, fordi han manglede baade

Penge og Kundskaber. Jeg bad ham trods de mørke Udsigter dog fortælle mig, hvad han tænkte paa, og han betroede mig da, at han saa gerne vilde være Officer. Jeg lovede at hjælpe ham, og min Hustru paatog sig at læse Fransk med ham; en af Lærerne gav ham den første Undervisning i Matematik, og begge undrede de sig over hans hurtige Nemme og Flid. Hidtil havde han kun gaaet i Skole hos Førstelærer Lund i Sørslev, en Mand, jeg forøvrigt lærte at kende som en af de dygtigste Lærere, der fandtes i Nordfyn. Da den unge Mand havde været paa Højskolen et halvt Aar, lod jeg ham fortsætte som Tjenestekarl hos min Nabo Sommeren over, hvorefter jeg gav ham fri Undervisning paa Højskolen næste Aar. Saa hurtigt, som det var gørligt, lod jeg ham møde paa Session i Bogense, hvor han blev udskrevet til Infanterist. Jeg raadede ham til, hvis han af Chefen blev spurgt om sin Livsstilling, at svare, at han var Landmand for jeg vidste, at den militære Aand paa de Tider ikke gerne tillod, at en ung Mand, der var Tjenestekarl, blev Officer. Han blev indkaldt til Militærtjeneste i Odense, og jeg betalte en Premierløjtnant for at fortsætte hans Undervisning i Fransk og Matematik nogle Aftner ugentlig. Desuden foreslog jeg ham først at lade sig uddanne til Underofficer og saaledes gaa alle Grader igennem, inden han kunde komme i Officersskolens yngste Klasse; denne var bestemt til hvert andet Aar at optage tyve dygtige unge Mænd, som ikke forud havde erhvervet sig akademisk Dannelse eller paa anden Maade faaet en fyldigere Undervisning end den, der opnaaedes i Folkeskolen. Han var flittig i enhver Henseende og vandt sine Foresattes Tillid og Velvilje, men da han naaede den Alder, i hvilken han kunde optages i Officersklassen, sendte han mig en Dag den sørgelige Meddelelse, at Kaptajnen havde nægtet at anbefale ham — udelukkende af den Grund, at

han talte fynsk. Da jeg vidste, at Kaptajnen selv havde giftet sig med en fynsk Bondepige, ganske vist velhavende, oprørtes mit Sind over, at han vilde nægte denne flinke unge Mand at komme frem, blot fordi han talte sit jævne Bondemaal. Jeg rejste til Odense, opsøgte Kaptajnen og bad ham sige mig, hvad Grunden var til, at Husmandens Søn var blevet nægtet Anbefaling. Kaptajnen svarede, at han overfor sin Stand ikke kunde forsvare at indstille en Mand, hvor begavet og dygtig han end var, til Officer, naar han var Søn af en fattig Husmand og vedholdende talte fynsk; derimod vilde han gerne varmt anbefale ham til Underofficer. Jeg gjorde da Kaptajnen opmærksom paa, at han ikke her handlede i Hærlovens Aand. Kaptajnen svarede mig da: »Jeg bryder mig Satan om, hvad der staar i Hærloven.« Efter længere Forhandling med ham bad jeg ham, om han ikke vilde skrive paa Ansøgningen, at den unge Mand var vel egnet til Befalingsmand, da jeg nødig vilde have, at han skulde skrive »Egnet til Underofficer«. Dette lovede Kaptajnen. Jeg havde derefter den Glæde, at General Hammer, der havde været min Kompagnichef, medens jeg var Rekrut, gav ham en saa smuk Anbefaling, at hans Ønske blev opfyldt; han blev optaget i Officersskolens yngste Klasse, hvorfra han efter to Aars Forløb dimitteredes med en saa fin Eksamenskarakter, at ingen Elev i de foregaaende Aar havde opnaaet et saa højt Pointstal. Saaledes laa Forholdene dengang. Jeg omtalte dette senere under en Forhandling i Folketinget, hvor jeg ankede over, at en Mand, der f. Eks. talte jydsk som J. C. Christensen eller bornholmsk som Madvig, kunde opnaa de højeste Stillinger i Samfundet, medens en Mand, der talte fynsk, havde stor Vanskelighed ved at blive Løjtnant.

Husmandssønnen endte som Kaptajn ved teknisk Korps.

En anden ung Mand, som jeg har haft den Glæde at yde en hjælpende Haand, var den nu saa bekendte Komponist Carl Nielsen. Hans Fader var en talentfuld Landsbymusiker. Ingen af hans Børn maatte faa Lov til at lære at spille, fordi det var en daarlig Levevej. Den lille Carl elskede imidlertid Musikken, og Geniet skal nok vide at bane sig Vej, trods alle Hindringer.

En skønne Dag, da han legede med en Hammer, opdagede han, at Brændestykkerne i en Favn Bøgebrænde, der var stablet op udenfor Huset, gav forskellig Tone fra sig, naar han bankede paa dem — de store Stykker gav en dyb, de smaa en høj. Hans Broder blev nu ogsaa udrustet med en Hammer, og de to øvede sig i at fremkalde Melodier, som de kendte. Godsejer Langkilde, der ejede Huset, kom netop forbi og spurgte Drengene, hvad de tog sig for. »Vi spiller,« sagde Carl. Da Langkilde opfordrede dem til at give et Nummer til bedste, spillede de »Den Gang jeg drog af Sted«. Som Belønning fik de en 25 Øre — det var hans første Honorar.

En Tid efter fik han Mæslinger, medens Faderen var ude at spille til Gilder. For at opmuntre ham satte Moderen sig tit hen ved hans Seng og sang for ham. Han fik ogsaa Lov til at laane Faderens gamle Violin og morede sig med at finde Sangmelodierne frem. Da Faderen kom hjem, overraskede Carl ham med at kunne spille dem allesammen paa Violinen. Den Gamle indsaa nu, at Musikken var Sønnens naturlige Anlæg og begyndte selv at give ham Undervisning.

Efter nogle Aars Forløb naaede han saa vidt, at han kunde følge med og spille til Bondegilderne. Engang kom de ogsaa over og spillede i Højby Skytteforening, som jeg ledede. Vi lagde Mærke til, hvor flinkt den unge Mand haandterede Violinen, og nogle Gaardmænd og jeg blev enige om at hjælpe ham frem i Verden. Da han nogen

Tid efter blev ansat ved Regimentsmusikken i Odense, sørgede vi for, at han samtidig fik Undervisning hos Klokker Larsen, der havde gennemgaaet Musikkonservatoriet i Kjøbenhavn og nu var Dirigent for Odense Musikforening.

Nogle Aar senere skrev Klokken Larsen til mig, at han ikke kunde føre sin Elev videre, men bad mig hjælpe til, at Carl Nielsen kom ind paa Konservatoriet, der dengang lededes af Komponisten N. W. Gade.

Jeg opsøgte Gade, der den Dag desværre var i daarligt Humør og modtog mig meget køligt. Da jeg fortalte lidt om Carl Nielsens første Skridt paa den musikalske Løbane og tilføjede, at han allerede var begyndt at komponere og sikkert var et Geni, bemærkede Gade tørt, at det var der saa mange, der troede om sig selv. Jeg svarede hertil, at det ikke var den unge Mand, men mig, der troede det. Da jeg imidlertid ikke selv kunde afgøre det, kom jeg jo netop til Gade, for at bede ham afsige sin Dom. Han svarede i en vranten Tone, at alle Pladser paa Konservatoriet allerede var besat. Jeg mindede ham da om, at vi, der var et lille Folk, ikke havde Raad til at lade mulige Kræfter gaa til Spilde og bad ham indtrængende om i det mindste at tale med Carl Nielsen selv og danne sig et Skøn om hans Evner.

Gade bemærkede, at han sandelig ikke havde Penge til at dække Rejsudgifterne, hvortil jeg svarede, at det havde jeg heller ikke bedt om — jeg vilde være tilfreds, hvis han bare vilde opgive en Dag, hvor han kunde tage mod min Protegé. Paa den fastsatte Tid mødte Carl Nielsen, og til min store Glæde blev Gade saa begejstret for ham, at han endogsaa tildelte ham en Friplads paa Konservatoriet. Hans Fremtid var dermed sikret.

Da Carl Nielsens Opera »Saul og David« første Gang blev opført paa Det kgl. Teater, dirigerede han selv. Ef-

ter Forestillingens Slutning mødte jeg i Forhallen hans Fader, der omfavnede mig og med Taarer i Øjnene takkede mig for, hvad jeg havde været for Carl — »jeg havde aldrig troet, at jeg skulde komme til at opleve den Glæde at se min Søn dirigere det kongelige Kapel.«

Da jeg var blevet Forsvarsminister fandt jeg en Dag blandt mine Papirer en March, som den gamle Landsby-musikant engang havde komponeret til Højby Skytteforening. Jeg bad Carl Nielsen udsætte den for Militær-orkester, for at sætte sin gamle Fader et varigt Minde. Nu hører den til de militære Musikkorps' faste Reper-toire.

— Som før omtalt besluttede jeg mig til at opgive min Stilling som Forstander for Særslev Højskole og lod derfor indkalde til en Generalforsamling for at faa Skolens Ledelse overdraget til en anden. Det var jo vemodigt at skulle slutte sin Virksomhed som Skolemand, en Gerning, jeg havde ofret mig for i henved en Menneskealder, og det gjorde det ikke lettere, da jeg erfarede, at Højskolens Venner nødig vilde give Slip paa mig. Jeg modtog nemlig fra henved 200 bosiddende Mænd i Særslev og Omegn en indtrængende og ærefuld Opfordring til at fortsætte. Men min Beslutning var taget efter moden Overvejelse, og jeg saa' mig ikke i Stand til at forandre den. Derimod lovede jeg at bevare min Bolig til Sommerbrug i Særslev og at fortsætte som Formand for Særslev Sogneraad, hvilken Stilling jeg beklædte i 18 Aar.

Overrettsprokurator Alberti havde i sin Tid arbejdet for at faa oprettet en Forsikring af mindre Bygninger paa Landet i Sjælland, men først i 1889 lykkedes det at bevæge Justitsminister Nellesmann til at indbringe Forslag herom, og da dette var ophøjet til Lov, stiftede man

»Sjællands Brandforsikring«, i hvilken jeg blev Kontorchef. Ikke faa Aar havde jeg da befattet mig en Del med Forsikringsvæsenet; fra 1883 til 1887 var jeg saaledes Medlem af Repræsentantskabet for Landbygningernes almindelige Brandforsikring, men under den Kamp, der under Provisoriet førtes mellem Højre og Venstre, blev mit Genvalg i 1887 kasseret paa Grund af en Klage fra nogle fynske Højremænd. Sagen var, at det aldrig var blevet klart, om Fæsterne ifølge Foreningens Love havde Valgret eller ej, og da det viste sig, at en Del af dem havde stemt paa mig, blev der Flertal i det nyvalgte Repræsentantskab for at nægte Godkendelse af mit Valg, til trods for Formandens, Etatsraad Tvermoes' indtrængende Advarsel, og jeg blev da ombyttet med den fynske Højremand, der havde det største Antal Stemmer efter mig. I Stedet for først at afgøre Spørgsmaalet om Fæsternes Valgret og derefter om fornødent holde Omvalg, gik man den modsatte Vej.

— Jeg havde ligeledes været Medlem af Bestyrelsen for en Løsøreforsikring, den saakaldte »Ravnsholdtkasse« i Fyn, hvor det lykkedes mig at faa nedsat et Udvalg med det Formaal for Øje at fremsætte Forslag om en Forhøjelse af Tariffen for de større Forsikringer, og uagtet det lykkedes at opnaa Enighed i dette Udvalg, kunde en ny Tarif ved to efterfølgende Generalforsamlinger ikke opnaa tre Fjerdedels Majoritet i Overensstemmelse med Selskabets Love, hvorefter den gamle Tarif vedblev at gælde. Det skal siges til Ære for Ravnsholdtkassens daværende Formand, Baron Schaffalitzky de Muckadell, at han af Harme over, at Udvalgets Forslag ikke blev gennemført, nedlagde sit Hverv som Formand — en Protest mod den reaktionære Aand, der havde sejret. Efter dette oprettede de fynske Bønder en ny Løsøreforsikring under

Navn »Den fynske Bondestands Brandforsikring«. Som Kontorchef i »Sjællands Brandforsikring« arbejdede jeg for, at Forsikringen skulde udvides til samtlige Østifter, hvorefter den fik Navn af »Østifternes Brandforsikring for mindre Landbygninger«. Da Forsikringen var organiseret, valgtes Folketingsmand N. J. Larsen til dens Formand, og det lykkedes os ved en energisk Agitation at udvide Foreningens Medlemstal i stedse stigende Grad.

For at kunne varetage min Gerning som Kontorchef, flyttede jeg til Kjøbenhavn og tog Bolig i Livjærgade paa Østerbro.

IX.

MIT MØDE MED KONGEN OG KRONPRINSEN.

MIT første Møde med Kronprins Frederik, senere Kong Frederik den Ottende, fandt Sted paa Odense Slot den 19. December 1881. Nogle Dage forud havde jeg modtaget et venligt Brev fra Stiftamtmand Heltzen, hvori han anmodede mig om at møde paa Slottet sammen med Odense og Assens Amtsraad, som han gerne vilde præsentere for Hans Kongelige Højhed. Stiftamtmanden sluttede sit Brev med en Bemærkning om, at jeg maatte sætte alle Hensyn til Side og komme til Stede; han vilde sætte særlig Pris paa min Nærværelse og tilføjede: »De véd jo ikke, hvilken Betydning det kan have for Deres politiske Fremtid, at Landets vordende Konge tidligt lærer Dem personligt at kende. »Jeg rejste altsaa til Odense, og ombord paa Færgen erfarede jeg, at Kronprinsen var rejst med samme Tog for som Formand for Frimurerne at indvie »Provinsiallogen«.

Da Amtsraadene om Eftermiddagen var samlet, kom Kronprinsen til Stede og hilste venligt paa os alle, men til mig sagde han, at det var ham en særlig Glæde at gøre mit Bekendtskab, og han takkede mig, fordi jeg trods Travlhed i Rigsdagen var taget til Odense og, som han erfarede, alene for hans Skyld. Blandt andet spurgte Kronprinsen mig, hvorfor jeg aldrig havde hilst paa ham i Kjøbenhavn. Jeg svarede, at det ikke var faldet mig

ind, at man kunde gaa op for at tale med Kronprinsen, naar man ikke havde noget specielt Ærinde. Hertil svarede han, at han vilde modtage mig naar som helst. Efter at der var serveret en lille Forfriskning, tog Kronprinsen venligt Afsked med os, og til mig sagde han: »Saa kan jeg altsaa vente, at De vil glæde mig med Deres Besøg?« Jeg svarede, at det jo vilde være mig en Ære at følge denne Opfordring, og jeg bad ham sige mig, hvilken Dag i Ugen det var ham belejligst. Svaret lød, at jeg helst maatte komme en Torsdag, for den Dag gav han ikke almindelig Audiens, og da der var noget, han specielt vilde tale med mig om, ønskede han, at der blev god Tid til Raadighed.

En af de første Torsdage i Aaret 1882 gik jeg saa op paa Amalienborg og spurgte Adjudanten, Kaptajn Bull, om det var Kronprinsen belejligst at modtage mig, hvortil Kaptajnen svarede, at Kronprinsen ikke gav Audiens om Torsdagen, men da jeg meddelte ham, at jeg netop var anmodet om at komme en Torsdag, svarede han, at det vidste han ikke noget om, men saa skulde han straks melde mig. Medens jeg stod og tog Overtøjet af, kom Kronprinsen, hilste mig med et »Glædeligt Nyt-aar« og takkede, fordi jeg huskede, hvad jeg havde lovet ham i Odense. Da jeg kom ind i hans Modtagelsesværelse, sagde han, at han havde anmodet mig om at komme, fordi han gerne vilde have en politisk Samtale med mig, men, tilføjede han, jeg maatte ikke misforstaa ham; saa længe hans Fader levede, vilde han ikke tage aktiv Del i Politik, og saa længe hans Fader regerede, agtede han ikke at blande sig i Regeringens Anliggender. Derimod vilde han gerne følge Begivenhederne paa nært Hold og ønskede at høre Mænd fra de forskellige politiske Partier udtale sig om den øjeblikkelige Situation. Da han vidste, at jeg tog levende Del i de politiske Forhandlinger, vilde det

glæde ham, om jeg vilde udtale min Mening. Jeg takkede for den Ære og Tillid, han viste mig, men bad ham tillige om ikke at tage mig det ilde op, hvis jeg fremsatte Anskuelser, som han muligvis ikke delte; thi jeg følte det som min Pligt at sige min Hjertens Mening om, i hvilken Retning jeg ønskede, den politiske Udvikling skulde gaa, og hvilke Hindringer, som laa i Vejen derfor. Kronprinsen svarede mig, at han selvfølgelig kun ønskede at høre min Overbevisning og bad mig tale frit.

Jeg klarlagde da for ham, at Estrups Styre ikke var i Overensstemmelse med Forfatningen, hvilket ikke alene skadede Udviklingen i Landets indre Forhold, men ogsaa fjernede den jævne Befolkning fra Kongehuset. Kronprinsen gav mig Ret heri, men tilføjede, at hans Fader troede at handle i fuld Overensstemmelse med Grundloven: »Sagen er, at Kongen kun hører Estrup, hvorimod jeg gerne laaner Øre til de forskellige Opfattelser, naar de har en virkelig Basis i Befolkningen«. Skønt Kronprinsen aabenbart stræbte efter at være neutral, mærkede jeg dog tydeligt, at han nærede Sympati for Venstre og ikke mindst for C. Berg. Jeg blev i det Hele taget ikke lidt overrasket ved at erfare det indgaaende Kendskab til de enkelte Spørgsmaal, som Kronprinsen lagde for Dagen, og den Klarhed, hvormed han bedømte forskellige politiske Personer. Da jeg udtalte min Forundring over, at han kunde være saa fortrolig med alle Enkeltheder, sagde han, at han daglig læste »Rigsdagstidende«; det gjorde han ikke altid af Lyst, men fordi han ansaa det for sin Pligt at følge med i alle politiske Spørgsmaal. Samtalen varede næsten en Time, og da jeg gik, takkede han mig, fordi jeg havde talt aabent og ærligt, som det sømmer sig en dansk Mand; idet han gav mig Haanden, udtalte han: »Fra nu af maa De betragte mig som Deres Ven; mit Hjem vil altid være aabent for Dem, og det vil være

rig en Glæde, om De i Fremtiden vil vise mig Deres Fortrolighed.«

Kort Tid efter blev jeg indbudt til et Aftenselskab hos ham og forestillet for Kronprinsessen, der ligeledes tog venligt imod mig. Dagen før havde C. Berg spurgt mig, om jeg vilde køre med ham til Slottet; saa kunde jeg møde hos ham et Kvarter før Tiden. Naar Berg skulde til Hove, kørte han altid med to hvide Heste for sin Vogn. Paa Vejen spurgte han mig om Anledningen til, at jeg kom til Kronprinsens Aftenselskab, hvortil jeg ganske tørt svarede: »Fordi jeg er indbudt.« Berg slog det hen med at sige, at det maatte jo vel være i min Egenskab af Kommunalmand. Under Selskabet lagde jeg Mærke til, at Kronprinsen gentagne Gange talte med Berg, og ud paa Aftenen sagde han til mig: »Jeg haaber, at Hr. Berg befinder sig vel i mit Hjem.« I det hele taget fik jeg det Indtryk bestyrket, at Kronprinsen satte stor Pris paa C. Berg. —

I Løbet af dette Foraar var Paddesø Kirke opført i den sydlige Del af Haarslev Sogn. Jeg var Medlem af det Udvalg, der havde tilvejebragt Midlerne til Kirkens Opførelse, i hvilket Øjemed Rigsdagen havde bevilget 10,000 Kr. Biskop Engelstoft foretog Indvielsen og derefter var der Middag hos Kirkeudvalgets Formand, Proprietær Møller til »Skovmøllen«. Ved denne Lejlighed holdt en mærkelig Mand, som kendtes vidt omkring under Navnet »Roldsmænd«, en indholdsrig Tale. Han hed egentlig Kristen Nielsen og boede i Rold, og hans Navnkundighed stammede fra, at han havde stor Færdighed i at helbrede Benbrud. De fynske Læger anerkendte hans Dygtighed og lagde ham ingen Hindringer i Vejen. Ved Indvielsesmiddagen udtrykte han sin Glæde over, at Befolkningen i den sydlige Del af Haarslev Sogn tilligemed

et større Antal Beboere af Vissenbjerg og Veflinge Sogne nu havde faaet deres længe nærrede Ønske opfyldt. Han berettede saa det Sagn, der knytter sig til Paddesø. Traditionen vilde vide, at der paa det Sted engang havde ligget en større Gaard, der beboedes af nogle ryggesløse og ugudelige Mennesker. Manden drev det saa vidt med sin Gudsbespottelse, at han engang lod Præsten hente, for at han skulde tage en syg Kone til Alters. Men da han kom hen til Sengen, laa der et stort Fedesvin i den. Herover blev Præsten vred og udtalte Ønsket om, at Gaarden og dens Beboere maatte synke i Jorden paa Grund af den Foragt, de havde udvist imod Kirkens Sakramente. Aldrig saasart var Præsten ude af Gaarden, før hans Ønske gik i Opfyldelse. Stedet forvandlede til en stor, dyb Sø, men Evangeliebogen, som Præsten havde glemt paa Bordet, flød ovenpaa. »Roldsmanden« fandt i dette Sagn et Udtryk for, at selv om alt forgaar, er der ét, der bestaar, og det er Guds Ord, og havde der end til Tider været megen aandelig Død i denne Egn, saa stod Kirken ved Paddesø nu som et levende Udtryk for, at her boede en Slægt, som vilde holde Vor Herres Evangelium og Sakramenter i Ære.

Samme Aar den 4. Juli gæstede Kongefamilien Fyn, ved hvilken Lejlighed man vilde aflægge Besøg hos Konseilspræsident Estrups Svoger, Baron Berner Schilden-Holstein Caresius til Langesø, hvor der skulde serveres Frokost; og derefter skulde Kongefamilien foretage en Køretur forbi Ruggaard til den ny opførte Kirke, og da jeg var Stedets Rigsdagsmand, blev det bestemt, at jeg skulde byde Kongefamilien Velkommen.

Et Par Dage forud modtog jeg to Breve: Et fra Proprietær Møller og ét fra Stiftamtmand Heltzen. Møllers Brev sendtes mig med ridende Stafet, der krævede Svar tilbage. Da jeg aabnede Konvolutten, stod der blot:

»Kære Berntsen, læs indlagte og sig mig, hvad vi dog skal gøre«. Det vedlagte Brev var fra selveste Baronon til Langesø, og deri stod: »Herr Proprietær Møller. Da jeg har bragt i Erfaring, at Folketingsmand Klaus Berntsen vil tale til Kongen, naar Kongefamilien den 4. Juli kommer til Paddesø, vil jeg meddele Dem, at hvis Kirkeudvalget fastholder, at Folketingsmanden skal tale til Kongen, vil jeg foranledige, at Kongefamilien ikke kommer til Paddesø«. Jeg blev ikke lidt forundret over denne ejendommelige Optræden overfor Stedets Folketingsmand, men jeg resignerede og skrev til Møller, at jeg ikke vilde give Anledning til, at Planen blev forhindret og afstod fra det mig tiltænkte Hverv, idet jeg bad Møller, der som sagt var Kirkeudvalgets Formand, om at paatage sig det.

Brevet fra Stiftamtmand Heltzen indeholdt en Anmodning om at faa tilsendt et kort Referat af de Ord, jeg agtede at henvende til Kongen med en Bemærkning om, at jeg vel var enig med ham i, at mine Udtalelser ikke maatte give Anledning til at lede Kongen ind paa politiske Betragtninger, da det vilde være Synd mod ham under de stærkt bevægede politiske Forhold. Som Svar paa dette Brev sendte jeg Stiftamtmanden Brevet fra Baronon, idet jeg samtidig meddelte, at efter dette fandt jeg det overflødigt at give Stiftamtmanden nogen Oplysning om, hvad jeg havde tænkt at sige til Kongen.

Naar det rygtes, at Kongefamilien vil komme til Stede, bliver der altid stærkt Røre i en Egn. Saaledes gik det ogsaa her. Mellem Langesø og Paddesø ligger den gamle Kongsgaard Ruggaard, som paa den Tid ejedes af en Proprietær Simonsen, der var gift med en Provstedatter, og da hun erfarede, at Kongefamilien skulde passere forbi Gaarden, kom hun i travl Bevægelse for at udnytte denne sjældne Lejlighed til om muligt at

skaffe sin Mand enten en Orden eller en Titel. Hun skyndte sig derfor ned til Baronessen paa Langesø og bad hende mage det saa, at de kongelige Gæster paa Turen til Paddesø kørte ind paa Ruggaard for at se, hvor smukt dette gamle Kongesæde nu var restaureret og ført tilbage til sin oprindelige Stil. Fru Simonsen udbad sig ogsaa den Naade at maatte servere Jordbær for de kongelige Gæster, og Baronessen lovede at interessere sig for Planen.

Stedets Politimester, Borgmester Nissen i Bogense, fik ogsaa travlt med Ordningen af sit Arrangement. Han skulde jo som Stedets Øvrighed være til Stede, og for at faa en saa smuk Ramme som mulig om sin Tale til Kongen, lod han rejse en stor Æresport en halv Fjerdingvej fra Ruggaard paa det Sted, hvor der ved Landevejen staar en vældig Tjørn, som i gamle Dage kaldtes »Ventetornen« i Nærheden af Gaarden »Ventelykke«.

Dagen oprandt. Om Morgenen modtog jeg et Brev fra Stiftamtmand Heltzen, hvori han udtalte sin stærkeste Indignation over den Tilsidesættelse og Fornærmelse, der var udvist imod mig, og tilføjede, at de gamle Højremænd aldrig blev klogere. Det forundrede ham, at de ikke her under de forhaandenværende politiske Forhold kunde indse, hvor kærkomment det maatte være for Kongen at modtage en Velkomsthilsen af en Venstremand i Stedet for af en Højremand. Heltzen sluttede sit Brev med de Ord: »Jeg haaber, at De er overlegen nok til at lade som ingenting og møde ved Paddesø, hvor jeg ønsker at tale med Dem.«

Jeg fortalte min Hustru, hvorledes Sagen stod, og spurgte, om hun havde Lyst til under disse Forhold at tage med til Paddesø, og da hun svarede ja, tog vi dertil, hvor der var mødt en talrig Forsamling, der ventede længe udover den fastsatte Tid, før de Kongelige ankom

med Stiftamtmand Heltzens Vogn i Spidsen. Men der lød ikke noget Hurraraab til Velkomst. Kongen og Dronningen gik straks op til Pladsen foran Kirkens Dør, hvor flere af Kirkeudvalgets Medlemmer med Proprietær Møller i Spidsen modtog dem. Men Møller kunde i sin Befippelse ikke faa begyndt sin Velkomsttale, og Dronningen sagde til Kongen: »Her er saa koldt, lad os gaa ind i Kirken.« Da Kronprinsen fik Øje paa mig, der stod ude i Forsamlingen, kom han straks hen og hilste. Lidt efter kom Heltzen og fortalte mig, at der var hændt det ene Uheld efter det andet, hvilket han meget beklagede. Langesø ligger i Odense Herred, og som Følge deraf kørte Politimester August Jørgensen i Spidsen for Toget til Grænseskellet mellem Odense og Skovby Herreder. Her burde Politimester Nissen være mødt, men han stod, hvad jeg vidste, ca. en halv Fjerdingvej derfra ved »Ventetornen«, og der var saaledes ingen Politiledsagelse til Ruggaard, hvor de Kongelige tog ind for at se den gamle Kongsgaard og nyde Fru Simonsens Jordbær. Efter et længere Ophold, der forsinkede Turen til Paddesø, skred Toget videre til »Ventetornen«, hvor Borgmester Nissen modtog Kongen, men glemte at tage Hatten af, og Heltzen tilføjede: »Jeg kunde jo ikke gaa hen og slaa den af«. Men endnu værre blev det, da Nissen indledede sin Tale saaledes: »Deres Majestæter! Naar jeg paa Jurisdiktionens Vegne her skal have den Ære at byde Deres Majestæt Kongen og Deres Majestæt Dronningen et hjerteligt Velkommen, vil jeg minde om, at dette Sted i daglig Tale kaldes »Ventetornen«, og det kommer af, at her har det danske Folk i fordums Dage staaet og ventet paa deres Konge i Timer lange, ligesom vi nu i Dag.« Det hele var nær blevet en Skandale. Heltzen tilføjede: »Dette har Baronens paa Langesø fortjent, da det er hans Skyld, at De ikke fik Lov at tale her, men det er Synd for Kon-

gen.« I Kirken foregik der ikke andet, end at Pastor Nielsens Frue fra Vissenbjerg — i højst velsignede Omstændigheder — udførte solo en Sang til Ære for Kongen. Før vi forlod Kirken, kom Heltzen til mig og opfordrede mig til at give Møde ved Kuren paa Odense Slot næste Dags Aften, men jeg frabad mig den Ære, da jeg dér vilde træffe Spidserne af den fynske Adel, som jo ikke saa' paa mig med de venligste Øjne. Men Stiftamtmanden sagde: »Ja ja, Berntsen, De kommer nok alligevel, for Deres unge Frue har med Haand og Mund lovet mig sikkert at komme, og saa véd jeg, at De vil følge med.« Paa Hjemvejen fortalte jeg min Hustru, hvor ubehageligt det vilde være for hende at komme til Stede ved Kuren paa Slottet blandt Mennesker, der hadede hendes Mand, men hun var overlegen nok til at se bort derfra.

Efter Middagen paa Langesø havde Kongen hilst paa Proprietær Møller, der paa dette Tidspunkt havde faaet adskillige Glas Vin under Vesten. Han vidste derfor ikke hvem han talte med og spurgte: »Hvem har jeg den Ære at tale med?« Kongen svarede venligt: »Kære Hr. Møller, kender De ikke engang Deres Konge. Jeg har dog allerede hilst paa Dem én Gang i Dag.« Efter nogen Tids Forløb traf jeg Møller og spurgte, om det var rigtigt, hvortil han svarede: »Ja, paa det Tidspunkt af Døgnet kunde jeg s'gu ingen Forskel se paa de tilstedeværende Herrer; det saa' ud for mig, som om de var Konger allesammen.«

Paa det fastsatte Tidspunkt tog min Hustru og jeg til Odense Slot, hvis store Sal var fuld af gallaklædte Gæster. Jeg hørte godt, at man hviskede: »Det er dog frækt, at han kommer her.« Kun én af de tilstedeværende hilste paa os, og det var min tidligere Kompagnichef, Generalmajor Hammer. Da der lige overfor Salens Indgang var en tom Plads ved Væggen, gik min Hustru og

jeg derhen, hvor vi stod ganske ene, men havde Ryggen fri og god Udsigt over Salen. De Kongelige opholdt sig paa det Tidspunkt ude paa Slotstrappen, hvor de modtog et Fakkeltog, og da de traadte ind i Salen, hilste Kongen paa nogle af de nærmest staaende. Lidt efter vendte han Blikket udover Salen, og da han fik Øje paa mig, gik han straks over til mig, gav mig Haanden og sagde saa højt, at det kunde høres af alle: »Det glæder mig meget, Hr. Berntsen, at se Dem her. Jeg bringer Dem min hjerteligste Tak, fordi De er mødt og har villet hilse paa Deres Konge.« Øjeblikkelig traadte Stiftamtmand Heltzen til, tog min Hustru ved Haanden og sagde til Kongen: »Deres Majestæt maa ikke skille den unge Frue fra sin Mand,« hvortil Kongen svarede: »Ja, jeg kender jo ikke Deres Frue, men det glæder mig at stifte hendes Bekendtskab.« Kongen henvendte nogle venlige og hjertelige Ord til os, og da han gik videre, kom Kronprinsen og førte en længere Samtale med mig, medens Kronprinsessen vinkede min Hustru hen til sig, talte venligt med hende og sagde, at hun havde kendt hende, fra hun var en lille Pige, og havde ofte set hende i Faderens Have ved Nummer 100 paa Østerbrogade. Kronprinsessen spurgte, hvorledes hun befandt sig paa Fyn, og hvorledes det gik for en lille Kjøbenhavnerinde at styre Huset paa en større Højskole. Mellem de tilstedeværende var der næppe nogen, der blev vist større Opmærksomhed fra de Kongeliges Side end min Hustru og jeg, og da Kuren var forbi, kom flere af de fynske Herremænd, som ellers havde set til den anden Side, hen til mig og hilste venligt. En af dem sagde endog: »Hvor var det smukt, at De mødte her i Dag, Hr. Berntsen.«

X.

ET BLAD AF SKYTTESEGENS HISTORIE.

Som tidligere nævnt tog jeg allerede fra 1866 Del i Skyttesagen og tjente mig efterhaanden frem gennem alle Grader fra menig Skytte til Delingsfører, Kredsforsøger, Medlem af Bestyrelsen for Odense Amts Skytteforening, omsider til denne Forenings Formand, indtil jeg i en Række af Aar blev Formand i Overbestyrelsen for samtlige danske Skytte- og Gymnastikforeninger. Først efter 56 Aars Arbejde for Sagen trak jeg mig tilbage efter den store Fest, der afholdtes den 10. Juli 1921 i Fredericia, hvortil første Gang efter Genforeningen var mødt Deltagere fra de sønderjydske Landsdele.

Efter at jeg i nogen Tid havde været Medlem af Bestyrelsen for Odense Amts Skytteforening, hvis Formand endnu paa den Tid var Stifteren, Kaptajn Klüver af Odense, blev Forsvarsbevægelsen et brændende Spørgsmaal her i Landet. Ved mit Arbejde for den tidligere omtalte moderate Forsvarsadresse, som dannede en Modsætning til Højremændenes større Krav i »Sorøadressen«, paadrog jeg mig Kaptajn Klüvers Vrede. En Dag modtog jeg fra ham et Brev, hvori han anmodede mig om snarest muligt at komme til ham, da der var en vigtig Sag han ønskede at tale med mig om. Jeg mødte Dagen efter hos Kaptajnen, men da jeg som sædvanlig vilde række ham Haanden til Goddag, svarede han: »Jeg kan ikke række Dem

Haanden. Efter at De har været med til at udstede den fynske Forsvarsadresse, er det mig umuligt længer at arbejde sammen med Dem. Jeg henstiller derfor til Dem, at De nedlægger Deres Mandat.« Denne brutale Adfærd stødte mig i høj Grad; jeg svarede: »Hvis De havde sagt til mig, at min Stilling som Folketingsmand var til Skade for Skyttesagens Trivsel her i Amtet og henstillet, at jeg for Sagens Skyld helst maatte trække mig ud af Ledelsen, vilde jeg have imødekommet Deres Ønske; men da De jo selv er optraadt politisk, idet De har laant Deres Navn til den anden Forsvarsadresse, saa har jeg samme Frihed, som De har, til at vedkende mig min Anskuelse. Jeg forlanger nu, at De hurtigst muligt sammenkalder Foreningen til en ekstraordinær Generalforsamling; saa lader vi Medlemmerne dømme os imellem.« Dette skete, og dér gav Forsamlingen mig overvejende Tilslutning, hvorefter Kaptajn Klüver traadte ud af Foreningen. Det var hans Hensigt hermed at hindre det gode Samarbejde, som indtil da havde fundet Sted mellem Officererne i Odense Garnison og Foreningen, men han havde ikke Held med sig. Jeg fik Generalforsamlingens Fuldmagt til at supplere Bestyrelsen med to Officerer, hvorefter jeg straks personlig henvendte mig til Chefen for Odense Garnison, Oberst Vaupell, og fortalte ham, hvorledes Sagen stod, og at det aldrig havde været min eller mine Meningsfællers Hensigt nogensinde at blande Politik ind i Skyttesagen; men jeg maatte selvfølgelig som hidtil i min Egenskab af Folketingsmand hævde min Mening om politiske Sager. Jeg kom for at formaa Obersten til at modtage Valg som Formand og bad ham udpege en anden Officer til at indtræde samtidigt.

Oberst Vaupell betænkte sig lidt; saa sagde han: »Ja, jeg plejer aldrig at foretage en vigtig Handling, uden at jeg først raadspørger min Hustru,« hvortil jeg svarede,

at det jo var en god Skik, som jeg ikke vilde forhindre ham i at følge; tværtimod ansaa jeg det som et Udtryk for, at han var, som en Ægtemand bør være.

Fru Vaupell blev nu kaldt ind, men da hun hørte, at jeg var Folketingsmand Klaus Berntsen, slog hun Hænderne sammen og udbrød: »Du Fredsensgud, ser De saadan ud.« — »Ja, saadan ser jeg ud. Hvorledes havde Fruen da tænkt sig mit Udseende?« »Aah,« sagde hun, »jeg havde tænkt mig, at De var en gammel, skrutrygget Mand, der levede et Sted ude paa Landet, gnaven og misfornøjet med Verden, men De er jo en smuk, ung Mand.« Da Fruen derefter hørte mit Ærinde, sagde hun til sin Mand: »Er det en god Sag, saa siger Du Ja, men er det en daarlig Sag, saa siger Du Nej.« Hermed var Slaget vundet. Oberst Vaupell blev Foreningens Formand, og hans Adjudant, Premierløjtnant Echeroth blev Medlem af Bestyrelsen. Forsøget paa at faa Befalingsmændene i Odense Garnison til at afholde sig fra Forbindelse med Skytteforeningen var saaledes afdækket, og samme Aften kunde jeg meddele Aviserne Resultatet.

Da Oberst Vaupell blev forsat fra Odense, valgtes Herredsfoged August Jørgensen til Formand, og da han nogen Tid efter ved et Bestyrelsesmøde udtalte sin Beklagelse over, at Skyttesagen ikke kunde trives paa Fæstegodserne og navnlig ikke under Grevskabet Wedellsborg, hvis Jorder strakte sig fra Middelfart langs Lille Bælt til henimod Assens, foreslog han, at vi skulde rejse en Bevægelse i den Egn. Dette blev enstemmigt vedtaget, og i Forening med August Jørgensen blev det overdraget Redaktør, Kaptajn Claudius Madsen af Middelfart og mig at deltage i den planlagte Agitation, hvorefter vi straks indbød til et Møde paa Nørre-Aaby Gæstgivergaard. En talrig Forsamling kom til Stede, og vi udviklede alle tre vort Syn paa Skyttesagen og dens Betydning for vort

nationale Liv og særlig for den danske Ungdom. Da vi havde talt, rejste Pastor Nyborg fra Gamborg sig og sagde: »Ja, mine Herrer, om De saa talte med Engletunge om den Sag, nytter det aldeles intet, med mindre De kan hæve den Fortryllelse, som hviler over Eggen i dette Spørgsmaal. Alle Fæsterne her paa Godset har saa stor Respekt for Hs. Ekscellence, Grev Carl Wedell til Wedellsborg, at ingen Skytteforening vil blive dannet, med mindre de Herrer kan give os Vished for, at Godsejeren ikke har noget derimod.« Jeg spurgte ham, hvor langt der var fra Nørre-Aaby til Wedellsborg, og da han oplyste, at der var vel ca. to Mil, fortsatte jeg: »Hvorledes kan vi bedst naa dertil saa sent paa Eftermiddagen?« Præsten svarede: »Jeg har to gode Heste, en flink Kusk samt lukket Vogn, der holder ude i Porten; dette Køretøj stiller jeg til de Herrer Raadighed.« Med Glæde tog vi straks mod det venlige Tilbud og gav os paa Vej til Wedellsborg, hvortil vi naaede kort efter Solnedgang. Herredsfogeden lod os melde med Ønsket om at faa Foretræde hos Ekscellencen. Det varede godt et Kvarter, inden der kom Svar fra Greven om, at han var villig til at modtage os. Det var næsten mørkt, da vi traadte ind i et Værelse, hvor Greven stod lige indenfor Døren, saa at han næsten spærrede os Indgangen. Naadigherren stod iført Fløjlsjakke og med begge Hænder i Lommerne; dette fritog ham fra at byde os Haanden til Velkomst. Jørgensen præsenterede os og meddelte vort Ærinde; vi var kommet paa Eggen for at anbefale Oprettelse af Skytteforeninger, og vi havde til vor store Glæde erfaret, at der paa Fæstegodset næredes en saa loyal Følelse overfor Hans Ekscellence, at ingen vilde foretage sig noget i den Retning, forinden de vidste, at Greven intet havde derimod. Derfor var vi kommet tilstede for at faa en Udtalelse om, at Befolkningen trygt kunde oprette Foreninger i de forskellige Sogne. Til vor

Overraskelse svarede Grev Wedell: »Nej, den Sag kan jeg s'gu ikke lide.« Herredsfogeden sagde: »Deres Ekscellence, Sagen har jo stor national Betydning, den er sat igang her i Fyn straks efter Danmarks store Nederlag i 1864, og Hensigten er at yde et Bidrag til Opdragelsen af en dygtig og fædrelandskærlig Ungdom samtidig med, at man ønsker at lære Ungdommen at benytte sin Fritid paa en sund og gavnlig Maade, og at forberede de unge Mænd til at træde ind i Hæren.«

Grev Wedell: »De Herrer behøver ikke at opdrage Krybskytter, for dem har vi pinedød nok af i Forvejen.«

Herredsfogeden: »Jeg forsikrer Deres Ekscellence, at vi ikke agter at opdrage Krybskytter, thi vi holder kun Øvelser nogle Timer hver Søndag, og naar disse er slutted, bliver Riflerne taget i Forvaring.«

Greven: »Bild mig ikke det ind! Har de Unge først faaet lært at skyde, saa faar de s'gu nok Bøsserne.«

Da Herredsfogeden mærkede, at alle hans Argumenter prellede af paa Godsejerens forudfattede Uvilje, forenet med Ukendskab til selve Sagen og dens Betydning, udspillede han sin sidste Trumf, idet han sagde: »Deres Ekscellence, naar jeg saa levende interesserer mig for Skyttesagen, er det ikke alene paa Grund af de Anskuelser, jeg her kortelig har tilladt mig at gøre mig til Talsmand for, men jeg har endnu en Grund, og det er den, at Skyttesagen ligger min Konge, Hans Majestæt Kong Christian IX, varmt paa Hjerte, hvilket jeg har faaet Vished for, dels i den Omstændighed, at Kongen har dekoreret fem af de Mænd, der i de forløbne Aar trofast har arbejdet for Sagens Fremme, og dels ved de danske Skytteforeningers sidste Aarsmøde i Kjøbenhavn, hvor Formanden bragte Meddelelse om, at Majestæten havde udtalt sin Glæde over, at Generalinspektøren for Fodfolket i sin Indberetning havde meddelt, at de Batailloner,

der var rekrutteret fra Skytteforeningerne, i enhver Henseende havde været de bedste Soldater.« Hermed var Slaget vundet. Grev Wedell fik Hænderne op af Lommen, slog dem sammen og udbød: »Gud bevare mig. Hvad min Konge vil, det vil jeg ogsaa. Undskyld, jeg er en gammel Mand og kan ikke følge med i alle Forhold. Jeg vidste jo ikke, at Kongen saa levende interesserer sig for Skyttesagen, men hvad min Konge vil, det vil jeg ogsaa,« gentog han. Det var Lensmanden, der her talte, og efter en lille Pause raabte han: »Tænd Lys.« Da blev der pludseligt levende i Stuen. Fra et stort Skærmbrædt foran Kakkeloventen i den modsatte Ende af Værelset traadte en Dame frem, en anden kom til Syne fra en af de dybe Vindusfordybninger, hvor ogsaa Forstraad Schrøder, en Broder til Ludvig Schrøder i Askov, havde skjult sig for desbedre at nyde den grevelige Afvisning. Men den gamle Godsejer bad os nu om at tage Plads og spurgte venligt, om vi ikke trængte til en Forfriskning? Greven havde lige rejst sig fra Middagsbordet, men der skulde straks blive serveret, dersom vi vilde tage mod hans Tilbud. Vi takkede, men da Tiden var fremrykket, maatte vi skynde os tilbage til Nørre-Aaby for derfra at naa Toget. Men da vi kom ned i Forstuen og var ifærd med at iføre os vore Rejseklæder, kom den gamle Greve nedad Trappen og sagde: »Undskyld, jeg er en gammel Mand og kan ikke samle mine Tanker saa hurtigt, men jeg ønsker, at de Herrer skal nyde et Glas god Vin, før de forlader mig.« Da Vinen var skænket, tømte vi vore Glas paa Naadigherrens Velgaaende og takkede for hans elskværdige Tilsagn. Medens vi kørte ud af Gaarden, sagde Herredsfogeden, at vi nødvendigvis maatte tage ind hos Godsforvalter Evers, der havde en høj Stjerne hos Greven. Han vilde tage os det ilde op, naar han hørte, at vi

havde været hos Greven og ikke havde aflagt ham et Besøg. Men, sagde Herredsfogeden til mig, nu maa De ikke blive vred, hvis Godsforvalteren optræder uhøfligt imod Dem, for det risikerer De; men for Sagens Skyld maa De lade som ingenting. Herredsfogeden tog ikke fejl, thi aldrig saa snart hørte Evers mit Navn, før han sagde med bidsk Stemme: »Naa, saa det er Dem, der »raaver« saa højt i Rigsdagen,« hvortil jeg svarede: »da vel ikke saa højt, at De har kunnet høre det hertil.« Herredsfogeden gav mig et lille Puf i Siden til Tegn paa, at jeg skulde holde mit Løfte og være tavs. Jeg lod ham derfor fortælle, hvad der havde været vort Maal med Rejsen til Wedellsborg, idet han bad Godsforvalteren se velvilligt paa Sagen.

Tid efter anden blev der saa oprettet Skyttekredse, ogsaa under Wedellsborg Gods. Men det varede alligevel længe, inden Befolkningen i flere Retninger følte sig som frie Borgere. Jeg skal nævne et Eksempel. Da jeg i 1886 blev valgt til Folketingsmand for Assens-Kredsen, fik jeg snart Erfaring for, ved hvilke Midler Ekscellencen paa Wedellsborg forstod at udnytte sit Herredømme over sine Fæstere. Jeg kunde ikke forstaa Aarsagen til, at jeg ved gentagne Folketingsvalg kun fik én Stemme fra Øen Baagø, hvis Beboere dengang var Fæstere under Godset, men en Dag, jeg talte med denne ene Vælger derom, fortalte han, at da en af Fæsterne paa Øen ønskede, at hans Søn helst maatte forsøge at faa Gaarden i Fæste før Faderens Død, da Indfæstet muligvis derved kunde blive billigere, lod han Sønnen rejse til Wedellsborg for at faa Spørgsmaalet afgjort. Men da Greven forlangte en meget større Fæsteafgift end den, der hidtil var ydet af Gaarden, beklagede den unge Mand, at det ikke var muligt at udrede saa meget. Greven spurgte ham da, hvormegent han

saa' sig i Stand til at betale, og da Manden angav et langt mindre Beløb, svarede Greven: »Da Din Far altid har været en god og paalidelig Højremand, skal Du faa Gaarden i Fæste for den Sum, Du har nævnt.« Denne Udtalelse blev snart kendt over hele Øen, og det var derfor intet Under, at Fæsterne betænkte sig to Gange, før de blev Venstremænd. Nu, da Fæstevæsenet er afløst, har jeg saa godt som alle Stemmer derovre fra.

XI.

FOR HØJESTERETS-SKRANKE.

Blandt mine mange Oplevelser maa jeg ogsaa omtale, at jeg engang har staaet som anklaget for Højesteret og dèr haft Lejlighed til at holde en Tale til mit Forsvar. Anledningen var følgende:

I Aaret 1886—87 oprettedes et stort Antal nye Skyttekredse i Assensegnen. Dette gav Anledning til, at det paa en Generalforsamling blev besluttet at afholde en Skytte- og Gymnastikfest i selve Byen den 9. Oktober 1887. Som Amtsskytteforeningens Formand tog jeg derfor til Assens for at ordne det fornødne til Festens Afholdelse, og jeg mødte saavel fra Byraadets som fra Borgernes Side den største Velvilje. Derimod lagde Politimesteren, Justitsraad Lindberg, forskellige Hindringer i Vejen og viste en Uvilje, der heldigvis hidtil havde været ret enestaaende i Fyn. Lindberg var en ældre Mand af den gamle Skole; han havde til 1857 været Politimand i Slesvig, hvor han hørte til de Embedsmænd, som førte et haardt Regimente. En ny Bevægelse som Skyttesagen fandt han det rettest at kvæle i Fødselen. Da Sammenkomsten skulde afholdes en Søndag, og Byens Borgere vilde give den et festligt Præg ved at lade Regimentsmusikken fra Odense gaa i Spidsen for Skytterne gennem Gaderne, spillede Lindberg Komitéen det Puds nogle Dage forud at nedlægge Forbud imod, at Skytterne marcherede

under Musik og Faner en Søndag. Forgæves søgte jeg at gøre ham det klart, at et saadant Forbud ikke blot stred imod Helligdagslovens Bestemmelser, som hjemlede Skytteforeninger og Vaabenbrødreforeninger en særlig Ret, men at det tillige var stridende mod en i lignende Tilfælde afsagt Højesteretsdom. Min Henvendelse nyttede imidlertid ikke. Politimesteren blev ved sit.

Næste Morgen ændrede han dog sit Forbud derhen, at man ikke maatte marchere gennem de i Programmet nævnte Gader, men følge den lige Vej fra Skydebanerne til Festpladsen, dog paa det Vilkaar, at Marchen var tilendebragt inden Kl. 2. Uagtet Politimesterens første Fuldmægtig og fire af Byraadets Medlemmer udgjorde Festkomitéen — alle Højremænd, altsaa mine politiske Modstandere — blev Lindberg ved at fastholde sit Paabud om, at Toget kun maatte passere de af ham angivne Steder. Følgen heraf vilde blive, at Skytterne ikke fik Lov at passere de Gader, som Beboerne havde smykket med Grønt og Flag. Heri saa' jeg en Krænkelser af Skytteforeningens lovhjemlede Rettigheder, og jeg henvendte mig derfor atter paa Politikamret, hvor jeg traf Lindberg og erklærede, at jeg ikke vilde bøje mig for hans Forbud. Jeg havde tre Maaneder før Festen sendt ham et skriftligt Program, i hvilket ogsaa Marchen var tilkendegivet, uden at han havde nedlagt nogen som helst Indsigelse derimod. Og derfor agtede jeg nu at føre Skytterne under Musik og Faner gennem de i Programmet nævnte Gader, og kun hvis Politimesteren mødte og i Kongens og Lovens Navn paabød mig at standse Toget, vilde jeg bøje mig for hans brutale Adfærd. Paa Festdagen blev Lindberg borte, og baade Skydningen og Festen foregik i den skønneste Orden; gennem Byens Gader hilstes Deltagerne med Jubel af Beboerne, og fra Vinduerne kastede Damerne Blomster ned til Skytterne.

Men kort Tid efter, at Festen var endt, anlagde Politimester Lindberg Sag imod mig for Overtrædelse, dels af Helligdagsloven, og dels af Assens Købstads Politivedtægt, der indeholder en Bestemmelse om, at »Gevinstskydning ikke kan afholdes uden Politimesterens Samtykke«. Skytteforeningerne havde nemlig arrangeret en saakaldt »Pløtskydning«, hvor Deltagerne betalte 25 Øre for hvert Skud. Indtægten deltes mellem Foreningen og de skydende Medlemmer.

Da Politimester Lindberg var baade Anklager og Dommer, maatte jeg selvfølgelig blive dømt, og Dommen lød paa en Bøde af 150 Kr. Ved Overretten, hvortil jeg appellerede, blev det oplyst, at Skydningen foregik udenfor Byens Grænse, følgelig havde jeg ikke overtraadt »Assens Købstads Politivedtægt«, men da Retten fandt, at Assens Amsraadskreds' Politivedtægt indeholdt en lignende Bestemmelse, stadfæstede man Lindbergs Dom; dog blev Bøden nedsat til 120 Kr. Det var daværende Overrets-assessor, Folketingsmand Martensen-Larsen, som meddelte mig Resultatet, og da jeg udtalte min Forbavselse, sagde han, at der ogsaa havde været delte Meninger om, hvorvidt jeg skulde frikendes eller ej; to af Rettens Medlemmer havde stemt derfor, men tre imod. Da jeg spurgte, om jeg turde gaa ud fra, at han var én af de to, der havde stemt for Frifindelse, svarede han til min Forundring, at det havde han ikke, thi — hvis jeg var blevet frifundet, vilde Lindberg være umulig som Politimester. Det var en Oplysning, som man ikke kunde tage Fejl af. Hidtil havde jeg troet, at Overrettens Medlemmer stemte for at gøre Ret og Skel uden Hensyn til, om det gik ud over en Politimester eller ej. Da jeg sagde dette til Martensen-Larsen, trak han paa Skulderen og gik.

Nu var der kun levnet mig én Udvej, nemlig at faa Sagen for Højesteret. Men da Bøden var under 200 Kr.,

kunde jeg ikke uden kongelig Bevilling faa den indanket for Højesterets Afgørelse, og denne Bevilling kunde jeg ikke faa uden den daværende Justitsminister Nellemanns Velvilje. Jeg gik derfor op til Justitsministeren og forklarede ham, hvad der var passeret. Uagtet det var i de værste Provisorieaar, mødte jeg en Forstaaelse, som jeg ikke har glemt. Justitsministeren udtalte, at han i høj Grad misbilligede den Adfærd, som Lindberg havde udvist overfor mig og Skyttesagen, men, føjede han til: »Lindberg blev i 1857 sendt til Assens for at tugte denne By's Borgere.«

Jeg vidste godt, hvad han sigtede til.

Hans Formand, Buchwalt, havde nemlig arresteret en Bager Ernst, og det syntes en stor Del af Borgerne var utilbørligt. Paa den Tid var der nylig oprettet en kommunal Realskole i Byen, og da Bager Ernst mente sig berettiget til at nægte at betale til den, havde der udviklet sig en Kamp mellem Borgerskabet og Redaktøren af Byens eneste Avis, som i stærke Udtryk overfaldt Bageren. En Aften, før der skulde være Marked, kom et lille Musikkorps fra Haderslev over til Assens og gav sig til at spille paa Torvepladsen, der laa lige overfor Arresthuset. Dette blev Anledning til, at der samlede sig et stort Antal Mennesker og Raabet: »Vi gaar ikke hjem i Aften, førend vi har ført Bager Ernst fra Arresten til sin Bopæl,« vakte almindelig Tilslutning. Politimester Buchwalt, som var en elskværdig og medgørlig Mand, bøjede sig for Folkestemningen og lukkede Bageren ud. Forsamlingen hilste ham med Jubelraab, og da de paa Vejen til hans Hjem passerede »Assens Avis«' Kontor, slog de Ruderne ind. Tumulterne blev indberettet til Stiftamtmand Unsgaard, der straks rejste til Assens og suspendede Buchwalt. Hans Afskedigelse fulgte kort efter, men gjorde ham blot endnu mere populær blandt Beboerne, og Aaret efter —

14. Juni 1858 — valgte Byen ham til Folketingsmand med 492 mod 222 Stemmer, der faldt paa den senere Chef for det kgl. Teater, daværende Kaptajn i Artilleriet M. E. Fallesen, som forøvrigt efter Buchwalts Død valgtes ved Kaaring. Affæren i Assens havde imidlertid givet Justitsministeriet det Indtryk, at Borgerne trængte til en Tugtemester, og dertil valgtes Politimester Lindberg.

Justitsminister Nellesmann vilde gerne opfylde mit Ønske om at faa Sagen for Højesteret, men han tilføjede, at jeg nøje maatte overveje, om dette vilde være i Skyttesagens Interesse. »Sæt nu,« sagde han, »Afgørelsen for Højesteret gaar Dem imod, saa vil den Dom, som fældes, ramme Skyttesagen i alle Egne af Landet, men gaar De ned og betaler Deres Bøde, saa rammer det kun Skyttesagen i Assens, thi, saavidt jeg véd, staar alle de andre Politimestre i Odense og Assens Amter velvilligt overfor Bevægelsen og Dem personlig.« Jeg forklarede Nellesmann, at det vilde se mærkeligt ud, at jeg som Folketingsmand for Assenskredsen kunde lade afholde Skyttefest i alle andre Købstæder, kun ikke i den By, hvor jeg var valgt; jeg nærede ikke Tvivl om, at Sagen vilde faa et gunstigt Resultat ved Højesterets Afgørelse, naar Justitsministeren vilde være saa venlig at beskikke mig en god Højesteretssagfører til Defensor. Nellesmann spurgte mig, hvem jeg ønskede, hvortil jeg svarede, at jeg allerhelst vilde have Højesteretsadvokat Nellesmann, der var en Meningsfælle, men ikke Slægtning af Justitsministeren. Han smilede og sagde: »Det er ikke saa tosset: De fleste Venstremænd begærer som oftest Højesteretssagfører Octavius Hansen, og det er ikke altid helt klogt.« Jeg svarede, at under de givne politiske Forhold var det mig klart, at jeg ved denne Lejlighed burde henvende mig til en Højremand. Justitsministeren spurgte, om jeg havde talt med Advokat Nellesmann? Det havde

jeg ikke, da Amtsskytteforeningens Bestyrelse ønskede at betale alle af Sagen flydende Omkostninger, vilde jeg ikke privat engagere ham, thi saa skulde jeg ogsaa privat honorere ham.

Ved Justitsministerens Velvilje fik jeg den kongelige Bevilling til at faa Sagen indanket for Højesteret, og Advokat Nellesmann blev af det Offentlige beskikket til Defensor. Nogle Dage før Sagen skulde behandles, kom Højesteretsassessor, fhv. Justitsminister Klein hen til mig i Folketinget og meddelte mig, hvilken Dato den kom for. Han tilføjede: »Ved den Lejlighed, Klaus Berntsen, maa De selv møde og holde et folkeligt Foredrag, thi det hører vi ellers aldrig; Advokat Nellesmann kan jo ikke være saa fortrolig med Skyttesagen, som De maa være, der har arbejdet for den gennem mange Aar.« Jeg spurgte, om det var hans Alvor, at jeg selv burde tale min Sag? »Ja, absolut,« svarede han. »Fire af Højesteretsdommerne har siddet sammen med Dem i Folketinget og lært Dem at kende som en Mand, der ikke ønsker at være Lovovertræder. I saadanne Spørgsmaal, som det foreliggende, ser Højesteret stort paa Tingene og hænger sig ikke i, om en Mand, der ellers er lovlydig, er kommet til at begaa en eller anden taktisk Fejl. Men det er bedst, at De først taler med Defensor.« Jeg henvendte mig herefter til Advokat Nellesmann og spurgte ham, om han havde noget at indvende imod, at jeg fulgte Kleins Raad, hvortil han svarede, at det saa' han gerne, naar jeg blot lod ham varetage den juridiske Side. Han gjorde mig opmærksom paa, at Overretssagfører Dietrichson, der var Aktor, havde faaet Sagen som Prøvesag til Højesteret. Og han vilde derfor anvende al sin Kraft og tage Hensyn til enhver Bagatel for at vinde Sagen.

Da Dagen oprandt, mødte jeg i Højesteret og paahørte Diskussionen mellem Aktor og Defensor. Nellesmann

holdt et ypperligt Foredrag til Forsvar, og efter at han og Aktor gentagne Gange havde haft Ordet, meddelte Defensor, at tiltalte Folketingsmand Klaus Berntsen, ønskede personlig at give en Fremstilling af, hvad der var foregaaet i Sagen. Paa det Klokkeslet, da jeg skulde have Ordet, blev der holdt Frokost, men da det blev meddelt, at jeg skulde tale, kom de alle ind og indtog hver sin Plads i de højryggede Stole. Jeg holdt da følgende Forsvarstale:

»Høje Dommere! Forinden denne Sag indlades til Dom, maa det være mig som den Tiltalte tilladt at fremsætte nogle Bemærkninger. Jeg skal fatte mig i størst mulig Korthed, da jeg, hvad Sagens juridiske Side angaar, i ét og alt kan henholde mig til det dygtige Forsvar, som min beskikkede Defensor har ført for mig og min Sag. Først vil jeg da henlede den høje Rets Opmærksomhed paa, at Skyttesagen er en patriotisk Sag, ikke en Partisag, og lad mig tilføje en af de smukkeste patriotiske Bevægelser, der er rejst i vort Land i den sidste Menneskealder. Skyttesagen blev nemlig rejst, efter at Konge og Folk havde lidt det smertelige Tab af Sønderjylland, idet man indsaa, at skulde det danske Folk rejse sig igen efter det store Nederlag i 1864, da maatte man ganske anderledes end tidligere tage sig af de unge Mænds Opdragelse og tilvejebringe Vilkaarene for at udvikle en dygtig, brav og fædrelandskærlig Ungdom. Et Led i denne Bevægelse er de danske Skytteforeninger, og for at medvirke til Opnaaelsen af dette smukke Formaal, har jeg nu i treogtyve Aar ofret Tid, Kræfter og Penge i Skyttesagens Tjeneste. I over tyve Aar har jeg været Medlem af Odense Amts Skytteforening, og i ca. seks Aar har jeg haft den Ære at være Foreningens Formand. I al den Tid har jeg sat min Glæde — og lad mig tilføje — min Ære i at medvirke til, at denne Forening altid kunde holde sig sit Maal for Øje og ikke lade sig forstyrre af uvedkommende Ting. Jeg har med Glæde medvirket til, at der i den Landsdel, hvori jeg bor, kunde være mindst én Forening, hvor danske Mænd uden Hensyn til forskelligt Syn paa de politiske Forhold kunde samles i Erkendelse af, at Fædrelandet er over os alle og, at der trods Adskillelse i politisk Henseende, dog er

noget, hvorom vi som Sønner af det samme Folk kan forenes. Odense Amts Skytteforening er derfor ogsaa lige indtil den naaede Assens, altid mødt med Velvilje fra alle Sider, ogsaa fra de forskellige Autoriteter, ja selv Krigsministeren viste ved den nævnte Skyttefest i Assens Foreningen den Velvilje at tilstille den som Laan tyve Telte af Hærens Beholdninger, og Indenrigsministeren sendte ti Rifler til Præmier ved samme Lejlighed.

Jeg tillader mig dernæst at henlede den høje Rets Opmærksomhed paa, at Skytteforeningen er en frivillig Forening, hvor kun de indmelder sig, der frivilligt underkaster sig Foreningens Love og deltager i dens Øvelser. Da de fleste af Medlemmerne er unge Karle, der staar i Tjeneste- eller Tyendeforhold, maa vi, hvad jeg beklager, benytte Folkekirkens Søn- og Helligdage til vore Øvelser og Festsdage, men det er saa langt fra, at Odense Amts Skytteforening eller jeg som Foreningens Formand nogensinde har haft til Hensigt at forstyrre Helligdagens Fred, at jeg tværtimod gentagne Gange har anmodet Kredsbestyrelserne om at lægge deres Skydeøvelser saaledes, at Skydningen foregaar Søndag Formiddag, naar der i vedkommende Sogn er Gudstjeneste om Eftermiddagen, og omvendt. Ja, ved den nævnte Fest i Assens foranledigede jeg endog en Henvendelse til Stedets Præst om at holde Gudstjeneste om Formiddagen, for at Skytterne eller en Del af disse, hvis de ønskede det, kunde faa Lejlighed til at gaa i Kirke. Saa det er en blodig Ironi, at jeg nu her staar anklaget for Helligbrøde eller for Overtrædelse af Helligdagens Fred, da jeg maaske er den eneste Skytteforeningsformand, der her i Landet er optraadt, som jeg har nævnt.

Da Skytteforeningerne altsaa er henvist til at benytte Søn- og Helligdag til deres Øvelser, har Lovgivningsmagten ogsaa været saa hensynsfuld overfor disse Foreninger at hjemle dem en Ret, som ingen anden Forening end Vaabenbrødrenes har i dette Land, og denne vor lovlige Ret føler jeg mig overbevist om, vil den høje Ret ikke indskrænke, endstige berøve os. Da den nugældende Lov af 7. April 1876 forelaa som Forslag for Rigsdagen, fandtes den nuværende Slutning af dens Paragraf 5 ikke i det oprindelige Forslag, men under Nr. 16 paa Ændringsforslagslisten stillede det om denne Sag nedsatte Udvalg enstemmigt følgende Ændring:

»Dog skulde de Øvelser, der tilsigter Uddannelse til Fædrelandets Forsvar, være undtagne fra dette Forbud, naar kun ikke Gudstjenesten derved forstyrres«. I Betænkningen, der findes i Tillæg B til Rigsdagstidenden for 1875 staar der herom følgende: »Derimod maatte Udvalget ønske, at der i selve Loven gives Skytteforeningerne Adgang til at holde deres Øvelser om Søndagen, uden hvilken de vanskeligt vil kunne fortsætte deres Virksomhed, og stiller derfor Forslag herom under Nr. 16«. Af dette Forslag fremgaar det uomtvisteligt, at den samlede Lovgivningsmagt, — idet baade Folke- og Landsting samt Indenrigsministeren paa Regeringens Vegne i Henhold til nævnte Motivering har vedtaget den nævnte Ændring, som nu udgør Slutningen af § 5 i Lov af 7. April 1876, — har indrømmet Skytteforeningerne Ret til at benytte Søndagen til deres Øvelser, og denne vor lovlige Ret har jeg som Formand for Amtsskytteforeningen ikke kunnet indrømme Politimesteren i Assens Lov til at berøve os.

Det er iøvrigt saa langt fra Tilfældet, at jeg i nogen Maade har søgt Konflikt med Politimester Lindberg i denne Sag; tværtimod har jeg gjort mere end maaske nogen anden i mit Sted vilde have gjort for at undgaa en saadan Konflikt. Da det nemlig paa en Generalforsamling var besluttet, at der skulde afholdes en Skyttefest i og ved Assens, blev det sagt mig, at jeg maatte være forsigtig overfor Politimester Lindberg, for han var en vanskelig Mand, der ikke saa' med velvillige Øjne paa Skyttesagen. Jeg rejste derfor tre Maaneder, før Festen skulde afholdes, til Assens, hvor jeg søgte Audiens hos ham. Efter to Gange at have henvendt mig forgæves paa Politikamret og efter at have ventet i utilbørlig lang Tid, lykkedes det mig omsider at faa Foretræde for den høje Politimester for at forhøre, om der fra hans Side var noget at indvende imod, at Festen blev afholdt paa den af mig nævnte Dag, og om han havde noget Ønske med Hensyn til Sikkerhedsforanstaltninger under Skydningen. Jeg blev affærdiget paa en alt andet end høflig Maade med den Bemærkning, at jeg skulde indgive et skriftligt Program, da han ikke ønskede en mundtlig Forhandling med mig. Jeg sendte kort Tid herefter gennem Kredsforstanderen for Assens Skyttekreds et fuldstændigt Program, baade med Hensyn til Skydningen, Folkefesten og Skytternes March under Faner og Musik gen-

nem de i Programmet nævnte Gader, men jeg modtog desværre aldrig noget skriftligt Svar fra den nævnte Politimester og maatte derfor være berettiget til at gaa ud fra, at han intet havde at indvende imod Programmet. For imidlertid at undgaa enhver Ubehagelighed med det stedlige Politi, formaaede jeg Politimesterens første Fuldmægtig samt fire af Byraadets Medlemmer, der alle ere mine politiske Modstandere, til at træde ind i Festkomitéen, hvilket de alle var saa elskværdige at indvilge i. Politifuldmægtig Maaløe blev Festkomitéens Formand. Byraadet i Assens vedtog med alle Stemmer mod én (Politimesterens) at yde et Bidrag til Byens Udsmykning og til Dækning af Udgifterne ved at lade Regimentsmusikken i Odense spille ved nævnte Lejlighed. Af Harme over, at hele Byraadet gik imod sin Formand, fandt Politimester Lindberg det stemmende med sin Værdighed at yde sit Bidrag til Festen ved Dagen før dens Afholdelse at udstede Forbud imod, at Skytterne marcherede gennem Byen ad den i Programmet angivne Vej, hvilket Forbud han dog senere ændrede derhen, at man maatte gaa den lige Vej, naar man kunde være ude af Byen inden Klokken to. Paa Grund af indtræffende Regnvejr under Skydningen blev Marchen forsinket lidt. Jeg véd ikke, om Festtoget var naaet gennem Byen før Klokken to, men Politimesteren, der har dømt mig for Overtrædelse af Helligdagsloven, véd det heller ikke. Der er ingen, som véd det, fordi intet Menneske tænkte paa at se paa Uret, ikke engang Politimesteren huskede det, medens Tid var. For en Sikkerheds Skyld gav jeg Ordre til, at Musikken ikke maatte spille paa Vejen omkring Kirken fra Apoteket til Indgangen ved Skov-anlægget, da jeg tænkte mig Muligheden af, at Gudstjenesten endnu ikke var endt, og der er da heller ikke hverken fra Præst eller Menighed fremkommet Klage over nogensomhelst Forstyrrelse af Gudstjenesten. Naar Politimesteren har forelagt Kort over Assens By og med en rød Streg betegnet de Gader, gennem hvilke Festtoget er passeret, formentlig for at vise, at Skytterne har marcheret en længere Vej end strengt nødvendigt, saa skal jeg hertil bemærke, at en saadan March ogsaa har sin Betydning for de unge Mænd, som gennem Skytteforeningerne begynder deres Uddannelse, før de indtræder i Hæren. Ved de daglige Søndagsøvelser i Kredsene, hvor der kun som Regel møder ca. 20 Mand, kan der kun øves

Enkeltmands- og Troppeksercits, men paa en saadan Festdag, hvor flere hundrede Skytter samles, maa man benytte Lejligheden til at give dem et lille Indblik i, hvorledes de har at forholde sig under Kommando, naar flere Kredse og Delinger optræder samlet. Derfor gælder det om, at en saadan March bliver saa lang som mulig. Jeg valgte derfor i Overensstemmelse med Festkomitéen at føre Toget gennem de forskellige Gader i Stedet for at følge den lige Vej. At en saadan March af en Skytteforening, selvom den foretages under Musik og Faner en Søndag, ikke er strafbar, har den høje Ret godkendt ved Højesteretsdom, der paa Foranledning i et noget lignende Tilfælde i Silkeborg er afsagt under 28. Januar 1884.

Naar jeg endvidere er tiltalt for Overtrædelse af Politivedtægten, fordi der under Skydningen var etableret en saakaldt »Pletskydning«, hvortil Adgangen stod aaben for enhver Deltager, der havde løst Adgangstegn til Festen, da kan jeg fuldt ud slutte mig til min Defensor, som paaviste, at det, der er forbudt i Politivedtægten, er kun hvad der gaar ind under Begrebet Gøgl, hvorimod Meningen med en Pletskydning, som den Skytteforeningerne plejer at etablere ved deres Præmieskydninger, er den, at der ogsaa ved en saadan Lejlighed kan gives ældre Mænd, der har været Soldater, Adgang til at prøve, om de endnu kan ramme Pletten, og hvis Fædrelandet kalder paa dem endnu er i Stand til at haandtere deres Vaaben; men Pletskydning benyttes ogsaa af de unge Skytter for at de, før end de gør deres egentlige Skud, kan indskyde deres Geværer og undersøge, hvorledes de, blandt andet af Hensyn til Vindforholdene, skal holde deres Sigte.

Høje Dommere! Jeg har nu givet en kort Fremstilling af Sagens historiske Udvikling og anført Grunden til min Handlemaade overfor de Ting, hvorfor jeg her staar anklaget. Det er min Overbevisning, at Lindberg i Assens er den eneste Politimester i hele Danmark, der vilde have rejst en saadan Anklage imod mig. Ikke engang den Omstændighed, at hans egen Fuldmægtig er min Medskyldige, har kunnet hindre det. Jeg er mig bevidst, at jeg har handlet i god Tro og i Overensstemmelse med den Ret, som Loven hjemler de danske Skytteforeninger. Tager jeg Fejl heri, vil det gøre mig ondt, ikke saa meget for min egen Skyld, thi en Bøde kan jeg sagtens betale, men for Skyttesagens Skyld, som jeg trolig har

ofret Kræfter, Tid og Penge i mange Aar, vil jeg højlig beklage, om jeg ved min Optræden skal have foranlediget, at Landets højeste Ret nu maa træffe en Afgørelse, der indskrænker den Frihed, som de danske Skytteforeninger indtil dette Øjeblik uhindret har glædet sig over at have.

Jeg indanker trøstigt Sagen for den høje Domstol og nærer fuld Tillid til, at jeg vil blive frikendt, fordi jeg er overbevist om, at Højesteret under Hensyn til Skyttesagens Betydning for Fædrelandets Forsvar ikke vil afsige en Dom, der i nogen Maade vil lægge Hindringer i Vejen for Skyttesagens fremtidige og fortsatte Udvikling«.

Da Proceduren var endt, og vi forlod Højesteret, sagde Aktor til mig, at jeg ikke havde haft Behov at lade mig beskikke en Forsvarer, da det var klart, at jeg vilde vinde min Sag. Jeg ventede indtil Klokkeren to, men til det Tidspunkt, hvor Retten slutter, blev Dommen ikke forkyndt. Hen paa Eftermiddagen traf jeg nede i Folketinget Højesteretsassessor Klein og spurgte ham, hvorledes Sagen stod. Han svarede, at Dommen ikke vilde blive forkyndt førend næste Retsdag. Hvorledes min Sag stod, maatte han ikke sige noget om, men føjede han til med et Smil: »Kan De læse noget derom i mit Ansigt, saa er det ikke forbudt.«

Dommen kom til at lyde paa fuldstændig Frifindelse. Den blev formet i den sædvanlige Kancellistil:

»Ved kgl. Reskript af 19. November f. A. er Højesteret bemyndiget til at tage denne Sag under Paakendelse, uanset at dens Genstand maatte findes ikke at udgøre summa appellapis.

Naar henses til, at den i den indankede Dom omhandlede Pletskydning maatte betragtes som en Del af de Øvelser, sigtende til Uddannelse til Fædrelandets Forsvar, som Amtsskytteforeningen afholdt, uden at det kunde forandre dens Karakter, at ogsaa andre end Foreningens Medlemmer havde faaet Adgang til at deltage i Skydningen, findes der at mangle tilstrækkeligt Føje til at anse den i den paaberaabte Politived-

tægts § 45 indeholdte Forskrift om, at ingen uden Politiets Tilladelse maa afholde Gevinstskydning anvendelig for samme, i hvilken Henseende bemærkes, at Gevinstskydningen i Paragraffen stilles sammen med Forlystelser og Præstationer, med hvilken den, der afholder dem, maa antages at have et ganske andet Formaal end det, Skytteforeningerne efter det foran anførte havde med den paatalte Pletskydning. Ved dennes Afholdelse kan Tiltalte derfor ikke anses at have overtraadt Politivedtægtsens ovennævnte Forskrift, og ligesaa lidt kan han antages derved at have overtraadt enten § 5 eller § 7 i Lov om den offentlige Fred paa Folkekirkens Helligdage af 7. April 1876. Hvad derimod angaar den af Skytteforeningen foretagne med Musik ledsagede March gennem Assens, findes denne, der gik fra Skydepladsen til en Syd for Byen liggende Gymnastikplads og en derværende Festplads efter de foreliggende Oplysninger i dens Helhed, at maatte betragtes som en Bestanddel af Foreningens til Uddannelse til Fædrelandets Forsvar sigtende Øvelse, uanset at Marchen foretoges ad en Omvej gennem Byen, og da nu Gudstjenesten ikke ved Marchen er blevet forstyrret — hvorhos bemærkes, at Musikken hørte op paa Gadestrækningen i Nærheden af Kirken — vil der i Medfør af ovennævnte Lovparagrafs 5, 2det Led, ogsaa under denne Del af Sagen være at tillægge Tiltalte Frifindelse.

Sagens Omkostninger bliver at udrede af det Offentlige.

THI KENDES FOR RET:

Klaus Berntsen bør for det Offentliges Tiltale i denne Sag fri at være. Sagens Omkostninger, derunder de ved Landsoversamt Hof- og Stadsrettens Dom fastsatte Salærer og i Salarium for Højesteret til Overretssagfører Diedrichson og Advokat Nellemann 40 Kr. til hver, udredes af det Offentlige.

Denne Dom blev hilst med Glæde overalt i de danske Skytte- og Gymnastikforeninger, og i Assens var der ligefrem Jubel over Lindbergs Nederlag. Men Sagen fik et lille Efterspil, da han fandt det trykte Program, jeg havde sendt ham ca. 3 Maaneder før Festen. Det gav nemlig Krakileren Anledning til at idømme mig en Bøde paa 80 Kr., fordi Programmet, som var udført i mit eget

Trykkeri, ikke var forelagt ham i Henhold til Presseloven, der krævede, at ethvert trykt Skrift skulde afleveres paa Politikamret. Da denne Dom blev mig forkyndt, henvendte jeg mig til Stiftamtmand Heltzen i Odense og spurgte, om et saadant Program, der kun havde Ærinde til Politimesteren i Assens og de Kredse, som skulde deltage i Festen, faldt ind under Begrebet »trykt Skrift«. Stiftamtmanden smilte og sagde: »Ja, jeg har jo ofte sagt Dem, Hr. Berntsen, at vel har vi en fri Forfatning i dette Land, men vi har desværre beholdt Enevoldsmagtens Retspleje, og derfor er her ikke andet i den Sag at gøre, end at betale de 80 Kr.« Med den Besked tog jeg til Assens for at betale Bøden, og samtidig indprentede jeg min Faktor, at han for Fremtiden hver Dag skulde aflevere hver trykt Lap, der udgik fra Trykkeriet, om det saa kun var en Regningsblanket. Han maatte ikke samle Tryksagerne i en Bunke, nej, han skulde sende det enkelte Eksemplar lige fra Maskinen til Politikamret, om saa Budet skulde gaa tyve Gange om Dagen, og i hvert enkelt Tilfælde skulde han i Henhold til Presseloven forlange en Kvittering. Jeg spurgte, om han havde en rask Mand paa Trykkeriet, hvortil Faktoren svarede, at han netop for Tiden havde en Typograf fra Kjøbenhavn, der hverken var blød eller bange. Denne Mand forklarede jeg nu Sagens Sammenhæng og bad ham gaa ned til Lindberg med »Assens Amts Avis«, saasnart Bladet var trykt. Men han maatte absolut forlange Kvittering for Modtagelsen og ikke glemme, at Kravet var hans lovlige Ret. Det varede længe, inden han kom tilbage, men da vi saa' ham, havde han et Stykke Papir i Haanden. Trods den mest mulige Uvilje fra Politimesterens Side, havde han bearbejdet Lindberg saa længe, at han til sidst skrev: »Assens Amts Avis Nr. 120 modtaget. Lindberg«. Men denne Kvittering tilfredsstillede mig ikke — den var ikke lov-

lig. I Presseloven stod nemlig, at Tryksager skulde afleveres paa Politikamret, men det fremgik ikke af Kvitteringen, at den var udstedt dér. Der kunde være flere i Byen, som bar Navnet Lindberg. Hvis jeg blev narret, risikerede jeg jo at faa en ny Bøde. Altsaa, Kvitteringen maatte for at være gyldig bære Politikamrets Stempel. I en Fart var Typografen atter ude af Døren, og da Lindberg fik at vide, at han skulde skrive en ny Kvittering, blev han nærmest rasende. Men Typografen bevarede sin Ro og forlangte sin Ret. Juristen maatte paany bøje sig. Denne Gang skrev han: »Assens Amts Avis Nr. 120 modtaget.

Assens Politikammer.
Lindberg«.

Stolt mødte Typografen med sin Sejrstrofæ, men jeg maatte desværre atter ulejlige Hr. Lindberg med Krav om at faa en lovlig Kvittering, da denne heller ikke var fyldestgørende, thi den manglede jo baade Dato og Aars-tal. Det kunde ikke ses, om Avisen var afleveret rettidig! Tredie Gang gik Typografen til Politimesteren, der trods sin Galde ikke turde sidde Loven overhørig. Atter maatte han dyppe Pennen for at skrive: »Assens Amts Avis Nr. 120 modtaget.

Assens Politikammer, den 27. November 1888.

Lindberg«.

Faktoren ved mit Trykkeri, Hans Jensen, fulgte troligt min Anmodning. Flere Gange dagligt gik der Bud mellem Trykkeriet og Lindberg, og det varede hans Embedstid til Ende. Efterfølgeren blev Overdommer Andersen fra Vestindien. Efter hans Tiltrædelse forklarede jeg ham Forholdet og spurgte, om han ønskede denne Ordning fortsat, men han svarede: »Nej, Vorherre bevare os. Jeg overlader trygt til Dem og Deres Faktor at skelne imellem

de Tryksager, der har Offentlighedens Interesse, og saadanne, der er af privat Natur, da det kun er de første, Presseloven omhandler.«

Saalænge Lindberg var Politimester, søgte han at lægge mig alle mulige Hindringer i Vejen. Han troede vistnok at gavne Højre derved, men opnaaede kun at skaffe mig en Popularitet i Byen, som jeg næppe ellers havde vundet saa let. Jeg skal fremdrage et Par Eksempler:

Da jeg i 1886 havde stiftet »Assens Amts Avis«, mødte jeg første Gang i Byraadet som Referent til mit Blad. Der stod i Salen et Bord og en Stol til Brug for Redaktøren af Byens Højreblad, og jeg bad da Raadstuetjeneren — han var for Resten min Soldaterkammerat — om at skaffe mig en lignende Plads, men han svarede, at det maatte han ikke. Lidt før Mødets Begyndelse kom Raadets Medlemmer, der alle var Højremænd, og da jeg besværede mig over ikke at have noget Sæde, hvorfra jeg kunde referere Forhandlingerne, henviste de mig til Højrebladets Plads, men den vilde jeg selvfølgelig ikke benytte, thi den havde jeg ingen Ret til, selvom den muligvis stod ledig. Omsider kom Formanden Politimester Lindberg, iført Uniform og Slængkappe, som han tillige med Huen hængte paa en dertil indrettet Knage i Lokalet. Da han havde taget Plads, bredte Tjeneren et stort Tæppe over hans Ben, og derpaa aabnede han Forhandlingerne, idet han lod, som jeg ikke var tilstede. Jeg blev altsaa nødt til at benytte en af de brede Vindueskarme som Bord, og i denne ubekvemme, staaende Stilling refererede jeg Mødet. Da det var sluttet, og jeg var gaaet, fik jeg at vide, at Byraadsmedlem Rønning havde sagt: »Hør, Hr. Borgmester, det, der skete her i Dag under det offentlige Møde, maa ikke oftere gentages.« Borgmester Lindberg spurgte tilsyneladende for-

bavset: »Hvad mener De? Hvad sigter De til, Hr. Rønning?« — »Det maa Borgmesteren da vide. Der skete det, at De lod Stedets Rigsdagsmand, som mødte i Egenkab af Referent til sit Blad, staa op uden at overlade ham en Stol.« Lindberg: »Ja, jeg har ikke haft Bud efter den Herre; jeg skylder ham ingen Opmærksomhed.« Rønning: »Jeg har heller ikke haft Bud efter Hr. Berntsen, men han er nu engang Kredsens Folketingsmand. Nu har han stiftet en Avis her i Byen, som vi næppe slipper af med, saa længe han lever. Vi skylder ham i det mindste simpel Høflighed, naar han møder her, og det vil jeg sige Dem, Hr. Borgmester, at hvis der ikke ved næste Byraadsmøde findes Plads til ham ligesom den, der benyttes af Byens anden Bladudgiver, saa giver jeg ham min Stol. Saa vil jeg se, hvad De vil gøre ved mig.« Da de øvrige Byraadsmedlemmer gav Rønning Ret, maatte Lindberg bøje sig. En af dem udtalte, at den Dag jo kunde komme, da Byraadet maatte henvende sig til Stedets Folketingsmand for at begære hans Støtte til en eller anden Sag, som man ønskede at fremme. Folketingsmanden havde da al Grund til at afvise Henvendelsen med den Motivering, at naar de ikke kendte ham, saa kendte han heller ikke dem. — Ved næste Møde stod der i Byraadssalen et Bord og en Stol til Brug for Referenten fra mit Blad.

Aaret efter, jeg var blevet valgt, sammenkaldte jeg Venstrevælgerforeningens Bestyrelse og foreslog den at afholde en Grundlovsfest i Assens den 5. Juni, men Formanden, Gaardejer Riber Rasmussen af Skaldbjerg, forsikrede mig, at det vilde Borgmester Lindberg aldrig give sit Samtykke til, thi der havde i Jurisdiktionen ikke været holdt nogen Grundlovsfest i hans Embedstid, og Befolkningen havde troligt fundet sig i hans Enevælde. Med Forbavelse hørte jeg denne Meddelelse og gjorde

mine Meningsfæller bekendt med, at vi ifølge Grundloven havde Forsamlingsfrihed her i Landet. Vi behøvede derfor ikke at *spørge* om Tilladelse til at holde Grundlovsfest, men skulde blot give en skriftlig Meddelelse til Politimesteren. Hans Myndighed strakte sig kun til, at han kunde forbyde os at tage Entré og nægte os at holde Beværtning eller paabyde os, hvis vi holdt en saadan, da at benytte den Gæstgiver, han anbefalede. Tilladelsen til at anvende Skovanlæget som Festplads, var det Byraadets Sag at give, og herom maatte vi sende en Ansøgning. Jeg skrev da baade en Meddelelse til Lindberg om Festens Afholdelse og et Andragende til Byraadet om Benyttelse af Skovanlæget og foreslog, at to behjertede Mænd personlig mødte paa Politikammeret for at aflevere Skrivelserne. Da Deputationen fik Foretræde hos Lindberg, behandlede han den meget køligt, og da Andragendet blev forelagt Byraadet, tilraadede han at nægte Tilladelsen, og Byraadet fulgte ham. Vi besluttede saa at holde Festen i Skoven ved Voldtofte udenfor Byen, og da dette kom til Lindbergs Kundskab, paalagde han Komitéen at benytte Kromand Espensen i Flemløse, hvis man vilde have Beværtning. I min Avis blev der rettet et stærkt Angreb paa Byraadet, fordi det aabenbart var dets Mening at holde Landboerne borte fra Byen, hvilket ikke var i Borgernes Interesse. Paa den Tid var der mange Steder i Landet rejst økonomisk Krig imejlem By og Land; men jeg havde alle Vegne beklaget en saadan Kamp, idet jeg fandt, at man burde strides om Principer og Idéer, men ikke om at gøre hinanden brødløse. Jeg lod Assensborgerne forstaa, at hvis sligt gentog sig, fordi en fanatisk Politimester æggede dem dertil, kunde jeg ikke hindre, at Landboerne tog Represalier. Det hjalp; Aaret efter fik vi for første Gang Lov til at holde Grundlovsfest i Byens Anlæg.

En Dag, da jeg kom til Assens, mødte jeg Toldforvalter Jansson, der beklagede sig over, at Borgmester Lindberg dristede sig til ikke at forelægge saadanne Andragender for Byraadet, hvis Indhold han var Modstander af. Toldforvalteren havde haft en Ansøgning liggende i to Aar, uden at den endnu var opført paa Dagsordenen ved noget Byraadsmøde. Jeg bad ham give mig Klagen skriftligt, saa skulde jeg nok sørge for, at Forholdet blev forandret. Det var han straks villig til, og nogle Timer efter mødte han med den paa mit Kontor. Jeg spurgte, om der var flere Tilfælde i Byen af den Art? Ja, han kendte i hvert Fald ét. Speditør Smidt havde faaet en lignende Behandling. Jeg bad saa Toldforvalteren om at følge mig hen til Speditøren, men da jeg spurgte denne, om han vilde give mig en skriftlig Erklæring om, at han havde haft et Andragende til Byraadet liggende hos Borgmesteren i over et Aar, uden at det var forelagt, svarede han, at det turde han ikke. Thi Politimesteren kunde paa mange Maader chikanere ham, hvilket han sikkert vilde gøre. Men Sagen havde sin Rigtighed.

Med Toldforvalterens skriftlige Erklæring som Baggrund og med mundtlig Tilsagn fra Speditøren om eventuel Støtte, gik jeg hjem og skrev følgende Andragende:

»Til Assens Byraad.

Som Udgiver af »Assens Amts Avis« udbeder jeg mig Byraadets Samtykke til, at de Bekendtgørelser, som det ærede Byraad sender til Offentliggørelse i »Assens Avis«, ogsaa maa blive tildelt min Avis og for samme Betaling«.

Ansøgningen blev liggende hos Borgmesteren i over ét Aar uden at blive fremsat for Byraadet. I den Anledning anmodede jeg den 18. Oktober 1888 Folketingets Formand om Tilladelse til at maatte stille følgende Forespørgsel til Indenrigsministeren:

»Finder Indenrigsministeren det lovmedholdeligt og stemmende med en Borgmesters Stilling som Formand for et Byraad, at Borgmesteren undlader at fremlægge for Byraadet Andragender, som tilstilles samme?«

Tilladelsen til, at Forespørgselen maatte fremmes, gav Folketinget Dagen efter, men selve Forespørgselen kom ikke til Behandling før den 21. November 1888. Under Forhandlingen oplyste jeg, at nogle Dage efter, at den var anmeldt, og Tinget havde givet Samtykke til dens Fremme, fandt Lindberg sig omsider foranlediget til at sætte mit Andragende paa Dagsordenen ved et i den Anledning sammenkaldt Byraadsmøde, hvor han foreslog, at Sagen skulde behandles for lukkede Døre, men da nogle Byraadsmedlemmer fandt, at den netop burde forhandles for aabne Døre, blev der stemt herom. Skæbnen vilde imidlertid, at fem stemte for Lindbergs Forslag, medens fem stemte imod, hvorefter Borgmesteren erklærede, at da Stemmerne stod lige, gjorde hans Stemme Udslaget. Forøvrigt afslog Byraadet mit Andragende om Averteringen.

Indenrigsminister Ingerslev tog først ret overlegent paa Sagen og forsvarede Lindberg, men C. Berg og flere, der ogsaa havde været udsat for hans Chikanerier, støttede mig og angreb ham. Til Slut ønskede Berg, at jeg skulde stille en Dagsorden, der udtalte Misbilligelse over Indenrigsministerens Holdning i Sagen, men min Opgave var at opnaa et mere positivt Resultat. Og det lykkedes, da Ministeren haardt trængt tilsidst maatte love at lade Sagen undersøge. Efter Debatten kom han til mig og sagde: »Ja, nu har jeg faaet Prygl, fordi jeg forsvarede Borgmester Lindberg. Jeg begriber ikke, at det Asen kunde være saa dum at sætte Deres Andragende paa Dagsordenen, efter at Deres Forespørgsel var anmeldt; havde den ligget saa længe, saa kunde den jo have ligget Dyrehavstiden med.« Hertil svarede jeg, at Ministeren

kunde have undgaaet de Prygl ved ganske simpelt straks at tilsige sin Medvirkning til Sagens Undersøgelse. Men Ingerslev ansaa' det som sin Pligt i Rigsdagen at forsvare de ham undergivne Embedsmænd, naar de blev angrebet, da de jo ikke selv kunde gøre det; jeg mente derimod, at et saadant Forsvar kun burde ydes i Tilfælde, hvor vedkommende Embedsmand var blevet uretfærdig behandlet.

En Maanedstid senere kom Ministeren til mig og sagde, at nu var Sagen undersøgt. Desværre havde han maatte tildele Lindberg en »Næse« for hans Optræden, og den havde faaet en skarpere Form, end han tidligere havde anvendt. »Maa jeg se den Tilrettevisning?« spurgte jeg. — »Hvorfor vil De det?« — »Jo, da Sagen gælder min Avis, er Læserne naturligvis interesserede i at kende Udfaldet.« — »Naa, ja saa kan De jo henvende Dem til Departementschef Bache, som har Ordlyden.« Men da jeg stod i Hr. Baches Kontor, mærkede jeg straks paa hans kølige Holdning, at han var en Bureaukrat. Han blev som Is, da jeg meddelte ham, at Ministeren havde givet mig Lov til at se en Afskrift af Irettesættelsen. »Det maa bero paa en Misforstaaelse,« knirkede han, »Skrivelser fra Hans Excellence til en Embedsmand er aldeles private, og kan ikke være Genstand for noget Eftersyn.« Folk af Baches Type har altid været mig inderligt imod, og jeg gjorde derfor Samtalen kort, men var dog høflig nok til at byde ham Haanden til Farvel; jeg fik vel ogsaa hans, men han trak den tilbage med en Hurtighed, som om han havde brændt sig. Dagen efter klagede jeg til Ministeren over, at hans Embedsmand havde nægtet mig at se Lindbergs »Næse«. »Hvem er Herre i Indenrigsministeriet, De eller Deres Departementschef?« Ingerslev bød mig en Stol, idet han sagde: »Det kan godt være, Bache principielt har Ret, men i

dette Tilfælde skal De faa, hvad De har ønsket.« Saa dikterede han efter Hukommelsen Indholdet af Skrivelsen til fri Afbenyttelse. Den følgende Dag stod den at læse i »Assens Amts Avis«. Nogen Tid efter indgav Lindberg Begæring om sin Afsked. Den blev bevilget. Han rejste fra Assens som en slagen Mand. Ingen fandt sig forandrigt til at arrangere en Afskedsfest til hans Ære, og han fik heller ikke det sædvanlige Sølvstykke, som Skik og Brug var, naar en Embedsmand havde siddet en Menneskealder i sin Stilling. Som Pensionist bosatte han sig i København. Naar jeg mødte ham paa Gaden, stod han stille og saa' op i Luften for at undgaa at hilse. Da Kong Christian den Niende havde givet mig Ridderkorset, vilde Tilfældet, at jeg en Dag sad i en Sporvogn sammen med ham. Ved et Stoppested kom en af mine Bekendte ind, og da han saa' mig, sagde han: »Til Lykke, Berntsen, med Ridderkorset. Det har De ærlig fortjent.« Alle i Sporvognen hørte dette Udbrud — og rimeligvis var det Grunden til, at Lindberg straks rejste sig og forlod Vognen.

Jeg vil helst slutte min Omtale af mine Modstandere med nogle forsonende eller forklarende Ord, og jeg kan heldigvis ogsaa gøre det i dette Tilfælde. Thi jeg har i Grunden Aarsag til at være Lindberg taknemmelig. Alt, hvad han i sin forblindede Arrogance troede at ramme mig med, indeholdt Stof af politisk Værd for mig. Vi repræsenterede to Tider, og det var Grundloven, som laa os imellem. Provisorieaanden gav den Enevælde-Type, han var, Vind i Sejlene, saaledes at han og hans ligesindede rundt om i Landet blev til Frygt og Plage for de Byer, hvis første Beskyttere de burde have været.

XII.

UNDER MINISTERIET ESTRUP.

(Bidrag til Venstres Historie til 1886).

Konseilspræsident Fønnesbech havde indgivet sin Afskedsbegæring den 19. Maj 1875, men først den 11. Juni dannede Estrup sit Ministerium. Det mellem-liggende Tidsrum brugte han til at ordne Forholdene indenfor Højre, hvorved han fik Tilslutning fra alle Partiets Afskygninger, baade blandt Rigsdagsmænd og Redaktører. Uagtet han ved sit Ministeriums Sammensætning forbigik de Nationalliberale, som han i Virkeligheden aldrig havde haft Sympati for, bøjede Resterne af dette før saa mægtige Parti sig ogsaa ind under hans Førerskab. Han kom som den stærke Mand, eller som en Herkules, der skulde rense den politiske Augiasstald. Var han traadt til under roligere Forhold, er det muligt, at han — som den, der under Ministeriet Frijs havde gennemført betydningsfulde Love om Jernbaneanlæg og Esbjerg Havn saavel som vedrørende kommunale Forhold — antagelig var blevet en Leder af Landets materielle Udvikling og derigennem en Velgører for sit Folk; men nu kom han som Kampens Mand, der skulde nedslaa Kravet om folkeligt Selvstyre. Intet laa denne Mand fjernere, end hvad der kom ind under Begrebet den lige og almindelige Valgret. Estrup stillede sig straks i Kampstilling,

ikke blot ved, at han sendte Rigsdagen hjem uden forudgaaende Varsel Dagen efter, at den i Henhold til Grundloven var traadt sammen i Oktober 1875, men han udsatte paa Trods Møderne til den 29. November, altsaa for et Tidsrum af henved to Maaneder. Selv gav han ingen Forklaring, hvorfor dette skete, men det hed sig, at Krigsministeren skulde have Tid til at udarbejde de Forsvarslove, som Ministeriet vilde forelægge. Herved blev der yderligere Tid til at faa alt, hvad der vilde kaldes Højre til at indordne sig under hans Førerskab. Estrup lod endvidere Rigsdagen vide, at den i Henhold til Grundloven ikke uden Kongens Samtykke kunde forblive inde i over to Maaneder. Vi Venstremænd protesterede straks alle som én, trods den indbyrdes Strid mellem »de 22« og »de 30«, og udsendte et Opraab til Vælgerne om, at »den 4. Oktober havde fundet os paa vor Plads i det forenede Venstre...«, og at vi nærrede »Fortrøstning til et fremtidigt godt Samarbejde«.

Udtalelsen var affattet af Bojsen, som vi spøgende kaldte »Venstres Kit«, fordi han omhyggeligt søgte at mægle mellem de stridende Parter, og Opraabet var medunderskrevet af Grev Holstein-Ledreborg, som længe havde støttet os og ogsaa haft Tilladelse til at deltage i vore Møder. Han blev nu optaget i selve Partiet, som paa dette Tidspunkt talte 53 Medlemmer.

Det var en daarlig Profeti, naar Hørup i »Morgenbladet« betegnede Ministeriets Levetid som værende »lig med en Jagtrubbert«, thi Estrup blev siddende i nitten Aar og forsvandt først efter det politiske Forligs Gennemførelse 1894. Hørup bød paa en ejendommelig Maade Ministeriet Velkommen i »Morgenbladet«, der ikke længer var, hvad det burde have været, nemlig et Fællesorgan for Venstre. Han skrev: »Vi erkende Umuligheden af at danne et virkeligt parlamentarisk Ministerium un-

der den givne Situation. Hvor der intet Flertal er, hører Flertallets Ret op — om Hr. Fonnesbech, som Rygtet gaar, skulde have foreslaaet Hans Majestæt et Venstreministerium, vide vi naturligvis ikke, men at Hans Majestæt ikke har fulgt et saa daarligt Raad, — er vi meget taknemmelige for . . .«

Ved et Møde i Flakkebjerg udtalte Berg, at han tog det nye Ministerium med Ro, da han mente, at vi trængte til det, og i en Tale paa Rigsdagen sagde han: »Jeg mener, at vi senere hen, under vort parlamentariske Liv, vil komme til at takke den ny Regering for, at den under en vanskelig Situation tog Styret og ved sin Tilværelse bidrog overordentlig væsentligt til at faa Folket til at klare sig for og imod de store Grundsætninger og Udviklingen af vore Samfundsforhold.« Disse Udtalelser tilkendegav, at Hørup og Berg ønskede Kampen tilspidset, uagtet det maatte være dem klart, at Flertallet i Venstre ikke vilde følge dem. Partiets Førere havde desværre glemt Cæsars kloge Ord, »at ingen Fører bør forcere Hærens March i et hurtigere Tempo, end at Kamelene kan følge med«. Derfor varede det desværre ikke længe, førend det forenede Venstre sprængtes fuldstændigt — for aldrig mere at samles.

Estrups politiske Program havde den Fordel, at det var kortfattet og tydeligt. Han vilde til det yderste bekæmpe Venstres Krav om Parlamentarismen, han vilde hævde Landstingets Ligeberettigelse med Folketinget, og han tilkendegav, at han kun vilde vige, naar begge Ting stod sammen imod ham. Hans første Opgave skulde være at tilvejebringe en Forsvarsordning, som de militære Autoriteter ønskede, og ved straks at hævde Nødvendigheden af Kjøbenhavns Befæstning — ogsaa mod Land-siden — kastede han Handsken til os.

Estrup var allerede paa dette Tidspunkt en gammel

Politiker. Ved sin første Indtræden i Rigsdagen, efter at han i 1854 var valgt til Folketingsmand for Randers, sluttede han sig til det Flertal, der bekæmpede Ministeriet Ørsted, fordi det havde gjort Brud paa Bevillingsretten, idet det uden Rigsdagens Fuldmagt havde afholdt forskellige Forsvarsudgifter. Estrup var dengang med til at stille Forslag om, at Folketinget skulde gøre Erstatningskrav gældende imod Ministeriet, og da dette Forslag forkastedes, stemte han for Rigsretsaktion. Nu vilde en drilsk Skæbne, at Estrup selv skulde blive Chef for et Ministerium, der regerede i ni Aar i Kraft af provisoriske Finanslove og en kongelig Anordning. Større Modsætning i en Mands politiske Liv kan næppe tænkes. Han var forøvrigt kun ganske kort Tid Medlem af Folketinget, hvor han heller ikke hørte hjemme, men fra 1864 til sin Død i 1913, altsaa i næsten 50 Aar, havde han Sæde i Landstinget. Overfor Ministeriet Bluhmes reviderede Grundlov i 1865 stillede han i Forening med nogle Godsejere Forslag om, at Valgretten til Landstinget, ikke som foreslaaet, skulde være afhængig af en bestemt aarlig Indtægt, men for Landbefolkningens Vedkommende overlades til Delegerede fra »Sogneforstanderskaberne« og et lignende Antal af de største Godsbesiddere. Da dette Forslag mødte Modstand, tog Estrup det tilbage, men efter at han var blevet Indenrigsminister i Ministeriet Frijs, blev hans Princip lagt til Grund for den Overenskomst, som førte til Vedtagelse af Grundloven af 28. Juli 1866. Estrup var ogsaa Deltager i »Oktoberforeningen«s Dannelse og arbejdede for Sammenslutning mellem de store og smaa Bønder. Nu, da han selv var kommet i Spidsen for en Regering, valgte han til Opgave at værne om Landstingets Ligeberettigelse med Folketinget, og siden vilde han flytte det politiske

Tyngdepunkt fra Folketinget over i den privilegerede Valgrets Ting.

Venstre gjorde sig desværre straks skyldig i en tak-tisk Fejl ved at rejse Rigsretsanklage mod to af det nationalliberale Partis mest skattede Førere, Hall og Krieger. Den første blev anklaget for sine store Overskridelser ved Opførelsen af det kgl. Teaters nuværende Bygning, uden forud at have indhentet Rigsdagens Bevilling dertil, og den anden, fordi han, ligeledes uden Rigsdagens Samtykke, havde solgt Marmorkirkens Areal til Bankdirektør Tietgen og samtidig tilladt ham at vælge Kirkens første Præst. Den snedigste i Estrups Regering var Kultusminister Fischer; han var ikke blind for, at Regeringen løb en Fare ved at holde de nationalliberale Førere udenfor Ministeriet, thi disse Mænd, »Fyrrernes Mænd«, der i sin Tid havde rejst Kravet om parlamentarisk Regeringsform og været med til at forberede Grundloven af 5. Juni 1849 kunde ved en eller anden Lejlighed let fristes til at slutte Overenskomst med Venstre. Men hvis der i Tide blev sat en Kile ind mellem de to Partier, maatte en saadan Fremtidsmulighed anses for udelukket. Fischer opmuntrede derfor baade Berg og Sofus Høgsbro til at stille Hall og Krieger for Rigsretten, og hele Venstre gik ind herpaa, uagtet man burde have kunnet sige sig selv, at Rigsretten, der væsentligst var sammensat af Medlemmer fra Højesteret og Landstinget, hvoraf Flertallet ubetinget var de Anklagedes politisk nære Meningsfæller, ikke vilde dømme Krieger og Hall. Det viste sig tilmed at være vanskeligt at formaa nogen Højesteretssagfører til at være offentlig Anklager, hvorfor Venstre, tilskyndet af gamle Alberti, henvendte sig til Hørup og overdrog ham Hvervet. Sagen tabtes, men de Nationalliberales Bitterhed mod Venstre mærke-

des gennem mange Aar. Hørup blev den, som profiterede mest ved den hele Affære, idet han her vandt sine politiske Sporer.

Da Rigsdagen omsider traadte sammen den 30. November 1875, forelagde Krigsminister Haffner en samlet Forsvarsplan, der krævede en Udgift paa omtrent 71 Millioner Kroner. Mod denne Plan rejste hele Venstre en energisk Modstand, og stillede som tidligere under Ministeriet Fønnesbech Forslag om en Ordning, der udelukkede Kjøbenhavns Landbefæstning; vi vilde kun anvende 30 Millioner, tilvejebragt ved Skat paa Formue og Indtægt. Estrup lod os da forstaa, at hvis Folketinget ikke gik ind paa Regeringsforslaget, vilde han appellere til Vælgerne, da han ansaa Sagen for at være en Livssag for Folket. For mig, og sikkert for mange, var det en stor Overraskelse, at Estrup nu med Kraft kastede sig ind i Kampen for en ny og tilmed saa dyr Forsvarsordning. I alle foregaaende Aar, naar dette Spørgsmaal var fremme i Rigsdagen, hørte man aldrig noget om hans Interesse for denne Sag. Jeg opfattede ham nærmest som hørende til den Retning i Folket, der ønskede en saa billig Ordning som mulig. Naar Estrup imidlertid nu saa stærkt lagde sig i Selen for denne Sag, tilskrev jeg det den Omstændighed, at han var blevet overvældet af den stærke Forsvarsbevægelse, som Højre havde indledet med sin Adresse. Rimeligvis har han ogsaa haft Øje for, at en Kamp, udelukkende rettet mod Parlamentarismen, ikke var i Stand til i Længden at holde Begejstringen vedlige, men kunde Striden omgærdes af et mere ideelt Skær, saa var der større Sandsynlighed for, at det vilde lykkes at holde Partiet samlet. Venstre fastholdt imidlertid sit Tilbud, og en Del af Højre, deriblandt Lars Dinesen og enkelte Nationalliberale, tilkendegav, at de nok kunde gaa ind paa en Indkomstskat, men ikke en Formueskat. Da

Regeringen imidlertid ikke vilde høre Tale herom, frafaldt det moderate Højre ogsaa sine Indrømmelser. Ved Afstemningen den 29. Marts 1876 over vort og Regeringens Forslag indtraf imidlertid den Mærkelighed, at de begge blev forkastet, idet Stemmerne stod lige med 47 for og 47 imod Venstres Forslag. Det var »Bjørnbakkerne«, der var Skyld i dette Resultat; de var imod al Befæstning og undlod derfor at stemme. Da man saaledes ikke kunde komme nogen Vegne, iværksatte Estrup sin Trusel og opløste Folketinget.

De nye Valg blev udskrevet til Tirsdagen den 25. April 1876, og en ny endnu voldsommere Valgkamp end den i 1873 tog sin Begyndelse. Medens Bojsen blev sendt til Møder i to af de mest højresindede Amter, Thisted og Bornholm, deltog Anders Tange og jeg i en Række Kampe paa Fyn, hvorved vi i høj Grad paadrog os Højres Unaade og blev Genstand for bitre Forfølgelser, men Valget blev en af Venstres store Sejrsdage; aldrig før havde Vælgerne i Danmark givet Møde saa talrigt. Resultatet blev, at Højre tabte 19 Kredse, hvorefter Venstre i Folketinget kunde mønstre 74 Medlemmer.

Af Højres Mænd faldt Klein, Ingerslev og Holstein-Holsteinborg tilligemed Departementschef Gad og Gaardfæster Niels Andersen, Husby, medens Venstre suppleredes med Redaktør Jørgen Pedersen, Lærerne Højmark og Stenbæk samt Gaardejer H. P. Andersen af Svinninge og Jens Busk i Ribe. Den sidste vakte stor Opmærksomhed ved sin ravjydske Slagfærdighed. En Husmand, der var blevet betaget af ham, kom sejrsglad hjem til sin Kone og sagde: »Tænk, a har raar' væ' hans Kjol'.« Intet Under, at Højre hængte med Hovedet ovenpaa den Overhaling, thi Partiet talte nu kun 28 Medlemmer. Nogen Tid efter traf jeg sammen med Niels Andersen og Gad ved et Møde i Fredericia, hvor Gad var uforsigtig

nok til at udtale, at ingen kunde undre sig over, at store Dele af vort Folk, naar de saa', at Mænd som han og N. Andersen blev vraget, vilde sige, at der maatte være noget galt ved den almindelige Valgret. Resultatet faldt ogsaa de Nationalliberales Hovedorganer stærkt for Brystet. »Dagbladet« faldt især over Grundtvigianerne, som Bladet mente havde spillet en ynkelig Rolle, medens det i høje Toner lovpriiste Mænd som Birkedal, Fr. Barfod og Hammerich, der havde vovet en Dyst for gamle Danmark og var faldet med Ære. Bladet trøstede sig med, at de 28 Højremænd, der endnu var tilbage i Folketinget, betød lige saa meget som de 74 Oppositionsmænd, idet de repræsenterede ikke blot de 28 Kredse, hvori de var valgt, men samtlige danske Købstæder og den mest oplyste, ja mest selvstændige Del af Landbefolkningen. I »Fædrelandet« rasede Carl Ploug og anbefalede fortsat Opløsning i Stedet for at vise Eftergivenhed, og Godsejerbladet »Dagens Nyheder« paastod, at i den Kamp, som Regeringen havde at føre mod Venstre, gjaldt 74 Stemmer »af den Surdejg« ikke mere end Halvdelen af Tinget. Efter Valget forenede Venstre sig om sin gamle Bestyrelse med Balthazar Christensen som Formand og Bojsen som Sekretær. I A. Hansen stillede sig tvær og vilde ikke sidde i Bestyrelse sammen med Thomas Nielsen.

I den Rigsdagssamling, der nu afholdtes og kun varede fra 15. Maj til 24. Juni, vedtoges et Lovforslag om Anskaffelse af nyt Feltskyts til Hæren samt om Forsyning med de i Tilfælde af Krigsberedskab fornødne Heste og Vogne, men selve den ny Forsvarsordning blev ikke optaget til Forhandling, idet Estrup erklærede, at kunde han ikke faa denne Sag gennemført efter sit Ønske, lod han den — »Danmarks Livssag« — falde, for at søge den gennemført stykkevis paa Finansloven. Folketinget nægtede Forslaget om Kjøbenhavns Befæstning Over-

gang til 2den Behandling med 62 Stemmer mod 25 og vedtog en Dagsorden, hvori der udtaltes, at man var villig til at bevilge et Beløb af 30 Millioner Kr. til Gennemførelse af en formaalstjenlig Forsvarsplan, der udelukkede Kjøbenhavns Befæstning og forlagde det militære Støttepunkt til Jylland. Ved denne Afstemning undlod ti jydsk Folketingsmænd at stemme. Sankt Hansdag, da Rigsdagen hjemsendtes, vedtoges i Folketinget denne Beslutning:

»Den i de sidst forløbne Rigsdagssamlinger indvundne Erfaring stadfæster den Anskuelse, som Folketinget allerede tidligere har vedkendt sig, at en Regering, der udelukkende er Udtryk for Landstinget, men ikke søger sin Styrke i et Tillidsforhold til Folketinget, er ude af Stand til at løse de Opgaver, der er af største og mest indgribende Betydning for Samfundet«.

Ved denne Lejlighed var Holstein-Ledreborg første Gang Venstres Ordfører, men da Forhandlingen begyndte, forlod baade Højre og Ministeriet Salen. Dagsordenen vedtoges med 71 Stemmer, medens ti ikke deltog i Afstemningen. I vore Dage er det mærkeligt at tænke sig, at en saa udsøgt Foragt for Flertallet kunde finde Sted. Ministeriet havde indanket sin Sag for Vælgernes Dom, men efter at den havde lidt et totalt Nederlag, lod det som ingenting, og blev ganske roligt ved at regere. Havde Højre dengang taget Venstre paa O det og gaaet ind paa Kravet om en Formue- og Indkomsskat, var det ikke usandsynligt, at der var opnaaet Enighed om en Forsvarsordning. Men Estrup trøstede sig med, at Vælgernes efter hans Mening ikke havde svaret paa det Spørgsmaal, som han havde stillet til dem.

Da Rigsdagen paany samledes den 2. Oktober 1876, stod al Forhandling ved Finanslovens 1ste Behandling

udelukkende mellem Estrup og Oppositionen. Mænd som Bojsen, Holstein, Tange og Th. Nielsen blev Medlemmer af Finansudvalget, hvor Venstre besatte 11 af Udvalgets 15 Pladser. Det kunde ikke være tvivlsomt, at Kampen mere og mere vilde føre til Udstedelse af en provisorisk Finanslov, naar Ministeriet i den Grad modsatte sig Folketingets Krav. Derfor var det højst mærkeligt, at Berg, Høgsbro og I. A. Hansen vedblivende benægtede denne Fare, uagtet den øjensynlig rykkede os nærmere Dag for Dag. Det forenede Venstre manglede Tillid og Sammenhold mellem Førerne. I Vinterens Løb erklærede Estrup, at der paa Finansloven fandtes fem Punkter, som efter hans Mening var absolut uantagelige for enhver Regering. Disse fem Punkter var:

1) Bestemmelsen om, at de Vestindiske Øer i kommende Aar skulde udrede 25,000 Kr. til Statskassen.

2) Optagelse paa Finansloven af de i Stiftsmidlerne inddragne Summer fra forskellige Præstekald.

3) Standsningen af det kongelige Teaters Drift.

4) Nægtelse af 1400 Kr. til Amtsforvalteren for Kronborg Amtsstue, samt

5) at Dyrtidstillæget til Skolelærerne blev knyttet til Embedsmændenes Dyrtidstillæg.

Landstinget fulgte selvfølgelig Ministeriet og strøg disse fem Punkter af Finansloven. I Folketinget blev de indsat paany, og omsider landede Finanslovsforslaget i et Fællesudvalg, hvor Venstre tilsidst frafaldt tre af de nævnte Punkter, men fastholdt Punkt to og fire; disse vilde Flertallet ikke opgive, med mindre Ministeriet gik af. Uagtet enkelte Højremænd ikke var uvillige til at slutte Forlig med Venstre om selve Finansloven, veg de tilbage overfor Kravet om Ministeriets Afgang. Forhandlingen trak derfor i Langdrag, og Rigsdagen blev holdt inde ogsaa i Paaskedagene. Paaskelørdag, da Finans-

lovforslaget forelaa til endelig Afstemning i to forskellige Affattelser (Landstingets og Folketingets), indtraf en Begivenhed, der af Højre stærkt blev benyttet i den følgende politiske Kamp, idet man paastod, at Krabbe som Folketingets Formand havde nægtet Estrup Ordet, men Højres Fremstilling af dette Optrin var i høj Grad misvisende. Det var en »Film«, som Lars Dinesen foranstaltede. Jeg fungerede den Dag som Sekretær og havde min Plads mellem Formandsstolen og Ministerbordet, saa jeg derfra kunde iagttage alt, hvad der foregik. Sagen forholdt sig i al Korthed saaledes: Finanslovforslaget var sat paa Dagsordenen til Kl. 10, men Estrup bad Formanden om at udsætte Mødets Begyndelse til Kl. 12 $\frac{3}{4}$ af Hensyn til et Statsraad, som Kongen havde besluttet skulde afholdes Kl. 11. Det var Venstres Ønske, at Afstemningen i Folketinget kunde foregaa, før Sagen kom til Behandling i Landstinget, og man nærrede Mistanke om, at Estrup havde krydset denne Plan ved at faa Sagens Behandling udsat i over to Timer. I Venstres Partimøde besluttedes det derfor, at man ved Mødets Begyndelse skulde begære Afslutning af Forhandlingen og straks gaa til Afstemning, hvorved man vilde opnaa, at det blev Landstinget, der forkastede det af Folketinget kort forud vedtagne Finanslovforslag. Ved Mødets Begyndelse modtog Formanden straks den i Partiet vedtagne Beslutning om at gaa til Afstemning, og Krabbe kaldte derfor Bureauchef Dessau til sig og bad ham spørge Estrup, der fra Statsraadsmødet lige var traadt ind i Salen, om han havde noget at meddele Folketinget. Jeg saa', hvilken Forbavselse, der gav sig Udtryk i Estrups Ansigt over dette Spørgsmaal og hørte ham sige, at der intet var at meddele. Da Bureauchefen havde bragt Svaret til Krabbe, sagde han: »15 Medlemmer af Tinget har forlangt Afslutning af Forhandlingen,« og saa be-

gyndte han at oplæse Navnene paa de 15 Medlemmer, men da fo'r Lars Dinesen hen imod Estrup og raabte gentagne Gange: »Begær Ordet, — begær Ordet.« Og uden at Estrup havde tænkt paa at forlange Ordet, fulgte han Dinesens Anmodning og raabte under Oplæsningen: »Jeg ønsker Ordet.« Men Krabbe fortsatte selvfølgelig, og kun ved et Buk for Estrup tilkendegav han, at han havde hørt Anmodningen og agtede at tage den til Følge, naar Afstemningen var tilendebragt. Begæringen om Afslutning blev imidlertid vedtaget med 60 Stemmer imod 20; Fællesudvalgets Flertalsindstilling (Højres) blev forkastet med 72 Stemmer imod 24, og her stemte Terman-sen sammen med Venstre. Vor Indstilling blev derefter vedtaget med 70 Stemmer, idet hele Højre afholdt sig fra at tage Del i Afstemningen. Landstinget tog ikke Spor af Hensyn til, hvad der var vedtaget i Folketinget, men fulgte Højres Indstilling og vedtog saaledes en anden Affattelse af Finansloven, hvorefter Estrup hjemsendte Rigsdagen den 4. April 1877, uden at have nogen ordinær Finanslov, men blot en midlertidig, der kun gjaldt til den 15. April. Estrup gjorde intet Forsøg paa at faa denne midlertidige Finanslov forlænget. Kort før denne Tidsfrist var udløbet, udstedte han under 12. April 1877 sin *første provisoriske Finanslov*, hvor han dog kun optog de Bevillinger, som begge Ting havde stemt for, men i sin Indstilling til Kongen tilkendegav han, at hvis Rigsdagen ikke enedes om en ordinær Finanslov, vilde Regeringen fortsætte med ubevilgede Midler. Denne Begivenhed vakte selvfølgelig et vædigt Røre i Befolkningen. Højre undskyldte dette første Skridt paa den provisoriske Bane med den Paastand, at Venstre havde gjort Estrup vred, ved at Folketingets Formand brutalt havde nægtet ham Ordet, og hvor utroligt det end lyder, lykkedes det Højre omkring i Landet at samle Underskrifter paa en Tillids-

adresse til Ministeriet med ikke mindre end 70,000 Underskrifter. Den første Adresse kom fra Molboerne. Godsejernes Avis »Dagens Nyheder« forsvarede selvfølgelig Estrups Handling og skrev aabenhjertigt: »Nu forsvinder Retsspørgsmaalet for Magtspørgsmaalet, indtil der af Magten skabes en ny Ret«. Carl Ploug indskrænkede sig til at skrive, at Forfatningen »havde slaaet en Revne«. Det samlede Venstres Bestyrelse udsendte den 1. Juni 1877 et Manifest til Vælgerne, hvori det hævdede, at Ministeriet havde gjort sig skyldig i et Grundlovsbrud. Endvidere udtaltes det, at Regeringen i sin Forestilling til Kongen af 12. April 1877 havde fortiet Sandheden overfor Majestæten. Ministeriet anlagde Sag mod Venstres Bestyrelse, og da denne kom til Højesteret, blev Resultatet, at hvert Medlem af Bestyrelsen idømtes en Bøde paa 300 Kr., medens Ytringen om Fortielsen blev mortificeret. Derimod forblev Udtalelsen om, at Ministeriet havde begaaet »et klart og utvetydigt Grundlovsbrud«, *ikke* mortificeret. Angaaende dette Punkt blev Bestyrelsen altsaa frikendt.

Det stærke Røre ude mellem Vælgerne førte til, at Venstre fra alle Landets Egne samledes til et stort Møde i Middelfart for at danne en fælles Organisation, der under Navnet af »Grundlovsværneforeningen« valgte Seminarieforstander P. Bojsen af Gedved til Formand. Dèr drøftede man Spørgsmaalet om de Midler, man burde anvende overfor Provisoriet. Flere hævdede, at Skattenægtelse vilde være et virksomt Middel, idet man derved mente at kunne lænse Statskassen for adskillige Millioner, men det viste sig ved nærmere Overvejelse, at de Skatter, der kunde være Tale om at nægte, ikke forsløg ret meget, selvom alle Borgere var enige om at nægte dem. Da Flertallet af Skatterne var indirekte Afgifter og forde't paa næsten alle Livsfornødenheder og

Forbrugsgenstande, var det umuligt at tilvejebringe en gennemført Nægtelse. Venstres Førere, ogsaa Berg, fraaadede derfor Vælgerne at vandre ad saa ufarbare Veje.

Da Rigsdagen atter traadte sammen i Efteraaret 1877, forelagde Estrup Finanslovsforslaget for 1877—78, hvortil han havde knyttet den provisoriske Finanslov som en Anmærkning, og ligeledes fremlagde han Finanslovsforslag for 1878—79. Det første af disse Forslag blev henvist til et politisk Udvalg, medens det sidste henvistes til det ordinære Finansudvalg. Paa Forslag af Holstein-Ledreborg blev den provisoriske Finanslov udskilt til Forkastelse. Dette skete den 7. November 1877 med 73 Stemmer mod 27, og den provisoriske Finanslov blev derved betragtet som bortfaldet, ogsaa af Estrup, som imidlertid truede med et nyt Provisorium, men da meddelte fhv. Justitsminister Klein, der atter var indtraadt i Rigsdagen ved Valget i Viborg, at han vilde stille direkte Forslag om en midlertidig Bevilling. Dette gav Anledning til, at det politiske Udvalg kom i travl Virksomhed for om muligt at enes om en lovlig Hjemmel for Regeringens Førelse, og inden Midnat den 8. November blev der vedtaget en saadan, baade i Folke- og Landsting. Statsmaskineriet var dermed atter i lovlig Gænge, men herved dukkede paany Striden op indenfor Venstre, idet Berg vilde, at man helt skulde nægte Estrup en saadan Lovhjemmel. Berg kunde have forhindret den midlertidige Finanslovs Gennemførelse ved at lade sit Parti nægte ekstraordinær Fremme af Lovforslaget, men det undlod han. Partiet Venstre delte sig nu atter i en »moderat« og en »radikal« Gruppe. Den første under Anførelse af Bojsen og Holstein-Ledreborg, den sidste under Ledelse af Berg og Hørup; selvfølgelig kunde en saadan Splitelse kun tjene til at lamme Oppositionens Modstandskraft. Bojsens Gruppe handlede her i Overensstemmelse

med Partiets Flertal, og Mindretallet glemte, at vil man kæmpe for Flertalsstyre, maa man respektere dets Afgørelser indenfor Partiets fire Vægge. Inden Finansaarets Udløb vedtoges en ordinær Finanslov for 1878—79. Efter Rigsdagssamlingens Slutning udstedte hver af de to Venstregrupper et Opraab til Vælgerne. I de »Moderates« Opraab, der var underskrevet af 36 Folketingsmænd, udtaltes det, at Gruppen urokkelig fastholdt Folketingets grundlovsmæssige Krav samtidig med, at man fastslog, at Forhandlingens Vej var den eneste, der kunde føre til Maalet. De »Radikales« Opraab, der var underskrevet af 27 Medlemmer, indeholdt derimod en stærk Fordømmelse af Forhandlingspolitikken og en Misbilligelse af overhovedet at bevilge en Finanslov til Ministeriet Estrup. I Rigsdagssamlingen 1878—79 dukkede et nyt Stridsspørgsmaal op; Anledningen var en Negeropstand paa St. Croix, hvorved der var tilføjet Sukkerplantagerne stor Ødelæggelse. Estrup foreslog derfor Rigsdagen at forhøje det Laan, som i 1876 var tilstaaet Sukkerkogeriet paa 1,000,000 Kr., med godt en halv Million Kr., og desuden at laane St. Croix' Kommune 1,200,000 Kr. Dette Forslag blev imidlertid forkastet i Folketinget og gav Anledning til en ny Opløsning. De følgende Valg afholdtes den 3. Januar 1879, og Kampen foregik i knitrende Kulde og stærkt Snefald. Jeg blev ved mine Vælgermøder befordret i Kane fra Kro til Kro, og en Aften, da jeg forlod Vissenbjerg for at tage til Veflinge, tog Kusken fejl; vi skulde forlade Landevejen og bøje ind paa en Bivej, men han kørte mig lige lukket ned i Vejgrøften, saa jeg røg paa Hovedet ud af Kanen og fik et haardt Slag paa den ene Skulder. Da jeg om Natten kom til mit Bestemmelsessted hos en Gaardmand, blev jeg vist op i et Gæsteværelse, hvor der ingen Varme fandtes. Islaget paa Væggen var saa stærkt, at jeg

kunde skrabe det af med min Lommekniv; Lagnerne var klamme, og da jeg havde sovet en Times Tid, vaagnede jeg rystende af Kulde og saa', at de fugtige Lagner dampede. Jeg stod da op, klædte mig paa og sov Resten af Natten iført mine Klæder. Det er ofte et Hundeliv at være politisk Agitator.

Valgets Udfald blev et Nederlag for den moderate Fløj, og Kampen mellem Venstregrupperne førte til, at Højre blev det største Mindretal i Folketinget; Bergs Gruppe var herefter talrigere end de »Moderates«. Han havde hidtil været ene om Førerskabet indenfor det radikale Venstre, men efter dette Valg rykkede Hørup op ved hans Side som Næstformand i Partiet. Han var ved Bergs Hjælp blevet valgt i Køgekredsen 1876 og bidrog til at præge sin Gruppe. Han var glimrende begavet baade som Taler og Skribent, vittig og slagfærdig. Han var en fremtrædende Repræsentant for den »Brandesianske« Retning, men Real-Politiker var han ikke, og derfor kunde hans nære Ven og Meningsfælle, Dr. Edvard Brandes med Rette skrive om ham: »at Lovene interesserede ham ikke, fordi han overhovedet ikke troede paa deres lykkebringende Evne«. Det var Hørups Specialitet at finde paa Slagord, som da han f. Eks. ved et Møde den 30. December 1878 udtalte, »at Folketinget er Landets højeste Myndighed, som ingen har over sig og ingen ved Siden af sig«. Til Spørgsmaalet om Forsvarssagen udslyngede han Ordene: »Hvad kan det nytte?« og han betegnede de Officerer, der rejste Landet rundt for at holde Foredrag om Kjøbenhavns Befæstning, som »omvandrende Lirekasser«. Regeringens hele Forsvarsplan stemplede han som »en død Torsk«. I Følgeskab med Hørup søgte Berg Forbindelse med den literære Fløj, der voksede frem i Kjøbenhavn under Georg Brandes Førerskab. Følgen heraf blev, at ikke blot Berg, men

»Morgenbladet« daglig overfaldt Bojsen, Høgsbro og andre »Moderate«, hvorfor Venstre holdt et Møde, og her vedtog Flertallet at sende en Skrivelse til »Morgenbladet«s Redaktion, hvori man anmodede den om at virke hen til, at Striden kunde ophøre, men 25 Medlemmer, deriblandt Berg, Hørup, J. Busk og Tauber, stemte mod at afsende Skrivelsen, medens seks undlod at stemme. Det forenede Venstre blev nu fuldstændig sprængt; Berg, Hørup og Edvard Brandes overtog Ledelsen af »Morgenbladet« og gjorde Kløften endnu dybere end før.

I Sommeren 1878 foretog den radikale Gruppe en Udryddelseskrig mod os »Moderate« under Feltraabet: »Hellere en Højremand end en Moderat«. Ikke mindst blev Fyn Tumlepladsen for denne Kamp. Ved de Møder, der afholdtes i Svendborg, Middelfart, Højby og flere Steder, optraadte Berg og Hørup med stor Voldsomhed mod Tange, Jørgen Pedersen og mig, men naar Mødet i Svendborg undtages, var Stemningen overvejende for vor Politik. Dog, ved »Grundlovsværneforeningen«s Generalforsamling i Aarhus den 11. September samme Aar, hvor Berg, Busk og Hørup var kommet til Stede for at paavirke Stemningen, væltede deres Tilhængere Foreningens Bestyrelse og valgte en ny, der var sammensat af lutter »Bergianere« med Højskoleforstander Jens Lund i Vejstrup som Formand og Pastor Niels Lindberg som Næstformand. Efter Rigsdagens Sammentræden 1879—80 fortsattes Striden særlig mellem Holstein-Ledreborg og Berg, idet Holstein stadig, men forgæves, afæskede Berg Svar paa det Spørgsmaal, om han kunde paavise Midler til Ministeriets Fjernelse. Denne Kamp blev mere til Glæde for Højre og Regeringen end til Gavn for Venstre. Efter I. A. Hansens Død var det kendeligt paa Hørups Optræden baade i og udenfor Folketinget, at han gerne vilde indtage den Afdødes

Plads, og han drev det saa vidt, at han endog søgte at efterligne I. A. Hansens langelandske Dialekt, men denne Taktik forandrede Hørup dog, efter at Holstein en Dag i Folketinget havde gjort ham opmærksom paa, at man ikke blev en stor Mand, fordi man gik ind i en Marskandiserbod og købte en Kæmpes aflagte Klæder. Den radikale Gruppe gav sig nu til — idet den fuldstændig ignorerede os »Moderate« — at forhandle med Ministeriet og brugte til Undskyldning, at Gruppen ikke kunde stille parlamentariske Krav, da den var i Mindretal. Under Debatterne i Folketinget viste det sig, at der herskede et velvilligt Forhold mellem den ny Krigsminister, Oberst Kauffmann og Berg. Det oplystes senere, at der i nogle Aar havde været selskabeligt Samkvem mellem dem, Kaptajn Fischer og Oberst Bahnson. Dette personlige Forhold førtes nu over paa det politiske og gav sig Udslag i, at Berg tiltraadte Ministerens Forslag om en overordentlig Bevilling paa 2,400,000 til Anskaffelse af seks store Kruppske Bagladekanoner; denne Bevilling blev gennemført i Forening med Højre og 21 Medlemmer af den Bergske Gruppe, medens den blev bekæmpet af de »Moderate« og 12 »Radikale«. Vedtagelsen, med 63 Stemmer mod 46, medførte imidlertid en Sprængning af den radikale Gruppe, idet Overretsprokurator Alberti, Tauber og Rasmus Clausen m. fl. traadte ud af Partiet og dannede en særlig Afdeling under Navnet »De Udtraadte«; i Rigsdagskredse kaldtes de »Slæverne«. De var forresten villige til at samarbejde med os, ja, de virkede undertiden som Lynafledere for os, idet Berg og Hørup lod deres Vrede gaa udover dem. Hermed var Venstre altsaa delt i tre Afdelinger: »Moderate«, »Radikale« og »Udtraadte«, medens Folketingets talrigste Gruppe under disse Forhold blev Højre, der nu talte 34 Medlemmer. I 1880 blev Spørgsmaalet om en ny Ord-

ning af Hæren og Søværnet atter brændende, og da Bojsen var fraværende paa en Rejse i Nordafrika, maatte Holstein-Ledreborg overtage Ordførerskabet for de »Moderate«. Det velvillige Forhold, der fandtes mellem Berg og Krigsminister Kauffmann, fik atter her sit Udtryk, idet Berg tilkendegav sin Beredvillighed til at søge Overenskomst om en ny Hærordning. Skønt Berg tilsyneladende ikke vilde gaa saa vidt, som Regeringen ønskede, trøstede han Ministeren med en Udtalelse om, at endnu havde han ikke sagt »sit sidste Ord« i denne Sag. Angaaende Søværnsordningen førtes der i Udvalget, hvor jeg var Sekretær, en indgaaende Forhandling med Marineminister Ravn. Holstein-Ledreborg var til en Begyndelse ret ukyndig om de maritime Forhold, men ved stadig at spørge Ministeren, snart om ét og snart om et andet, kom han i Kraft af sit hurtige Hovede efterhaanden ind i Sagen, og hvad han ikke lærte af Ravn, det erfarede han gennem mange private Samtaler med Kommandør Jøhnke. I en Debat i Folketinget udkrammede Holstein en Dag sin maritime Viden i den Grad, at Ministeren kunde slutte, at han havde haft Jøhnke til Manuduktør. Han blev derover saa fornærmet, at han truede Kommandøren med Afsked, og havde Bojsen ikke lagt sig imellem, var Truslen sikkert kommen til Udførelse. Forhandlingerne førte omsider til en Overenskomst om en Revision af Loven om Søværnets Ordning, og denne Sag kom til 2den og 3die Behandling i Folketinget, før Forhandlingen om Hærloven var tilendebragt i Udvalget. Dette syntes Berg ikke om, og for at standse Sagen stillede han Forslag om en Ændring i Loven gaaende ud paa, at den ikke maatte træde i Kraft før samtidig med en Lov om Hærens Ordning. Ændringen gav Anledning til, at Holstein-Ledreborg blev forskrækket og tilkendegav, at han muligens kunde tiltræde Bergs Ønske, uden at han derom

først havde forhandlet med Villads Holm og mig, der begge var Medforslagsstillere. Vi tog derfor begge Ordet og fraraadede paa det bestemteste Bergs Ændring, da den kun vilde bidrage til at forhale og maaske umuliggøre en endelig Ordning, idet vi ansaa det foreliggende Forslag for at være af et saadant Indhold, at vi med Glæde vilde give det vor Stemme. Vort Indlæg medførte, at Bergs »Sammenkoblingsparagraf« blev forkastet, og Søværnsloven vedtaget. Da Forhandlingen var tilendebragt, kom Minister Ravn hen til mig og bragte mig ikke blot sin varmeste Tak for det Bidrag, jeg havde ydet til Lovforslagets Vedtagelse, men han tilføjede, at til Erin- dring herom skulde det første Krigsskib, som løb af Stabelen, til Ære for mig faa Navnet »Fyn«, og dette Tilsagn indfrie han, da Korvetten »Fyn« kom i Søen. Endvidere lod Ravn mig forstaa, at hvis jeg og mine Meningsfæller mente, at han bedre end sin Kollega Kauffmann kunde gennemføre en Lov om Hærens Ordning, vilde han gøre et Forsøg paa at faa ham fjernet og selv overtage Krigministeriet. Kort efter vedtog Landstinget Loven om Søværnets Ordning; den udkom 28. Maj 1880. Senere hen paa Aaret vendte Bojsen hjem, og baade Holstein-Ledreborg, Holm og jeg opfordrede ham da til at sætte sine Kræfter ind paa, at vi ogsaa kunde gennemføre en ny Hærordning. Dette lykkedes, idet en Lov herom udkom under 25. Juli 1880. Berg fik ikke sagt det »sidste Ord«, som Kauffmann længe havde ventet paa, og Grunden var selvfølgelig den, at han ikke kunde faa sit Mandskab til at følge sig. Han var i Grunden en varm Forsvarsven og sympatiserede langt fra med Hørups negative »Hvad kan det nytte?« Det hændte nogle Gange, naar »Bjørnbakkerne« og »Hørupperne« i Folke- tinget tilkendegav deres Uvilje mod Forsvarssagen, at Berg kom hen til mig og sagde: »Hør Berntsen, nu

trænger vi til at høre et folkeligt Foredrag af Dem.«
 Selv om de politiske Bølger gik højt, blev det gode personlige Forhold mellem os aldrig sat helt overstyr. Lige saa villigt, som Berg havde stillet sig overfor Kauffmanns Hærlov, lige saa forstaaende var han nu mod Kultusminister Fischers Skolelovforslag. I det nedsatte Udvalg, hvis Formand Berg var, optraadte han fuldstændigt afvisende overfor Høgsbro og mig, med hvem han tidligere havde været enig i Skolesager, og dette blev Anledningen til, at en af hans Partis dygtigste Medlemmer, Folketingsmanden for Svinninge-Kredsen, H. P. Andersen tog Afstand fra ham og erklærede sig enig med os. Den Dag, Skoleudvalget skulde vælge Ordfører, var Andersen desværre sengeliggende, hvorfor han i et Brev af 1. April 1880 bemyndigede mig til at opføre hans Navn paa alle de Ændringsforslag, som jeg var med til at stille. Hans Fraværelse bevirkede imidlertid, at Stemmerne ved Ordførervalget kom til at staa lige, saaledes at Berg sammen med Højre raadede over syv Stemmer, medens de »Moderate« og de »Udtraadte« tilsammen talte et lignende Antal. Følgen heraf maatte blive, at ved det bundne Valg vilde den ældste gaa af med Sejren. Ved første Afstemning stod Valget lige mellem Berg og Høgsbro, men i anden Omgang gav Berg sine Folk Signal til at stemme paa den gamle forbenede Højremand, Kammerherre Rosen af Lyngby, der var ældre end Høgsbro. Da jeg hørte det, bad jeg i Hast mine Meningsfæller om at give deres Stemmer til den gamle Venstremand, Husejer Anders Nielsen af Fyrkilde. Han havde i mange Aar været Sogneraadformand og var — som Berg engang udtalte til mig — »et levende Arkiv for alle Love«, der angik Fattig- og Skolevæsenet. Det blev en munter Scene, da Stemmerne kom til at staa lige; Berg spurgte først Rosen om, hvilket Aar han var født, og Svaret

blev 1819, men da Berg derefter spurgte A. Nielsen, svarede han, at han var født 1817, og dermed var han valgt. Situationen udløstes i Muntherhed, idet Christian Ravn udbrød i sit sædvanlige Glædesraab: »Habakuk«. Skolesagen førtes ikke videre, men Udvalget afgav en udførlig Betænkning, i hvilken de forskellige Partier fremsatte Anskuelser om en Nyordning af Folkeskolen og udformede hver sit Standpunkt i positive Lovforslag. Det var Sofus Høgsbro, der skrev Betænkningen.

Samme Aar kom Folketingsmand Th. Nielsen og bad mig følge med til en Forhandling med Indenrigsminister Skeel, for om muligt at formaa ham til at fremsætte et Forslag til Lov om Oprettelse af to Husmandskreditforeninger, én for Jylland og én for Østifterne. De økonomiske Forhold var dengang ret vanskelige, og især havde Husmændene svært ved at faa Laan i deres smaa Ejendomme, da Sparekasserne ikke gad have den Ulejlighed med de ofte ubetydelige Beløb. Husmændene var derfor som Regel henvist til at søge Hjælp hos Sagførere, og det blev ofte dyre Laan, der ikke sjældent blev opsagt til Udbetaling efter faa Aars Forløb. For at dette Spørgsmaal ikke skulde faa Udseende af at være en Partisag, tog vi nogle Mænd med fra de andre Grupper, og det lykkedes os virkelig efter nogen Forhandling med Ministeren at opnaa hans Medvirking til Sagens Fremme. Havde vi ikke faaet Skeel til at lægge sin Indflydelse i Vægtskaalen for en Løsning af Spørgsmaalet, var de paagældende Love ikke blevet gennemført dengang, thi under Forhandlingerne i Folketinget optraadte flere Højremænd, deriblandt Godsejer Johannes Hage, som ivrige Modstandere og fremstillede Sagen som et rent Socialistforetagende. Men da det ikke lykkedes at faa nogen til at tro paa, at Skeel var belemret med socialistiske Idéer, gennemførtes Tanken med Glans i begge Ting. I Organisa-

tionen af »Østifternes Husmandskreditforening« tog jeg derefter meget virksom Del; Grev Moltke til Nørager blev Repræsentantskabets Formand, medens Højesterets-sagfører Ludvig Arntzen, Kaptajn Dons og cand. polyt. E. Bilsted blev Medlemmer af Direktionen. Folketingsmand Niels Andersen af Husby og jeg blev Revisorer, hvilken Post jeg beklædte, indtil jeg 1897 valgtes til Medlem af Direktionen, efter at Kaptajn Dons var afgaaet ved Døden. Denne Stilling maatte jeg forlade, da jeg 1908 blev Indenrigsminister.

Det lykkedes i Begyndelsen at faa Forbindelse med indflydelsesrige Gaardmænd, der uden Vederlag organiserede Foreningen i alle Amter, indtil Husmændene selv kunde tage Ledelsen i deres Haand. I Jylland tog den dygtige Sagfører Elmqvist af Aalborg Sagen op og var Direktør indtil sin tidlige Død. Institutionen fik stor økonomisk Betydning for de danske Husmænd. I »Østifterne« begyndte vi de første Aar meget smaat med kun 660 Panter og en Udlaanskapital af ca. 615,000 Kr., medens Foreningens sidst aflagte Regnskab for 1923 udviser, at den nu tæller 30,174 Panter med en Udlaanskapital af 62,658,300 Kr. Det har vist sig at Husmændene som Regel prompte betaler deres Renter og Afdrag i hver Termin. Arntzen efterfulgtes af Overretssagfører Holger Paludan, ved hvis Død i 1923 fhv. Statsminister Zahle blev juridisk Direktør for dette Værk, som jeg har den Glæde og Ære at have været med til at skabe.

I Slutningen af 1880 indtraadte en Begivenhed, der yderligere bidrog til at nære Spliden i Venstre baade i og udenfor Rigsdagen. Jeg sigter herved til Valget af Dr. Edvard Brandes ved et Suppleringsvalg paa Langeland. Han og Hørup havde begge af et godt Hjerte i »Morgenbladet« virket til at uddybe Kløften mellem »Bergianerne« og de »Moderate«. Særlig var Bojsen

Genstand for disse Mænds Uvilje; han repræsenterede jo »Grundtvigianerne«, og det var karakteristisk, at Hørup engang udtalte, at han aldrig kunde tænke sig Bojsen uden med Familieparaplyen under Armen. Hørup og Brandes var Foregangsmændene for den Kreds i Hovedstaden, der kaldtes »det literære Venstre«. Berg havde som sagt tidligere hjulpet til ved Hørups Valg i Køgekredsen, og nu ydede han ogsaa sin Støtte til at faa Brandes ind i Rigsdagen. Til Opnaaelse af dette Formaal formaaede Berg »Grundlovsværneforeningen«s Formand, Højskoleforstander Jens Lund af Vejstrup, til at deltage i Agitationen paa Langeland, og Arbejdet lykkedes. Det gav imidlertid Anledning til en skarp Polemik i Pressen, hvori flere Mænd af den grundtvigske Retning deltog gennem Artikler særlig i »Fyns Tidende« og »Morgenbladet«. Det maa erkendes til Ære for Brandes, at han ikke hyklede for sine Vælgere eller lagde Skjul paa sit fritænkeriske Standpunkt, idet han aabent og ærligt udtalte, at han hverken troede paa Jødernes eller de Kristnes Gud. I et Indlæg i »Fyns Tidende« fremsatte jeg min Forundring over, at Jens Lund ikke havde været i Stand til at finde en Tilhænger af den Bergske Politik som Valgkandidat, men maatte ty til en udpræget Fritæinker. Det var mig ikke muligt at forstaa, hvad »Grundtvigianerne« mente at kunne bygge op i Forening med det »literære Venstre«, og jeg vandt heri udelt Tilslutning hos Redaktør Jørgen Pedersen og Præsterne Carstensen, Thomas Rørdam, Kragballe og L. Nygaard m. fl., medens jeg blev stærkt imødegaaet af Berg og Niels Lindberg. Efter at Dr. Brandes var valgt med stort Overtal, blussede Striden op paany, thi hans Valgbrev skulde godkendes i Folketinget, hvor han var pligtig til at aflægge Ed paa Grundloven. Krabbe, Folketingets Formand, mente, at Brandes ikke med Sandhed

kunde aflægge den foreskrevne Ed, hvis Ordlyd var: »Jeg lover og sværger at holde Rigets Grundlov, saasandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord«. Han stillede ham derfor i Udsigt gennem en Forhandling med Rigsdagen at faa tilvejebragt en anden Form for Eden, men Brandes gik hen til Formanden og bad om Tilladelse til at se Formularen, og saasnart han havde modtaget denne, skrev han straks sit Navn under — uden at indlade sig paa nogen Forhandling. Dette Skridt vakte ikke ringe Forargelse, og den mildnedes ikke derved, at Brandes som Forsvar for sin Optræden afgav følgende Fortolkning: »Jeg har ganske simpelt underlagt Ordet »Gud« *mit* Gudsbegreb; jeg har forstaaet »det hellige Ord« som »Logos«, det er Alfornuften, de Verden beherskende Idéer, og vil man hænge sig i Ordene: »saasandt hjælpe mig«, saa har man dog vist aldrig spurgt nogen, hvorledes han tænker sig denne Hjælp«. Dr. Brandes og jeg var vel absolutte Modstandere, men vi kom dog til at staa paa en nogenlunde god Fod med hinanden. Under en træg Forhandling kunde det hænde, at han kom hen til mig og sagde: »Det her er for tørt, Berntsen. Folketinget kan ikke være en saa kedsommelig Forhandling bekendt. Skal vi tage os en Omgang?« Jeg svarede: »Ja, lad gaa.« Saa forlangte han Ordet og kaldte mig frem til Forsvar for Idéer, der var modsatte hans. Og nægtes kan det jo ikke, at hans Indlæg bragte Liv i Debatten. —

Kampen mod Ministeriet Estrup tog atter til i Voldsomhed i 1881 og førte til en ny Opløsning. I sin Indstilling derom til Kongen haanede Estrup endog Folketinget ved at skrive, at »det havde vist sig at mangle Evne eller Vilje til at tilendebringe endog kun en mindre Del af de Rigsdagen forelagte Sager.«

Valgene gik Estrup stærkt imod, idet Oppositionen

voksede til 69 Medlemmer. Rigsdagen havde givet Regeringen en midlertidig Bevilling, der gjaldt til 30. Juni 1881 og senere yderligere blev forlænget uden nogen Tidsgrænse. Da der ikke opnaaedes nogen Enighed om en ordinær Finanslov, blev Folketinget atter opløst samme Aar, og ved dette Valg, som afholdtes den 26. Juli, opnaaede alle Venstregrupper tilsammen 76 Medlemmer, eller ca. $\frac{3}{4}$ af Folketingets Medlemsantal, medens Højre gik ned til 26 Medlemmer. Det var Synd at sige om Estrup, at han ikke holdt af at appellere til Vælgerne, thi Valg fulgte saaledes Slag i Slag, men Ulykken var, at han ikke brød sig en Døjt om Vælgernes Mening. Og dertil kom saa den Fordel, han høstede af Venstres indbyrdes Uenighed.

Den 13. August 1881 udtalte Berg i Folketinget: »Landet vil kræve af dette Folketing, at det lader al Ting *visne* i Hænderne paa et Ministerium, der trodser den almindelige Valgret.« I Tilslutning til denne Erklæring fulgte Venstre i ca. 4 Aar den Fremgangsmaade, som blev kaldt »Visnepolitiken«. For at hindre, at Estrup fik Raadighed over større Beløb, blev Bevillingerne paa Finansloven mindre, og til sidst saa smaa, at Christopher Hage engang sammenlignede Finanslovsforslaget med »en barberet Puddel«. Ministeriet fik Lov til at leve paa en midlertidig Bevilling i hele Finansaaret 1881—1882, og saa godt som alt Lovgivningsarbejde blev standset. I Stedet for at forhandle om Regeringens Forslag, blev de, paa faa Undtagelser nær, Stykke for Stykke henvist til et staaende Udvalg, som ikke uden Grund blev kaldt »Begravelsesudvalget«.

I 1880 havde Kultusminister Fischer faaet sin Afsked, og det hjalp ikke paa Stillingen, at han blev efterfulgt af Godsejer Jacob Scavenius. Han var selv klar over, hvor lidt Forbindelse, der fandtes mellem ham og Præsteskabet,

og derfor søgte han i Tide at gardere sig ved, uden Rigsdagens Samtykke, rent egennyttigt at faa udstedt en kgl. Forordning, hvorefter der blev dannet et Bisperaad, sammensat af Biskopper og to Højesteretsdommere, for hvilket alle Sager af større kirkelig Interesse blev forelagt. Dette Raad blev et Skjold, bag hvilket Ministeren dækkede sig. Foruden at staa i Spidsen for Kirken og Skolen var Scavenius en ivrig Forsvarsven. I sin Ungdom var han under Krigen 1864, ligesom Frede Bojsen, gaaet frivilligt med; begge udgik samtidigt fra Skolen, Bojsen med Udmærkelse og Scavenius med første Karakter. Som menig Soldat gjorde Scavenius sig fortjent til et Dannebrogskors efter Kampen paa Als. Jeg erindrer, at en Rigsdagsmand en Aften ved et Selskab hos Kongen spurgte ham, hvordan det kunde være, at Kultusministeren kun var dekoreret med Dannebrogskorset, medens hans Standsfæller enten bar Ridder- eller Kommandørkors? Hertil svarede Scavenius: »Jeg har faaet mit Hæderstegn paa Als; hvordan de andre har fortjent deres, kender jeg ikke.« Da han senere blev Kammerherre, lykønskede Berg ham og spurgte, hvorledes det var gaaet til. »Det er gaaet saaledes til,« svarede Scavenius, »at Hans Majestæt Kongen en Dag kaldte mig til sig og spurgte, om jeg vilde være Kammerherre, hvortil jeg svarede: »Ja Tak, Deres Majestæt,« og saa var jeg det med det samme.«

Som Kultusminister optraadte Jacob Scavenius med stor Strenghed. Han uddelte »Næser« til de grundtvigske Præster, der ved et Møde i Askov havde underskrevet Adressen om forskellige kirkelige Frihedskrav, ligesom han gav Lærerne Mundkurv paa, for at hæmme deres Ytringsfrihed om politiske Forhold. Han afskedigede Embedsmændene Dr. phil. Pingel og Pastor Henning Jensen af politiske Grunde, og han paalagde Sogne-

raadene at forbyde politiske Møder i Skolerne, hvilket førte til, at der blev rejst Forsamlingshuse omkring i Landet, da man ellers var henvist til Kroerne. Det var hans Hensigt ogsaa at forbyde Missionspræsterne Vilhelm Beck og Zeuthen deres udstrakte Virksomhed udenfor Sognegrænserne, men Biskop Martensen lagde sig imellem og forhindrede hans Forbud. Endelig paalagde Scavenius Kommunalbestyrelserne at drage Omsorg for, at der ikke maatte være mere end 80 Børn i Skoler, hvor der kun var én Lærer, uagtet Loven tillod, at der maatte være indtil 100 Børn. Dette Paabud, som nødvendigjorde Opførelse af nye Skolebygninger og Ansættelse af flere Lærere, vakte stort Røre, og man kunde ikke forstaa, at slikt kunde paabydes uden ved Lov. I Anledning heraf fandt jeg mig som Formand for Sogneraadforeningen i Odense Amt forpligtet til i Folketinget at rette en Forespørgsel om denne Sag. Scavenius svarede, at det var en gavnlige Foranstaltning og hævdede, at den ikke var i Strid med den gældende Lovgivning, medens jeg ved Citater af tidligere Forhandlinger i Rigsdagen dokumenterede, at der vel i sin Tid havde været stillet Forslag om noget saadant, men at det blev forkastet i Tinget, og selvom jeg maatte billige Tanken, maatte jeg fastholde, at der ingen Forandring kunde ske i dette Forhold uden ved Lov.

Under Forhandlingerne henvendte Berg sig til mig og foreslog, at jeg skulde ende Sagen med en motiveret Dagsorden, der indeholdt en skarp Misbilligelse af Ministerens egenraadige Færd; jeg svarede, at jeg ikke brød mig om en tom Demonstration, men derimod vilde søge at faa Ministeren til at indanke Spørgsmaalet for Domstolens Afgørelse, da det var for dyrt for et enkelt Sogneraad at føre Sagen frem. Dette var Berg imod, da han mente, at Domstolene under de daværende Forhold

afgjort vilde give Ministeren Medhold. Jeg fastholdt imidlertid min Mening, og Forespørgselen endte med, at Scavenius lovede at lade Sagen gaa til Doms. Og det skete. Han sejrede imidlertid ved Overretten, og da jeg en Dag mødte ham i Rigsdagen, sagde han hoverende: »Kan De se, Berntsen, at Domstolen holder med mig.« Hertil svarede jeg, at vi jo ikke var færdige endnu, da jeg gik ud fra, at han holdt sit Løfte og lod Sagen komme for Højesteret. Han svarede: »Ja, naturligvis.« Jeg henvendte mig da til Højesterets­­sagfører Shaw, der havde fungeret som Landstingssekretær i flere Aar og var godt hjemme i kommunal Lovgivning og bad ham føre Sagen; det lovede han mig, uagtet jeg sagde, at jeg ingen Penge havde til Raadighed; hans Løn kunde alene blive Æren ved at vinde Sagen. Til min store Glæde vandt han, og da jeg mødte Scavenius, hilste jeg ham med Ordene: »Kan De se, Hr. Minister, den øverste Domstol holdt med mig.«

En Dag kom en Deputation fra et jydsk Sogn for at bede Ministeren kalde en Præst af Indre-Missions Retning. Inden den fik Foretræde, drøftede Medlemmerne, om de skulde betragte ham som en Herrens Tjener, da de vidste, at »al Øvrighed er af Gud«. Ved Indtrædelsen hilste Ordføreren ham med: »Kære Broder i Kristo.« Scavenius brast i Latter og svarede: »Aa ja, saa Gu', hvorfor ikke!« Deputationen fik sit Ønske opfyldt.

Engang kom jeg i et lignende Ærinde til ham. Nogle Mænd fra Hodde og Tistrup Menighed havde været i Audiens for at meddele ham, at der var et enstemmigt Ønske om at faa Pastor Engberg til Sognepræst, men han svarede dem, at det var umuligt, fordi han ikke vilde støde gamle Biskop Balslev i Ribe, der havde fraraadet Engbergs Forflyttelse. Ministeren stillede dem dog i Udsigt at faa en anden grundtvigiansk Præst, hvis de kunde

udpege én. Mistrøstige kom Mændene til mig, viste mig Listen over Ansøgerne og bad mig om Raad; jeg saa Navnet Mygind, hvem jeg kendte personligt, og anbefalede ham. I det samme kom Ministeren ind i Tinget, og jeg gik da hen til ham og fortalte ham det passerede. Da han hørte Navnet Mygind, sagde han: »Nej, ham kan De s'gu heller ikke faa, der er ogsaa noget i Vejen med ham; det véd De godt, naar De tænker Dem om.« Jeg svarede, at jeg intet vidste, der kunde komme ham til Skade paa hans gode Navn og Rygte. »Jo, han var jo blandt de Præster, der underskrev den skidt' Askov-adresse«. Hertil svarede jeg, at det havde han jo faaet en »Næse« for, og dermed maatte den Sag da være ude af Verden. »Nej, den har han godt af at puste paa i en 6—7 Aar.« Herover blev jeg vred og svarede, at han derved rettede Smed for Bager; medens Ministeren fik den Tilfredsstillelse, at Pastor Mygind »pustede« i en 6—7 Aar, kom de stakkels Menigheder, dersom de nu fik en Præst, de ikke syntes om, maaske til at »puste« i 20 Aar. Jeg bebrejdede ham, at han handlede saa let-sindigt. Han svarede ikke, men drejede rundt paa Hælen og forlod mig fløjtende, som han plejede, naar han var vred. Men Dagen efter, da jeg sad paa min Plads i Tinget, mærkede jeg en Haand paa Skulderen, og da jeg saa' op, var det Scavenius, der smilende sagde til mig: »Bliv bare siddende, Berntsen, De havde s'gu Ret igaar. Jyderne skal faa Mygind.« Det skete.

Det skyldtes ikke mindst Jacob Scavenius, at Forsvarssagen blev genoptaget. Den skulde aabenbart benyttes som et vigtigt Led i den politiske Kamp mellem Ministeriet og Folketinget. Bevægelsen tog stærk Fart; den fik sit eget Organ »Vort Forsvar« med fhv. Minister Halls Søn, Karl Hall som Redaktør. Under Navnet »De konservative Klubber« dannedes Forsvarsforeninger, og

der holdtes Møder, som altid endte med Dans; den Sport, vidste man, var et godt Trækplaster, naar det gjaldt om at faa fat i Ungdommen. Der udsendtes endvidere Adresser, hvorpaa der samledes over 100,000 Underskrifter. Officerer drog Landet rundt for at holde Foredrag, gennem hvilke man alle Vegne søgte at vække Stemning for en Befæstning omkring Kjøbenhavn. Mellem Præster var Johannes Clausen fra Ryslinge en af de ivrigste Forkæmpere. Man iværksatte en frivillig Selvbeskatning, og blandt Kvinderne voksede Interessen til en saadan Styrke, at der for de af dem indsamlede Midler blev bygget et med Kanoner spækket Fort. Socialisterne kaldte dem »Kanonkvinderne«.

Da N. I. Larsen 1880—81 var fratraadt Redaktionen af »Morgenbladet«, overtoges det af Berg i Forening med Hørup og Dr. Brandes. Hørup skrev i den følgende Tid mange haanende Artikler imod alt Forsvarsvæsen, medens Brandes først forsigtigt, men efterhaanden i stærkere Grad gjorde sig til Tolk for sine fritænkeriske Idéer og indførte en hidtil her til Lands ukendt Journalistik efter nyeste Parisermode. Kan man tænke sig noget urimeligere end Hørup og Edv. Brandes i Spidsen for et Venstreblad, Arm i Arm med Berg, der ifølge sit Livssyn og sin Fortid maatte afvige stærkt fra disse Kolleger, som han daglig skulde arbejde sammen med. Alene Brandes' Mangel paa Sympati for den grundtvigske Bevægelse indeholdt Stof til Konflikt. Den unaturlige Forbindelse med Berg *maatte* briste, ikke mindst fordi der indenfor det radikale Parti ogsaa fandtes mange Tilhængere af Grundtvig. Økonomisk stod »Morgenbladet« længe paa svage Fødder, men da Brandes traadte til, fik han en Del af sine Venner til at indskyde en Kapital paa 25,000 Kr.; Berg var dog ikke for ingenting Jyde. Han fik ved den Lejlighed oprettet en Kontrakt, hvori der

blev indført en Bestemmelse om, at Bladets tidligere Aktionærer, som han repræsenterede, kunde ophæve denne Kontrakt paa det Vilkaar, at de 25,000 Kr. blev tilbagebetalt. Og dette skete, da Hørup og Brandes forlod Redaktionen for i 1884 at starte »Politiken«.

»Morgenbladet«s tidligere Redaktør, N. I. Larsen blev valgt til Medlem af Folketinget for Stubbekøbingkredsen den 24. Maj 1881, og Venstre fik i ham en dygtig Agitator og en i juridiske Spørgsmaal grundig og kyndig Medarbejder. I 1882 døde Partiets Aldersformand, Balthazar Christensen, og i hans Sted valgte Middelfartkredsen Biskop Monrad, hvis politiske Genkomst de »Radikale« hilste med Glæde. Jens Busk optraadte som hans ivrigste Talsmand ved de før Valget afholdte Møder. Men Dagen efter tog Monrad til Rødkilde for at aflægge Visit hos Frede Bojsen, der ikke blev lidt overrasket ved at se ham. Monrad erklærede, at han ikke havde ladet sig vælge som Partimand, men kun vilde gøre et Forsøg paa, om han kunde blive et Samlingsmærke i Kampen mod Estrup og bidrage til, at man ad Forhandlingens Vej fik aabnet en samlet Modstand. Han havde da tænkt sig at begynde med at forelægge forskellige Forslag til Reformer, og idet han af sin Tegnebog fremdrog nogle Lapper Papir, hvor der stod opført Titel med vedføjjet kort Motivering af de Forslag, han agtede at fremsætte, bad han Bojsen om at formulere dem. Dette Ønske lovede Bojsen at efterkomme, og da Monrad om Efteraaret paany tog Sæde i Folketinget, fremsatte han paa egne Vegne de af Bojsen udarbejdede Forslag. Dog, Tiden var løbet fra Monrad. Han havde som bekendt i 1864 spillet den tragiske Rolle at overtage Statsstyrelsen efter Hall under Krigsperioden, og da Resultatet blev saa ulykkeligt, forlod han Danmark og bosatte sig paa Ny Zeeland, men efter nogle Aars Forløb blev Længslen

efter Fædrelandet saa stærk, at han kom tilbage for atter at genoptage sin Præste- og Bispegerning. I Tiden før han paany lod sig opstille som Folketingskandidat, offentliggjorde han en Række politiske Breve, men ingen tænkte sig Muligheden af, at han atter vilde indtræde i aktiv Politik. Da han som Aldersformand 1882 aabnede Tinget, holdt han en Art Programtale, men det viste sig snart, at han ikke blev den Svale, der bragte Sommer. Som sagt, Tiden var løbet fra ham, og den Folkerepræsentation, han fandt paa sine gamle Dage, var vidt forskellig fra det Folketing, han som Grundlovens Fader i 1849 var med til at skabe. Han var smuk og ærværdig at se paa med sit prægtige Tænkerhovede, men da hans Navn og Gerning for os Unge var knyttet til en af de ulykkeligste Perioder i Landets Historie, undgik hans Genkomst ikke et vist pinligt Skær.

»Visnepolitiken« var ikke til Gavn for Venstre, men Berg, der havde proklameret den som Kampmiddel, vilde længe ikke opgive den, og det var Anledning til, at da Monrad prøvede paa at slaa til Lyd for en Reformpolitik, mødte han i Berg en ivrig Modstander. Monrad opgav derfor sin Plads i Folketinget efter faa Aars Forløb, og i hans Sted valgtes Pastor Henning Jensen.

Efter Folketingsvalget 1881 viste der sig en Tendens i Retning af Misfornøjelse med Ministeriet Estrup indenfor selve Højre, idet Mænd som Krieger, Klein og Chr. Rimestad ved flere Lejligheder gav Udtryk herfor, ja selv Carl Ploug udtalte sig for et Venstreministerium kort før han lod sit Blad »Fædrelandet« gaa ind. De frisindele Elementer indenfor Studenterforeningen traadte ud og stiftede 1883 Studentersamfundet, ligesom der forud for et Suppleringsvalg paa Frederiksberg dannedes en liberal Vælgerforening, der opstillede min tidligere Modkandidat Højesteretsassessor C. V. Nyholm mod Auditør

Steffensen, der var det Estrupske Højres Mand. Sidstnævnte sejrede dog, men kun med 45 Stemmers Overtal. Den liberale Bevægelse paa Frederiksberg bredte sig snart ind over Kjøbenhavn og gav sig kendeligt Udtryk ved et stort Møde, der afholdtes i Casino 1883. Højrebladene søgte at fortie og ignorere Bevægelsen, men Indbyderne til Mødet sendte Kongen og Kronprinsen et Referat af de ved Mødet faldne Udtalelser. Kronprinsen fulgte Bevægelsen med stor Interesse og tilkendegav dette ved at sende Indbyderne en Takkeskrivelse for det modtagne Referat. Efter Valget den 25. Juni 1884, hvor Oppositionen erobrede Halvdelen af de kjøbenhavnske Kredse, vaklede Ministeriet Estrup, idet flere af dets Medlemmer, deriblandt Nellesmann, ønskede at fratræde, men Estrup, Scavenius og Bahnson holdt igen støttet af det uforsonlige Højre, som dengang lededes af Professor Matzen. Med Besvær var der i Aarene fra 1877 til 1884 opnaaet Enighed mellem Rigsdagens to Ting om Finansloven, idet Venstre haardnakket havde hævdet den saakaldte »Nej-Teori«, som Professor Madvig havde anbefalet. Han opfordrede Partierne i Rigsdagen til at respektere hinandens Nej, og Venstre hævdede ogsaa denne Teori ved at sige Nej til flere frie Bevillinger. Havde det ledende Højre dengang givet Plads for Venstre, vilde meget i Danmark have set anderledes ud. Udviklingen vilde have medført en Tilstand, under hvilken Højre og Venstre skiftevis var kommet i Spidsen for Regeringen.

Kampen mod Ministeriet fortsattes. Efter Rigsdagens Slutning 1883 afholdtes en Række store Folkemøder, og ved et af disse i Hertadalen vedtog man en Resolution, der udtalte: »at kun ved et Ministerium, der er Udtryk for Folkets Anskuelse og Ønsker, vil Forfatningen atter virke efter sin Hensigt«. Denne Resolution besluttede man at sende Kongen gennem en Deputation

med Gaardmand Peter Jensen som Ordfører; han skulde personlig bede Kongen om at tage sig et Ministerium, der kunde samvirke med det folkevalgte Kammer. Paa denne Henvendelse fik han til Svar, »at kun Rigsdagen, Folkets lovlige Repræsentation, har Ret til at tale i Folkets Navn. »Ude i Landet førte den politiske Kamp ved flere Lejligheder, som f. Eks. ved et Møde i Jyderup den 9. September 1883, til Haandgribeligheder, da Højre uforsigtigt havde tilkaldt 30 københavnske Politibetjente, hvis Nærværelse i høj Grad ophidsede Stemningen. »Slaget ved Jyderup« medførte Fængsling og strenge Straffe for nogle af Deltagerne.

I Efteraaret 1884 valgtes Berg til Formand for Folketinget. Han indsaa nu, at Striden mellem Venstregrupperne burde høre op, da den i høj Grad styrkede Estrup i at fortsætte sine Bestræbelser for at slaa Folketingsparlamentarismen ned. Berg støttedes heri af »Morgenbladet«s nye Redaktører Otto Borchsenius og Korsgaard, der havde afløst Hørup og Brandes. Den nationale Aand, som herefter kom til at præge Bladets Artikler, bidrog til, at adskillige Mænd af »det literære Venstre« indtraadte i den nystiftede liberale Vælgerforening i Kjøbenhavn. For Eks. løsrev Digteren Holger Drachmann sig fra Forbindelsen med Brødrene Brandes. Paa en Rejse traf Bojsen sammen med Drachmann og opfordrede ham til at forévi-ge de brave Skagens Fiskere og Redningsmandskabet. Det lovede Drachmann, og Aaret efter mødte Bojsen ham paa Kongens Nytorv, hvor Digteren fortalte, at han havde holdt sit Ord og nu skulde ind paa det kgl. Teater for at overvære Prøven paa »Strandby Folk«. Senere skrev Drachmann »Der var engang —«, og som Straf for det forandrede Standpunkt maatte hans Navn end ikke nævnes i »Politiken«.

Kjøbenhavn havde hidtil været Regeringens faste

Borg, men efterhaanden faldt Skanse efter Skanse. Ved Valgene den 25. Juni 1884 samledes de forskellige Venstregrupper overalt i Landet en saa talrig Styrke som ingensinde før; Oppositionen mønstrede nu 83 af Folketingets 102 Medlemmer, medens Højre reduceredes til nitten Medlemmer. I Kjøbenhavn og paa Frederiksberg var Oppositionen blevet saa stærk, at de liberale Kandidater, Herman Trier og C. V. Nyholm samt Socialdemokraterne Skrædder P. Holm og Skomagermester C. Hørdum opnaaede Valg. Fra indflydelsesrige Kredse udgik nu et stærkt Ønske om at faa en Venstregering med Berg som Konseilspræsident. Det burde være sket. Han vilde uden Tvivl have gennemført en god Ordning af vort Forsvarsvæsen, og da han ikke var nogen smaatskaaren Natur, vilde de omstridte Lønningslove være blevet ført til en endelig Løsning. Men Estrup blev stædig siddende med Magten.

Jeg stillede mig ikke ved Valget 1884. Grunden hertil var hovedsagelig den, at jeg ikke var nogen Tilhænger af »Visnepolitikken«. Den var et tveægget Sværd, der ogsaa ramte vore Venner, som ikke kunde undvære Støtte gennem Lovgivningen, og da jeg tilmed havde overtaget Ledelsen af Særslev Højskole, fandt jeg bedre Anvendelse for min Tid og mine Kræfter ved at arbejde dèr, end ved at sidde tavs i Rigsdagen, hvor kun Ordførerne talte. Før Valget sammenkaldte jeg mine Stillere til et Møde i Hindevad Kro og bad dem under de givne Forhold vælge en anden Repræsentant; jeg anbefalede dem at tage min ordførende Stiller, Gaardejer Christen Christoffersen af Bro (Bedstefader til Venstres unge Politiker Vagn Bro). Det holdt haardt for mine politiske Venner i Bogense at give Afkald paa mig, ligesom det ogsaa var vemodigt for mig at sige Farvel. I elleve Aar havde jeg under stærk Modstand oparbejdet Kredsen til

en af de sikreste Venstreborgere i Odense Amt, men jeg stillede dog i Udsigt, at hvis Forholdene paa Rigsdagen forandrede sig, vilde jeg muligvis paany lade mig opstille. Mit Stemmetal var vokset fra 772 ved mit første til 1165 Stemmer ved mit sidste Valg.

Da Forhandlingspolitiken i 1886 afløste »Visnepolitiken«, traadte jeg atter ind i de Kæmpendes Rækker, dennegang i Assens, hvor jeg siden er genvalgt.

I N D H O L D

	Side
I. Mine første Rigsdagsaar	5
II. Bjørnstjerne Bjørnson	32
III. Ministeriet Fonnesbech	48
IV. Spredte Træk	66
V. Kommunalt Selvstyre	85
VI. Fynske Privatbaner.....	109
VII. Fyns Folkebank	115
VIII. Mit andet Ægteskab og Højskolen i Særslev	129
IX. Mit Møde med Kongen og Kronprinsen	147
X. Et Blad af Skyttesagens Historie.....	157
XI. For Højesterets Skranke.....	165
XII. Under Ministeriet Estrup til 1886.....	187
